De Bästa Böckerna

ELLEN KEY

TANKAR

PRIS 1 KRONA

Stockholm
Albert Bonnier

DE BÄSTA BÖCKERNA. 15.

ELLEN KEY

TANKAR

(UTDRAG UR FÖRFATTARINNANS "LIFSLINJER")

STOCKHOLM
ALBERT BONNIERS FÖRLAG

STOCKHOLM
AKTIEBOLAGET FAHLCRANTZ' BOKTR., 1907

Förord.

Med dessa »Tankar», som alla äro hämtade ur Ellen Keys »Lifslinjer», torde utgifvaren ha tillmötesgått mångas önskan att i kortare sammanfattning kunna få en öfversikt af författarinnans lifsåskådning. Naturligtvis kan detta enda band ej till fullo afspegla de sex volymernas rika innehåll. Icke desto mindre torde det centrala i Ellen Keys författarpersonlighet här återfinnas, och den mängd af vackra, tänkvärda sentenser, som här skördats, vara väl ägnad att på ett fruktbärande sätt bevaras i minnet.

Sammanställaren af föreliggande citat hoppas slutligen, att författarinnan, som medgifvit ett fritt urval och en fri uppställning af dem, icke måtte finna sitt förtroende besviket.

Kristendomens afblomstring.

Att kristendomen tynar, detta får man veta af präster och biskopar, då de orda om tidens otro. Endast när en o t r o g e n säger detsamma, ropa de att »kristendomen lefver kraftigare än någonsin».

*

Protestantismens ställning till bibelkritiken liknar besättningens i en medeltida borg. För hvarje utanverk, som faller, förklarar man att detta nyss så ifrigt försvarade område hörde till det oväsentliga; att själfva »kärnan» står kvar, och att man där har outtömliga förråd! Det är af värde att själf kunna minnas striden om »utanverken».

*

Hvarje i midten af 1800-talet född svensk kan minnas, huru mycket som under detta sista halfsekel hunnit bli »oväsentligheter». Han minns, hur omistliga djäfvulen och helvetet voro, när de försvarades mot Boström; Kristi gudom, när den försvarades mot Viktor Rydberg; Guds vrede och Kristi försoningsdöd, när de försvarades mot Waldenström. Men samtliga dessa lärosatser kallas nu umbärliga för människans andliga behof!

*

I Sverige var — i vår tid — afkristnandets första skede Viktor Rydbergs lära om Kristus: »idealmänniskan», som »då han lefver i oss, och vår

naturliga människa dör i honom, bryter självviskhetens makt i våra hjärtan».

*

Ingen människa, som tron ej förblindar, kan i bibeln finna ett enda bevis för någon dess undantagsställning bland folkens heliga skrifter, medan — å andra sidan — ingen, som icke vill förblinda sig, kan undgå att där finna uppenbarelser af en storartad folklig egenart, ett djupt själslif, en väldig tänkar- och diktarkraft i och genom det sätt, hvarpå de allmänmänskliga lifsfrågorna där behandlas: den judiska egenart, om hvilken Nietzsche träffande säger att den gifvit mänskligheten den stora stilen i moralen, att den visat de oändliga krafvens fruktbarhet och majestät, och därmed äfven »die ganze Romantik und Erhabenheit der moralischen Fragwürdigkeiten».

Men just emedan bibeln innesluter en mänsklig egenart af oerhörd — emedan ensidig — nationell styrka, är den icke ägnad att påtvingas alla folk och alla skaplynnen med makten af Guds uppenbarelse om sitt väsen och sin vilja!

Fornforskningen, etnografien, språkvetenskapen, litteraturhistorien, psykologien, alla pressa med obeveklig följdriktighet den jämförande religionsvetenskapen och bibelkritiken fram mot ett sådant medgifvande. Detta kommer ej att hindra någon att, för sin enskilda del, alltjämt anse bibeln som böckernas bok. Men det skall slutligen hindra hvarje ärlig människa att utge den som i någon särskild mening »Guds ord».

*

Gammalprotestanterna ha rätt, när de mot nyprotestanterna rikta samma anklagelse som dessa senare mot teosoferna: att de gifva frid utan omvändelse och lugn utan pånyttfödelse. Rätt, så länge de b å d a protestantiska grupperna alltjämt med ja

besvara den stora, allt afgörande frågan: Behöfde mänskligheten frälsas genom Jesus?

*

Vi veta, att döden icke kommit i världen genom människans skuld. Ty geologien och biologien visa, att döden fanns långt före människan; att den med nödvändighet hör samman med lifvet; ja, att den äger rum hvarje ögonblick inom oss själfva under cellernas undergång och nybyggnader. Vi veta, att »synden» är till med samma nödvändighet som hvarje annan lägre utvecklingsform; att den »arfsynd», vi lida under, icke behöfver försonas, endast bortarbetas. Lugnt säga vi: »Låtom oss själfva förlåta oss, och låtom oss själfva frälsa oss.» (Fröding.)

*

Viktor Rydberg kallade det magi, som för många millioner katoliker ännu är heliga bruk; många längre gående inse att de lutherska sakramenten lika väl äro magi och kunna därför ej bruka dessa. I båda fallen är det den stigande religiositeten, som reser sig mot religionsformen.

*

När Jesu lära ej längre ger själen frid och fröjd, när den tvärtom — tagen på fullt allvar — endast ger ofrid och kval, då har själen valet mellan att gå under i sin egenart eller att underkänna kristendomens obetingade rätt öfver sin natur.

*

En skön själ har sin egen underbara doft. Lika visst som vi, då en viss vällukt flyter i luften, veta, att blomman, som utsänder den, måste blifvit buren förbi eller växa någonstädes i närheten, lika visst veta vi, då en sådan själsdoft möter oss i en bok, att lifvet en gång blommat i och

genom en sådan människa. Med diktarsnillets aningsmakt har Björnson i Sangs gestalt och Selma Lagerlöf i Kristuslegender fångat just den doft, Jesu personlighet måste ha lämnat kvar i sina lärjungars minne, ett intryck starkt nog att ännu kunna återupplefva i evangelierna. Men lika visst som denne, om sin verklighet oss öfvertygande, Jesus sålunda trots alla evangeliernas motsägelser där träder oss lefvande till mötes, lika visst gör den till det moderna lifvet anpassade Jesus ånyo det sorgsna ordet till sanning: att Människosonen icke har någon plats, där han kan nedluta sitt hufvud.

För evangeliernas Kristus finnes blott tvenne verkligheter: Guds rike och jordelifvets synd och sorg. För honom finnes blott en uppgift: att bevara sitt eget samband med Gud oförminskadt och oafbrutet för att därur hämta kraften att göra under med sjuka själar och sjuka kroppar. Jesus kände sin varelses jämvikt i och med den oaflåtliga spänning och stegring af sitt innersta väsen, hvarigenom han ägde den omedelbara förnimmelsen af Guds-sonskap. Att han af lifvet endast ville erfara och upplefva detta, ger storheten och stilen åt hans personlighet; gör den ensidig, afslutad, samlad, vänd inåt sin egen kraftkälla och meddelande ur denna, utan annan vilja eller väg att verka på lifvet än denna, den andliga eller lekamliga helbrägdagörelsens. Huru föga ha de anat honom, som af hans liknelser eller gästabudsdelaktighet sluta sig till, att han var en åt alla sidor öppen natur! Hans makt beror af att han var en i högsta grad sammansluten, en som af lifvet rundt om sig upptog endast hvad han behöfde för att verka sitt verk. Liljorna på marken och fåglarna under himlen liksom fikonträdet — på hvilket han sökte frukt, då tiden ej var inne att finna den; moder och bröder, liksom lärjungen

han tog från faderns lik — med maningen att låta de döda begrafva sina döda — allt detta ser han och ser det ändå icke! Det var honom likgiltigt, om han satte sig ned vid gästabudsbordet eller i öknen, vid vin eller vid vatten. Ty han lefde öfver allt detta i den hänryckning, som ter sig såsom stilla styrka men i själfva verket är den skapandets öfverspänning, under hvilken hela det öfriga lifvet bleknar till overklighet. Jesus behöfde ej som en Bernhard af Clairvaux frukta ljusets och skuggornas lek som en frestelse, ej likt denne hålla sina ögon sänkta för att ej rusas af landskapets skönhet. Ty allt detta var för Jesus intet mot det, som för honom var allt. Hvad han ville, var att skapa i Gud lefvande själar, själar som skulle likna hans egen i törsten efter rättfärdighet, i hungern efter självförsakelse, i makten till medkänsla, i viljan att utgifva sig själf såsom en vattuström, hvari alla kunde bada sig sunda och starka. Han behöfde ej vara asket i ordets vanliga mening, ty han lefde högt öfver de frestelser, asketen söker undfly genom sin självtukt. Hos honom fanns ingen motsats mellan altruism och egoism. Ty han kunde helt enkelt aldrig erfara frestelsen att bruka något för sig ensam; han kunde endast vinna sig själf genom att ge sig; detta var h a n s form för lifsstegring; den öfver a l l a utstrålande — men intet för sig ensam ägande — ömheten var h a n s nödvändighet. Därför kunde h a n vittna, att hans ok var ljufligt, hans börda lätt, emedan han följde s i t t väsens lag, lefde enligt betingelserna för s i n lycka, s i n kraftutveckling och s i t t ideala mål. Den enastående skönheten i hans personlighet beror af, att han var den födda offerviljan, att han helt gaf sig åt dem, han kunde, ville, måste älska: de af synd eller sorg betungade.

Men för en annorlunda danad natur kan hans ok bli olidligt, hans börda tung, hans spänning en

öfverspänning, som spränger lifvet. Endast de kunna och böra bli alltmera Jesulika, som redan af naturen äro det.

*

Hjärnor och händer brukas nu i kristna land till allt det, som Jesus mest hatade. Han var i den meningen grundläggare af den äkta religionen, att han förkunnade andans fullkomliga frihet, den ensamma själens rätt att tillbedja hvarhelst den kände sig Gud närmast. Han var i den meningen verkligen föregångare till den sociala revolutionen, att han hatade den bestående motsatsen mellan rika och fattiga. Rikedom är enligt honom själens största fara, medan fattigdom medförde det fria själstillstånd, som är första villkoret för Guds rikes tillkommelse inom oss. Att Jesus såg denna tillkommelse äfven i yttre afseende såsom nära förestående, ökade hans makt att hänrycka.

*

Det, som gaf kristendomen dess andliga segermakt — så länge den ännu segrade med andliga medel — detta var dess österländska drag, världsförnekelsen; det var dess anti-nationalism, dess beslutsamma vilja att afstå från jordisk makt, ära och vinning för himmelrikets skull; det var dess allvar att se lifvet i Gud såsom oförenligt med lifvet i världen. Kristendomen och buddhismen ha ägt sin öfvervikt mot andra religioner i sin djupa förnimmelse af lifsångesten och i sin vilja att förlösa från denna genom försakelsen. Inga stora själsstegrande verkningar, inga personligheter i stor stil har kristendomen skapat annat än sådana, som i någon form varit fyllda af världsförnekelsens patos. Som buddhismen ville kristendomen befria från strid och splittring, växling och motsättning genom att behandla jordelifvet endast såsom medel. Det finns ingen möj-

lighet att vrida bort denna kristendomens grundtanke.

*

Genom att detta för Jesus var lifvet så, som det aldrig för någon i samma grad varit, blef Jesu själ löst från egna begär och erfor den stilla, strålande maktkänslan af en fullt enhetlig vilja, en känsla i hvilken han med innerligaste visshet kallade sig ett med Gud. Denna hans glöd hade hos honom bränt bort all möjlighet att söka det världen tillhör. Och det var något af samma värme han framför allt sökte hos andra. Kärlekssinnet var för honom det väsentliga; fanns detta, voro alla synder af honom lätt förlåtna. Det är endast form- och skenväsen samt kärlekslöshet, för hvilka han har hårda ord. Ty båda äro för honom det mest väsensfientliga af allt.

*

Äfven när nyprotestantismen nu endast lär Jesu oumbärlighet som föredöme och lärare i äkta helighet, så kvarstår dock detta val: att tro på sin egen naturs makt eller att tro på Jesus som räddare ur egen vanmakt. Ett antingen-eller är här oundvikligt.

*

Allt tal om den i Jesus »verkligt frigjorda mänskliga personligheten» kan — om det skall betyda något alls— ej betyda annat än självfafsägelse i någon form för vinnande af Jesuslikhet.

Om den djupast kristlige af vårt lands nu lefvande lärare i kristendom förtäljes, att han i sin ungdom gömde undan sin violin, emedan musiken öfver honom ägde en makt, som drog honom från kristendomens djupt allvarliga kraf. Detta drag är typiskt för alla, som tagit kristendomen på allvar. Till enhvar af dem kan man ställa frågan: hvar

gömde du d i n violin? Huru tystade d u det, som i ditt lif skulle sjungit?

*

Den »idealmänskliga» Kristustron kan visserligen till en början erfaras såsom en befrielse från den äldre försoningslärans tyngd och trånghet, alldeles som fängelsegården synes friare än cellen. Men snart finner man, att intet väsentligt är vunnet; ja, att den större rörelsefrihet, man smakat, endast gör känslan af fortfarande fångenskap olidligare. Och då står man inför valet mellan att helt återgå till korsets hemlighet eller att gå ända fram till mänsklighetens själfhärlighet!

Väljer man det senare, då kommer en dag den hänryckande vissheten: Lifvets mening med mig är att jag skall nå mitt väsens högsta möjligheter; efter mitt eget ideal ej efter Jesu bild skall jag bearbeta min varelses stoff; att förverkliga min aning om det högsta verkliga lifvet är mitt »salighetsmedel».

*

Lika visst som Jesus själf älskade och hatade, tänkte och drömde, verkade och ville på sitt eget sätt, måste begreppet personlighetsutveckling f ö r m i g betyda att jag får göra allt detta på mitt sätt. En oredigare tankegång är ej möjlig än deras, som å ena sidan — och med rätt — betona att Jesus var en hänsynslös individualist, så till vida som han orubbligt följde sin innersta nödvändighet; att hans efterföljd sålunda i c k e kräfver personlighetens undertryckande, endast dess fullkomnande, men sedan å andra sidan vidhålla: att vår egen personlighets fullkomnande e n d a s t kan ske i och genom Jesus och hans efterföljd, liksom a t t allt stort och skönt, vi genom utvecklingen blifvit, vunnits i och genom släktets Kristusförverkligande!

*

Det finnes numera ej allenast inga kristna utan snart ej heller någon Kristus, sedan den människa — hvars största storhet var hans otidsenlighet — blifvit »tidsenlig». De, som gjort honom sådan, hafva helt visst glömt det dödsbleka, af ångestsvett badande anlete, där smärtedarrande läppar öppnades till frågan:

»Förråder du Människosonen med en kyss?»

Men de förråda honom icke, för hvilka kristendomen som religion är upphäfd, medan de äga kvar Jesus själf till evinnerlig glädje för sig och alla andra människohjärtan, som älska sällsamma och stora själars skönhet.

*

Vi älska i honom en människa med sin styrka och sin däraf följande begränsning af tid och ras, af egenart och erfarenhet, hvars stora drag bli verkligt stora just mot bakgrunden af hans mänskliga ensidigheter och motsägelser. Några enkla handlingar, några sidor bräddade af djupa tänkarord, trosord, diktarord, detta är nog för att meddela intrycket af en gestalt, som — mot allt lifvets mörker och mot all lifvets brokighet — står omfluten af hvitt ljus, står där med en fullhet af lif, som alltjämt för otaliga torde förbli dröm- och dådskapande, idealbildande och hjärtebetvingande. Genom sitt lif lärde han människorna, att det religiösa själstillståndet icke består i någon viss bekännelse, men det af allt och alla oberoende kärleksförhållandet till det högsta, själen känner och erkänner. Af denna Jesu egen ande måste kristendomen upplösas tills ingen gräns uppställes, intet andligt tvång öfvas vid tillämpningen af denna slags tillbedjan i anda och sanning.

*

Att vi nått en innerligare uppfattning af kärlekens väsen beror ju till stor del af, att Jesu ord tonat inom släktled efter släktled och därunder fått en allt större räckvidd. Men när nu — dels genom Jesus, dels genom otaliga andra — själslifvet under årtusenden fördjupats och förfinats, är det en orimlighet, att nutidsmänniskan alltjämt i hvarje afseende skall tvinga sig att i Jesus se själslifvets högsta höjd. Vi veta, att redan en stor del af forntidens själslif ej kunde rymmas inom kristendomen. Huru mycket otänkbarare är det då ej, att Jesu själslif nu skulle kunna omspänna allt och allas!

*

Lika litet som mänskligheten i sin helhet kunnat följa Jesus, lika litet kan den komma förbi honom. Ingen, som en gång älskat honom, upphör att älska det outsägliga och outsagda, som hvilar öfver honom.

*

Ägde broderskärleken ej sin rot i människans natur, då hade all kristendomens predikan af densamma varit förgäfves, liksom denna alltjämt är förgäfves för de själar, där själfviskheten öfverväger.

Icke människokärleken således, utan denna känslas upphöjande till den enda sedliga drifkraften, detta är det för kristendomen egendomliga; detta är det, som en gång utgjorde dess styrka, eftersom denna ensidighet behöfdes i kampen mot själfviskheten i dess råaste former. Och det är heller icke kärleksbudet själft, som den lifstroende bekämpar, utan endast den förkunnelsen: att offerviljan städse bör öfvervinna själfviskheten. Ty uppgiften är hvarken att altruismen öfverallt och alltid skall besegra egoismen eller omvändt; ej heller att män-

niskan ömsom skall bruka den ena, ömsom den andra drifkraften.

Uppgiften är att dana ett nytt, högre själstillstånd, som hvarken är egoism eller altruism.

*

Utvecklingens enda säkra väg är, att det ömsesidiga ansvarets och den ömsesidiga hjälpens drifkraft stegras, emedan läran att »den enes väl den andres är», från att vara ett läpparnas tal blir en handlingsbestämmande egoistisk känsla. Så länge självbevarelsens lifslag kallas synd, delar människan lifvet i två delar. Söndagen och barmhärtigheten få en sjundedel; hvardagarna och tillvarelsekampen äga de sex återstående. Att upphäfva denna delning och till en ström sammanföra självhäfdelsens och samverkans kraf, detta är lifstrons mål.

*

Det är hvarken skolan eller hemmets rätt, att tända lif genom någon viss religion. Det är däremot deras plikt att fördjupa det uppväxande släktets religiositet genom allt hvad det lär och upplefver, men tillika att ärligt låta det veta: att denna religiösa känsla kan finna mycket olika vägar. Ja, man bör ej ens ge barnen intryck af, att deras eget skaplynnes religiositet afgör deras värde. Ty skillnaden mellan en andligt fruktbar eller andligt ofruktbar jordmån — och en sådan är den ickereligiösa — kan ingen god vilja afhjälpa. Det enda, uppfostraren kan göra, är att omärkligt söka tillföra en mager jord vissa af de beståndsdelar, den saknar. Intet förfalskar mer barnens syn än uppräknandet af »gudsfruktan» bland historiska personligheters stora egenskaper. Ty »gudfruktiga» kunna de största uslingar vara, liksom de yppersta människor »gudlösa». Barnen böra hvarken lära sig förbinda begreppet sedlighet med någon viss

tro eller anse tron som en sedlig förtjänst. Att kunna tro är en lycka.

*

Oafsedt att numera hvarje protestantisk teolog har sin mening om »kristendomens grundsanningar», är denna förtolkningsmetod sådan, att hvarje försök till en liknande undervisning på något annat område skulle stämplas som svindel. En lärare, som t. ex. undervisade i Sveriges historia efter Atlantican — och påstode att denna samstämde med nutidens forskning — vore otänkbar. Men den moderne religionslärare, som dagligen gör liknande ting, anses vårda »barnens heligaste intressen»!

Att verkligen vårda dessa innebär att man i skolan betraktar hvarje timme förspilld, som ej verkar religiöst, med andra ord uppbyggande för barnens krafter i en eller annan riktning. Detta betyder att de från hvarje skoldag medföra ett djupare intryck af den enhet, som råder mellan allt; af den nödvändighet, med hvilken allt sker inom en tillvaro, där orsaker och följder stå i oupplösligt samband; af utvecklingens verklighet.

*

Det är en ovärdig och farlig osannhet att numera — äfven i symbolens form — gifva barnen berättelserna om världens och människornas skapelse, syndafallet, lagens utgifvande, Jesu födelse, under, uppståndelse och himmelsfärd såsom religiösa sanningar. Det är en ovärdig och farlig osannhet att numera göra det nya — och än mera då det gamla testamentets — sedelära afgörande för nutidens människor. Det är en ovärdig och farlig osannhet att på denna gungande grund resa försoningslärans och det personliga gudsförhållandets byggnad, liksom att förbinda barnets sed-

liga begrepp med »symboler för andliga sanningar», som ej längre äro sanningar, som äro skuggor på vatten allenast. Antingen blir följden häraf en kristendom utan kraft eller ett fritänkande utan värme, i båda fallen religionslöshet. Söker man innersta orsaken till denna hos nutidens ungdom, blir svaret först och främst: kristendomsundervisningen. Hvarje om än så »frisinnad» kristendomsundervisning för med sig läror, som nu antingen äro religiöst värdelösa eller skadliga. Genom att bibehålla en sådan undervisning, fostras barnen till den tankens oredlighet, den känslans ljumhet, den viljans splittring, som kännetecknа Europas folk i religiöst afseende. Därtill kommer att, så länge inom en skola »religion» meddelas under »kristendomstimmarna», är barnens syn på religionen förfalskad och så snart en viss lärare — icke alla lärare — meddelar religion, är lärarnas syn på läraruppgiften förfalskad.

*

Skolans enda andliga maktmedel bör vara det sätt, hvarpå undervisningen i hvarje ämne sker, och det sätt, hvarpå barnen i hvarje ämne lära sig arbeta. Genom modersmålet, naturkunskapen och kulturkunskapen kan skolan i än högre grad odla rättsinne, sanningssinne, skönhetssinne och ordningssinne.

*

Kulturhistorien och litteraturen — liksom naturvetenskapen — kunna meddelas så, att barnasinnet fylles med andakt genom allt hvad stora andar, stora dåd, stora upptäckter gifvit mänskligheten. Och när sålunda barnens hjärtan svälla af kärlek och vördnad, undran och längtan inför ett naturens eller kulturens verk, inför ett stort lif eller

ett stort dåd, då befinna de sig just i det för lifvet fruktbara religiösa själstillståndet.

*

Många mena nu att natur-kunskapen är den väsentliga vägen till den rätta synen på lifvet. Detta är ensidigt. Ty kultur-kunskapen ger barnet vissheten att enhet, rörelse och utveckling råda äfven i människans värld, där arbetsvillkor och samhällsformer, trosföremål och snilleskapelser vittna om samma grundsanningar: att allt är sinsemellan förbundet; att allt är i fortfarande rörelse och att allt stigit från lägre till högre former. Endast kulturkunskapen ger barnet längtan att en gång själf taga del i danandet af samtidens historia och därmed framtidens mänsklighet.

*

Utan troskraften komme människan med sin kärlek eller sin goda vilja icke långt i en tillvaro, där ingen själ någonsin ligger helt öppen för en annan själ. Och utan troskraften komme människan som forskare eller skapare heller icke långt i en tillvaro, där hon ofta endast har en aning att lita till, innan hon hunnit gå den långa väg, vid hvars slut hon kan säga: jag vet eller jag kan!

*

Den, som verkligen organiskt genomgått den nya födelsen till full och fri mänsklighet, kommer aldrig att behöfva de lägre religiösa föreställningar, dem man nu hos barnen underhåller, under den villomeningen att man »intet annat har att ge dem».

*

Så länge evighet och tid, Gud och människa ställas mot hvarandra, mister antingen det

ena momentet eller det andra sin makt öfver känslan. Just emedan dessa motsatser nu alltmer sammansmälta, uppstår den nya religiösa värme, som sätter allt fler människor i rörelse.

Gudsbegreppets omvandling.

Intet är mer i ögonen skinande än hur obestämdt, hur oåtkomligt det personliga gudsbegreppet blifvit i jämförelse med den Gud Fader, som för ett halft århundrade sedan mötte de bildade i Wallins psalmbok, medan han för de obildade tog gestalt af den kraftige men godlynte husbonde, som Dalamålningarna framställa. Eller med den »Herre», som pietismen ställde i ljusdunklet af nåd och vrede, det ljusdunkel mot hvilket den korsfäste reste sig i förgrunden. Ja, till och med upplysningstidehvarfvets syn på Gud som den store världsmekanikern är fast och klar gent emot nutidens tro på en »personlig Gud», en tro, som intet annat är än en orolig undran, ständigt tystad med viljan att Gud skall finnas eller också en het längtan, svalkad med fläkten af en stämning, som i stora stunder drar genom själen. Den ena som den andra är en återglans på skyarna efter nedgången af den kristna lifsåskådningen, icke morgonrodnaden till ett nytt religiöst tidsskede. Ett sådant gryr däremot där evolutionismens mystik håller på att förtäta sig till religion. Och — för att bruka beteckningen om de »karakteristiska religionerna» och deras självständiga innerlighet till skillnad från den universella religionen — denna nya religion kommer äfven att bli den framför alla andra karakteristiska, emedan den blir en framför alla andra individuell.

Det personliga gudsbegreppet har i den grad förlorat all form, att det för spekulationen nu när-

mast synes te sig som en tänkande luft, medan det för känslan alltjämt tar en faders gestalt, men en fader om hvars allmakt, allvishet och allgodhet tanken tvekar.

*

Att västerlandet stannat så länge i antropomorfismen beror måhända af det behof att innerliggöra det religiösa lifsförhållandet, som medverkat till personliggörande af den religiösa känslans föremål. Fadersbegreppet fick »tvångsföreställningens» makt och har den delvis ännu, ehuru det — allt eftersom tungfärdigheten ökats i dess bruk — blifvit tunnslitnare, såsom strandsnäckan slites under vågskvalpet.

*

Begreppet religion har ypperligt blifvit betecknadt såsom den starkaste formen för den lifskänsla, människan riktar mot de för henne högsta värdena. Gud-fader-begreppet har länge i sig innefattat dessa högsta värden. Den stora värdeomvandling, som inom religionen nu äger rum, beror framför allt därpå, att nutidsmänniskan ej kunnat behålla försynsbegreppet inom den yttre naturen, samtidigt med att hon nödgats antaga lagbundenhetens.

*

Sedan vi ej längre vänta, att Gud rättar vind och väder, hälsa och sjukdom, seger och nederlag efter alla de hvarandra motsägande böner, som bilda en osynlig dunstkrets omkring jorden, blir vårt nästa utvecklingsskede det att vi inse, huru andra det andliga lifvets förlopp — de religiösa uppenbarelserna, nådeverkningarna bönhörelserna — med samma nödvändighet uppstå ur gifna själsliga orsaker, utvecklas, äga sin höjdpunkt och sin återgång.

*

Äfven när man med full sanning kan visa, huru en ande vuxit genom lidandet eller hur detta varit självförvålladt eller en nödvändig följd af omvandlingens lag, så kvarstår dock hela den oändliga summan af oundvikligt och oförvålladt lidande, detta, som hänger samman med hela tillvarons rytm, ej endast af död och lif men af den enes lif genom den andres död. Och af dem, som svara att Guds verksamhet är bestämd af och begränsad inom de lagar, han själf stiftat, har man hittills aldrig fått något svar på frågan: hvarför danade han sina lagar sådana? Hvarför inrättade han lifvet för massmordet?

*

När hvarken naturen eller kulturen, hvarken andras öden eller vårt eget visa oss en gudomlig kärlek eller rättvisa, då genomlefver man en tid, hvars mörker är djupare än dödens, det att känna sig lössliten från den urgrund i och genom hvilken lifvet ägde mening och mål. Då vill själen endast förintelsen; då lyckönskar man endast de döda och beklagar endast de födda; då står man kall inför alla sorger, emedan lefvandet självt är den oändliga sorg, inför hvilken alla andra bli små.

Men är den ytlig, som aldrig varit pessimist, så är den ytligare, som alltjämt förblir det. En dag upptäcker den, som blickar djupare än till ytan, att det enda vissa vi veta om lifvet är dess möjlighet af omvandling, dess formbarhet. Och med denna upptäckt återkommer hoppet, hoppet att lifvet kan varda hvad vi göra det till. Om än lifvet endast vill släktets bevarelse, så har människan nu nått därhän att vilja dess förädling. Om än lifvet når sina mål likgiltigt för godt eller ondt, så har människan nu hunnit därhän, att de krafter, som motverka våld och orättrådighet, äfven höra till nödvändigheten, hennes egen nödvändighet, se-

dan kulturen frigjort dessa krafter ur den vilda naturen. Om än lidandet är en del af nödvändigheten, så är lyckoviljan det äfven, och när denna senare nu medvetet sättes in i kampen mot det förra, skall lidandet visa sig som molnmassorna, lyckoviljan åter som solmakten.

Men detta människans målmedvetna ingripande i naturen har hittills varit hämmadt af försynsbegreppet, såsom stödande armar hämma den börjande simmarens mod att med egna krafter hålla sig uppe i böljorna.

*

Att se lidandet och ofullkomligheten såsom nödvändiga följder af en tillvaro, öfver hvilken man endast småningom vinner välde, förklarar visserligen ej frågan om tillvarons ursprung eller om utvecklingens orsak. Men man har förenklat frågorna genom att ej söka svaret hos ett fullkomligt väsen utan hos det ofullkomliga lifvet själft. Icke hos lifvet, såsom det söndertrasadt ter sig för den enskilde, utan sådant det ter sig som helhet: en utveckling i stigande riktning. När man ej längre ångestfullt spejar efter spåren af Gud i utvecklingsförloppets massoffer, dess kraftödslande, dess trefvande osäkerhet; när man vet, att endast ett fullkomligare lefvande kan ge lifvet allt mer mening för den enskilde och släktet, då inser man, att gudstron varit en skyddsdräkt mot det hårda luftstreck, lifvet hittills varit för vårt släkte.

*

Hvart vår tanke nu går, finner den »himmel öfver, himmel under». Öfverallt möter den världsrymd eller världskroppar. Huru supranaturalisten än slingrar sig mellan dessa, för att undgå det slutliga medgifvandet, så blir där dock ingen annan plats för »Gud» än som enheten af allt detta varande; ingen annan plats för något annat andligt

varande än i och genom världens fysiskt-psykiska betingelser, hvilket ju emellertid betyder oändligt mycket mer än endast de j o r d i s k a betingelserna. Gudsbegrepp, ändamålsbegrepp, odödlighetsbegrepp, allt har nu för supranaturalisten upplöst sig i de stämningens blåa dimmor, som ännu ligga öfver hans själslandskap och gifva det den ton, han själf kallar innerlighetens. Men det är endast en tidsfråga, när dimmorna skingras och han nödgas inse: att de uppstått ur en jordisk atmosfär; att, i stället för att vara vittnesbörd om en bakom vår mänskliga tillvaro liggande verklighet, äro de aningar om framför oss liggande möjligheter.

*

Att tro utan bevis, ja, tro mot all rimlighet — quia absurdum — detta är just trons seger! Men att tro mot sin innersta visshet att man tror en osanning, detta är p s y k o l o g i s k t o m ö j l i g t. Och ju mindre mått af sanning en religion innehåller, dess troligare är det således, att den förr eller senare blir öfvervunnen genom en växande insikt om villfarelsen.

*

Flertalet af vår tids människor ha bevarat religiösa behof, som föranleda dem att i detta afseende lefva på större fot, än de nu äga medel till. Men de tveka i det längsta att göra upp sin stat och förvissa sig om, att de öfverskridit tillgångarna. Det är dessa människor, som lätt falla för en frestelse till försnillning, som finnes äfven på det andliga området, den att låta sitt förnuft lefva på en fond, som uteslutande är känslans tillhörighet.

*

Kunde det bevisas, att själens högsta tillstånd endast kan vinnas genom ett personligt gudsförhål-

lande, vore tillsvidare frågan därmed afgjord. Vi borde då nöja oss med denna näring för vår känsla, äfven om vi insåge, att den aldrig kunde bli en visshet för tanken.

*

Hafva ej millioners millioner utvecklat samhällsdygder, nått hög odling, burit lifvets lidanden, varit befriade från lifsfruktan som från dödsfruktan genom besläktade former af den »gudlöshet», som man ännu i Europa anser vanmäktig till sådana verkningar?

*

En själsodling som blir själsfrihet, en självbehärskning som blir självhärlighet, detta är följden af österns djupaste religion, den hvars förkunnare är Laotse. Den enskildes vilja att inträngа i allvarandets hemligheter genom fullkomning i själsklarhet, renhet och ro, gör det enligt honom till självhäfdelsens form att afstå från lättja och öfverflöd, kif och krig. Sålunda, menar Laotse, skola lagarna och deras väktare bli obehöfliga, emedan de handlingar, som nu ur samhällets synpunkt kallas brott, komma att upphöra.

*

Hellenens visshet, att människans tankar om det gudomliga sinnligt kunde uttryckas, var redan en aning om att lifvet är Gud, och ju mer skönhet och lif, dess mer gudalikhet. Hellenen ägde länge en medveten, frimodig lefvandets lycka, som hvilade på vissheten att sinnevärlden var gudomlig såsom själen, släkten, staten voro det; att sinnesfröjden och konstutöfningen, medborgarvärfven och alstrandet i och för sig voro uttryck af fromhet. Vissheten att i och med sitt verkande tjäna gudarna gaf den helleniske statsmannen, talaren, konst-

närен, diktaren den lugna jämvikt, som gör deras verk maktfulla ännu i dag.

*

Dualismen var det pris, för hvilket västerlandet vann ett djupare själslif. Men endast den, som fattar hedendomens och kristendomens väsen lika ytligt, kan undgå att inse, att ej Jesus men kristendomen förnedrade människonaturen, ingaf den blygsel för sig själf, bjöd människan att undertrycka stora områden af sitt väsen.

*

Jämsides med den västerländska andens utflöde, lifsviljan, går under medeltiden den österländska andens, enhetskänslan. Ty djupast sedt är det den, som väller fram hos kättarna som hos mystikerna, hos Franciskus som hos Giachimo di Fiori. En känslans och fantasiens våg, som reser sig mot kyrkans dualism; som vill skölja bort lärosatser såsom indelningsgrund för Guds barn, som vill nedrifva skillnaden mellan heligt och oheligt, klerk och lekman; som vill förena hedendom och kristendom i aningen att människosjälen själf är religionernas källa. Men det var genom slutandet af ögonen i och för inåtseendet som medeltidsmystikern vann sin känsla af enhet med det hela; det var genom en kärlek, som öfvergick allt förstånd, han kände sig nå, hvad kunskapen aldrig kunde nå. Ty det var lätt att förnimma Gud genom att älska honom; men att utforska och utsäga något om honom var vägen att förlora honom! Det blef således ej genom utforskandet af naturen, nej, genom sökandet af de dolda meningarna i tingen, som medeltidsmystikern — liksom senare romantikern — ville uppnå försoningen. Båda måste således misslyckas.

*

Den, som varit genomträngd af tryggheten att vara innesluten i Guds fadersfamn — en salighet som psaltarens tjugutredje och åttiofjärde psalm gifvit de skönaste uttryck, mänsklig tunga nått — han vet, att denna salighet dock blir öfverträffad af den, då själen sjunker in i det namnlösa allvarande, hvilket hon känner sig tillhöra så, som tufvans daggdroppe tillhör hafvet.

*

Det var icke kyrkomötenas begreppsklyfverier, som gåfvo de kristna mod att dö på skådebanorna, utan den själens nya vår, som i och med kristendomen låg i luften, ett vårens rus, som kom den kristne martyren att se himlen öppen. Det är heller icke med atomläran eller selektionsteorien, den nya tron hänrycker de nya människorna, utan genom förnimmelsen af att himlarna och jorden äro fulla af det All-Enas härlighet.

*

Det talesätt man myntat, att otron endast har ett n e j att sätta mot ett j a, är ett falskmynt. För hvar gång ett lägre gudsbegrepp mött själens nej, hade detta i följe ett nytt ja, men nej'et måste först uttalas mot det gamla. Vår tid sätter ett nytt själstillstånd och en ny tro mot ett alltmer vissnande själstillstånd, en alltmer tynande tro. Såväl klarheten som värmen äro nu oftare på den sida, där de förra fördjupas, än på den där de senare försvaras.

Den, som från hedning blef kristen, från kristen gudstroende, från gudstroende lifstroende, vet: att hvarje steg var en stigning, och att intet själens läge öfvergick det, då man slutligen stod upprätt med oändliga utsikter tillbaka som framåt; stolt att ingen nåd behöfva, ödmjuk af sin skuld till förtiden, ansvarsglad genom sin del i framtiden.

*

Lika särhållande som religionsbekännelserna visat sig vara, lika sammanslutande äro religionskänslorna, när de framträda i sin renhet, det vill säga såsom uppgående i helheten, förbindelse med alltet, sammanhang med släktet. Den kristne kallar dessa känslor inneslutandet i Guds fadersfamn och broderskapet i Kristus; buddhisten försjunkande i allvarandet; den lifstroende samarbete i vardandet. Men den andens hänryckning, som hvardera tron föder, är samma hänryckning: tre mycket olika bägare omsluta samma vin. Det osägbara, som vidgade hjärtat under en stilla vandring genom midsommarängars härlighet till ett litet gammalt Guds hus, hvars dörrar stodo öppna för värmen och ljuset, så att löfvens dallring, fågelkvittret och doften af eklöfskransar mängdes i den andakt, som lyfte själen vid orden: »helig, helig, helig Herre Gud allsmäktig, fulla äro himlarna och jorden af din härlighet» — detta samma outsägbara vidgar ännu hjärtat, när blicken söker de himlar och den jord, från hvilka »Gud» svunnit, men där härligheten är kvar.

*

Endast genom att släkte efter släkte af hela sin själ bedt bönen »fräls oss ifrån ondo», har den kraftsamling blifvit möjlig, hvarigenom den lifstroende nu kan sätta in hela sin själ på att frälsa sig själf och världen från det onda. Men bönen medförde alltid den faran, att liten till Guds hjälp omedvetet slappade den egna vaksamheten, medan — under i öfrigt lika själsart — självhänvändningen medför en vissare seger.

*

De nya människorna hafva förlagt all sin andakt »extra muros» — utanför alla tempel — emedan de veta, att endast så skall religionen upphöra att vara något utanför lefvandet. Hittills har människan

på sin återförsoning med Gud riktat sin renhetsvilja, sin helighetslidelse, sin rättfärdighetstörst, sin kärlekskraft, liksom hon i sin bild af Gud samlat allt, hon skattat högst. Sålunda blefvo dessa egenskaper makter äfven i många enskildas lif. Men ej inom lifvet i det hela. Människan har lagt världen mellan sig och Gud eller egentligare: världen och Gud utanför hvarandra liksom utanför sig själf.

*

Den frireligiösa folkrörelsen har varit den första stora yttringen af en själisk ensamhetssträfvan på det religiösa området, ehuru rörelsen snart fick flertal, och »de dyrt köpta» nu äfven i bönehusen äro billighetsvaror. Men det sekteriska skede, som kan kännetecknas såsom sönderfallandets, skall följas af det, som blir individualismens, det då människorna vänja sig af med först att fordra, sedan att vänta, slutligen att ens vilja likformighet inom det religiösa området. Då skall hvarje själ visa sin egen religions drag liksom hvarje gestalt sitt eget anlete. Och om än detta skall öka känslan af ensamhet — under en ostillad trånad att helt kunna meddela sig, helt sammansmälta med andra själar — så skall å andra sidan själens stigande känslighet möjliggöra, att människor allt oftare med hvarandra fira tigandets gudstjänst. Rikedomen af olika andliga tillstånd, i hvilka vi då anande inträngа, kommer att skänka tillvaron en ny spänning. Men så länge människan icke lärt sig bära sin ensamhet, är den personlige Guden den stora trösten i ensamhetens lidande. Han tröttnar ej, han lyssnar, han inser, han vet, han deltar, han råder. Endast den, som med själens sår brännande mången gång flytt till Gud, vet hvad han vågar, när han säger människorna: att de varda större, när de mäkta bära äfven den sista ensamheten, den där ej ens Gud är deras vän!

*

Ingen kan tvifla på, att den tid nalkas, då intet hem, ingen kyrka, ingen skola samlar till gemensamma gudstjänster; då hvarje själ har sin egen jul för ljusets seger, sin egen påsk för lifvets uppståndelse, sin egen pingst för den heliga andes utgjutelse, men alla en söndag för själens stillande. I hemmen kommer då det sköna tillstånd att råda, som en dansk vetenskapsman skildrade från sitt eget hem: »våra tänkesätt bilda en sexuddig stjärna, men enhvar söker endast visa de andra värdet af sin tro genom ifvern att låta s i n tro bäst bestå det dagliga samlifvets prof!»

När man inom hemmen inser råheten i att påtvinga hvarandra meningar, inom det offentliga inser råheten i att afpressa hvarandra ståndpunkter, skall man slutligen äfven inse, att det i denna omvandlingens värld ej k a n finnas någon orörlig ståndpunkt! De tvenne stora hufvudriktningarna, som bestått sedan människorna började tänka — evolutionism och supranaturalism — berättiga visserligen själarnas åtskiljande till hvar sin sida. Men månne man ej skulle kunna börja vänta af tänkande människor, att hvardera sidan erkände den andras ägande- och brukningsrätt till sin religion eller religionslöshet, såsom rätten till annan personlig egendom, andra personliga lefnadsvanor?

Lifstron.

I den villornas värld, hvari människan lefver, har hon äfven dårats af den villan, att hon mäktat en världs-f ö r k l a r i n g. Men efter årtusenden äger hon ännu endast de första osäkra utkasten till en världs b i l d. Ja, hon har ännu ej ens nått så långt i l i f s förklaring, att hon helt känner sin egen kropp, än mindre sin egen själ, allra minst andras

själar, som för henne ännu skymta såsom gestalter genom halfgenomskinliga glas. Det högsta, hon tillsvidare nått, har varit en lifsåskådning, ett modus vivendi i den tillvaro, där hon finner sig som en gåta samman med gåtor.

*

Förstår jag ens, huru och hvarför jag lefver? Är jag kanske från verklighetens synpunkt ej mer lefvande, än en inspunnen larf är det från min? Ett enda vet jag: att, har jag än ett minsta mått af lif inom den jordiska tidens och rummets hölje, här är jag dock en lefvande: förnimmer mig som mål för verkningar, som orsak till verkningar; färdig till motstånd mot det, som stör mitt varande. Lefvandet förenar mig med äfven det minsta väsen, som min snuddande hand kan krossa, det väsen åt hvilket all mänsklig vishet från världens begynnelse och till nu hela summan af mänsklighetens uppfinningar och upptäckter, icke kunde återskänka den af mig släckta lifsgnistan. Lifvet är och förblir gåtan, inför hvilket tanken stannar och hvarifrån den utgår, den största, ja, den enda gåtan.

*

Djupa tänkare hafva ifrågasatt tillvarons verklighet; stora diktare ha kallat lifvet drömmen om en skugga. Men hur overklig verkligheten i stilla stunder än må synas, huru ovisst allt utom just ovissheten, hur tänkbart att vårt lefvande inför väsen af högre art kunde te sig såsom för oss döden, ett är dock säkert: aldrig tviflar en lefvande på detta sitt eget tillstånd såsom motsats till det, ur jordens synpunkt, döda. Huru vi än i hvarje annat fall ifrågasätta kunskapens möjlighet; huru vi än säga oss, att sinnena som förståndet endast ge oss bilder af verkligheten; huru olika vi än må bestämma lifvets begrepp: själfva förnim-

melsen att vara till är otvetydig. Och när människan tröttnat på de fruktlösa frågorna, på det tvetydiga i alla bestämningar, det skenbara i alla begrepp, det tomma i alla ord — då känner hon åter visshet i detta sitt varandes verklighet.

*

Det utvecklingsförlopp, vi inom naturen som kulturen iakttaga, visar sig som en under famlande försök småningom vunnen och växande ändamålsenlighet, en bättre anpassning till lifsvillkoren, en större jämvikt i rörelsen och en större innerlighet i samverkan — begrepp, som alla innefattas i lifsstegringens. Men evolutionisten vet, att hvad människan från sin synpunkt kallar ändamålsenligt eller meningslöst, jämviktsfullt eller motstridande icke behöfver te sig så inom hela det oändliga varandet, af hvilket jordevarelsen ju ej varsnar mer än strandväxten af hafvet!

Medan lifsstegring för den lågt stående endast betyder stillandet af sinnliga behof, förbindes begreppet, ju högre människan utvecklas, med hennes behof af de största möjliga känslor, med viljan att icke lämna sitt lifsöde ofullbordadt, med krafvet att ej hafva gått miste om sin lifslycka eller lifssorg. Lifsstegringen kan sålunda uttrycka sig i former, som bli vidt skilda från det kroppsliga välbefinnandet. Lifsstegringens begrepp sammanfaller nära med hvad Lessing kallade »den högsta grad af medvetande om sin egen realitet» eller Nietzsche »viljan till makt». Detta medvetande och denna vilja förnimmas omedelbarast, då människans krafter sättas i rörelse för att tillfredsställa egna lifsviktiga kraf. Men som människan ofta starkast lefver i och för en eller flera andra varelser, så kan det hända, att hon genom en handling, som krossar henne själf men räddar dem, hon älskar, kan erfara sin egen högsta lifsstegring. För

släktet blir individens lifsstegring värdefull i den mån den ej endast för individen själf innebär en högre grad af maktkänsla, af »medvetande om sin egen verklighet», utan äfven en målmedveten vilja att uppnå en allt högre verklighet, en allt ädlare makt, en allt fastare sammansluten, allt rikare sammansatt, allt mer motståndsduglig, allt bättre anpassad lifsform: med andra ord det tillstånd, hvarigenom den uppåtstigande utvecklingen öfverallt skiljer sig från den nedåtgående.

*

Lifsstegringens drift är det sakförhållande, som utgör utgångspunkten för den lifstroendes religiöst-etiska lifssyn. Denna drift har lyft människans själ och kropp till den höjd, där de nu befinna sig; den allt mer målmedvetna längtan och viljan till en fortsatt stegring, är hvad som utgör det säreget mänskliga. Lifsstegringen kan lika litet förklaras som lifvet självt: den är ett axiom som, sedan det är antaget, har otaliga följdsatser med sig. Detta axiom är ett med utvecklingstanken.

*

Det för vår tid nya är att människan på den senare af de två vägar, längs hvilka hon sökt nalkas världsgåtorna — tron på en öfvernaturlig andeinverkan inom en tvåfaldig värld och tron på en naturlig utveckling inom en enhetlig — lyckats uppvisa en undantagslös lagbundenhet i fråga om företeelsernas uppkomst och förlopp.

Denna evolutionära och kausala åskådning har följt grundsatsen: att icke utan tvingande nödvändighet öka antalet af de orsaker, i hvilka förklaringsgrunden bör sökas. Och världsalltet har — då det behandlats som enhetligt och sammanhängande med inneboende orsaker för allt skeende — allt bättre och bättre kunnat utforskas. Evolutionisten har ej insatt andebegreppet bland verkande orsa-

ker, emedan ingen tvingande nödvändighet härtill ännu föreligger. Ty vid hvarje så kalladt under har någon dittills förbisedd orsak slutligen kunnat upptäckas.

*

Efter det evigt ena varandet sträcker vårt släkte sedan årtusenden sin själ. Personlig eller opersonlig Gud, dualism eller monism, frihet eller nödvändighet, odödlighet eller evighet — dessa motsatser äro ju uppställda under försöken att svara på allas våra stora grundspörsmål: om kunskapens möjlighet, tillvarons väsen, lifvets ursprung, världsförloppets mål. Den lifstroende ansluter sig till det andra ledet af motsatserna, emedan man bevisat kraftens bestånd och utvecklingens lagbundenhet och emedan han inser, att evolutionismens väg är den, på hvilken till en början motsägelserna inom människolifvet bäst kunna förklaras och kanske småningom upphäfvas.

All äkta religion är obetingadt enskild; den kan ej af andra förlänas, ej afhändas; den är inifrån vunnen om än utifrån bekräftad. Men hvarje inifrån vunnen religion förutsätter ett djupt inre lif. Saknar själen ett sådant, då vill den tanklöse ha dogmer och den tänkande bevis; då söker man Gud öfverallt, där han icke är — i bönehusen, i tankebyggnaderna — endast icke där han är: i lifvet.

*

Den fruktbara och liffulla naturen visar sig öfverallt — inom alla meningsgrupper — genom sin makt att lefva omedelbart af verkligheten och utstråla verkningar. Är en sådan natur i våra dagar kristen, då lämnar den å sido alla motsägelser inom sin lära, ja, motsäger till slut läran, om den hotar att sammanpressa honom själf! Är han panteist, gör han samma-

ledes. När någon påstår, att inga handlingsimpulser kunna hämtas ur en obevisad, ja, motsägelsefull tro, då visar detta ensidig själskunskap. Ty i samma mån en människas skaplynne är liffullt, hämtar hon sina handlingsmotiv omedelbart ur sig själf; men i den mån det är lifsfattigt ur vissheter, andra gifvit henne eller hon själf grubblat, men ej lefvat sig till.

I förhållandet till de stora lifsvärdena visar sig städse den lynnesskillnad, som teosofen kännetecknar, när han talar om dogmatiska och axiomatiska själar. De förra kunna icke umbära begreppsklyfningar och fastställanden, lärosatser och tankebyggnader. Ja, de neka andra att nära sig af den frukt, som vuxit inom något visst systems hägn, ifall de ej äfven låta sig begränsas inom detta hägn.

*

Den axiomatiska som den dogmatiska människan äger hvardera endast sin personliga visshet. Men medan den förra kan stå ensam mot en värld och intet annat bevis ge än sin tro, har den dogmatiska ingen ro, förrän han påtvingat andra sin tro. Ty det är först i fastställandet — och sedan i fasthållandet — men icke i förverkligandet, han har sitt patos, vare sig han hör till de idealistiska eller de materialistiska bevisförarna. Han vill finna eller ställa allt på rätt plats; han vill afpressa sig själf och andra ståndpunkter, afgöranden, bevis.

*

Det är behofvet af gränslösa djup för kärleken, gränslösa vidder för hoppet, gränslösa höjder för tron, som nu föranleder, att den germanska innerligheten alltmer vänder sig från den dialektiska spekulationen till den med evolutionismen förbundna mystik, som afvisar den kristligt-idealistiska världsåskådningen.

Detta betyder ej, att icke äfven denne nye mystiker erfarit lifsbesvikenheten, dödsångesten, evighetssvindeln, frågokvalet inför sorgen och synden, som bryta in öfver de i ovisshet irrande människorna, med andra ord alla de känslor, hvari religionen äger sin ena, ur mörka djup vällande, källa. Men den andra källan ligger på lifvets höjder, där alla krafter dansa i en harmonisk rytm. Och det är till denna källa, de starkaste själarna nå, dessa, som bli lifsbejakare och lifsdyrkare. De upphöra att behöfva en »världsförklaring» för att kunna lefva lifvet.

*

Är icke det djupaste i alla religioner känslan af människans enhet med Gud och Guds enhet med människan; af allas enhet med enhvar, af enhvars enhet med allt? För den lära, som hvarken ser anden som materia eller materien som ande, utan båda som ett tredje, ter sig lifvet såsom en förbindelse af rörelser och rörelsen såsom lyckokänslan.

*

Kristendomens innersta segerkraft låg till hälften däri, att den gaf en ny mening åt jordelifvet. Lifstron kan ännu ej bevisa en sådan mening. När tanken plöjer tidens haf, är det — som för Kolumbus — en och annan afbruten gren allena, som ger hopp om att land någonstädes finnes. Och så länge vi ännu hålla hvarandra nere vid lifsuppehållelsestriden, kunna vi endast ana, hvad en målmedveten lifsstegring en gång mäktar uppnå.

Men aldrig blefve vårt lif stort nog utan denna — för den nya naturvetenskapen som för den nya naturfilosofien och den nya konsten gemensamma — känsla af, att tillvarons urgrund innesluter en lika skön som djup hemlighet; att de »mål», vi söka, uppstå af samma orsak som vinstocken danar sina

klängen: för att bättre kunna utbreda sina bladytor mot ljuset. Är denna tro metafysik, må den då så vara. Men detta medgifvande innebär ej att den lifstroende vore villig att byta den begreppsfrihet, i hvilken hans tro lefver, mot de formler, inom hvilka den skulle dö.

*

Mellan enhetsförnimmelsens helgdagsstunder ligga hvardagarnas uppgifter. Och om än evolutionisten sålunda känner, att allra innerst hans och supranaturalistens *själstillstånd* icke äro verkliga motsatser — eftersom båda äro delar af allvarandet och detta är ett — så kan denna känsla ej medföra likgiltighet i fråga om hvilkendera af dessa åskådningar, som tillsvidare skall besitta jorden eller med andra ord bestämma själarna och därmed utvecklingen.

Åtminstone kan ingen, som känt en tankes födslovånda, erfara detta slags likgiltighet; detta kan endast den hvilken fått sina tankar som hittebarn.

*

Att väcka, frälsa, helga, förena — detta är städse religionens väsen. Där denna verkan ej visar sig, finnes icke längre — eller finnes ännu ej — religion.

*

Den nya mystikens själstillstånd liknar — som all äkta mystik — den stillhet, som i södern faller öfver naturen under det hvita middagsljusets hetta, den stund då all liffullhet är uppsugen af och synes lefva i den värmedallrande, ljusbadade luften, medan hela jorden och alla dess väsen bida i denna stillhet, lyssna till denna tystnad; då äfven färgerna dämpat sin styrka så att ej ens de infalla störande i stillheten. Det var i denna stund, då tid och rum tyckas vidga sina gränser, som antikens männi-

skor trodde sig erhålla uppenbarelser och besök af gudarna och af sina döda, af nymfer och fauner; det var då de förnummo tillvarons oändlighet, enhet och hemlighetsfullhet. Men alla själar torde ej vara danade för dessa slags förnimmelser.

Det är med själar som med ögon: ett känsligare ljussinne medför ett svagare färgsinne och omvändt. Den ena själen känner saligheten i monismens lifsbelysning, där alla motsatser — som alla färger i det nyss skildrade middagsljuset — bli svagare, alla konturer oklarare. En annan älskar mera den större färgstyrka, de fastare konturer, dem en på motsatserna byggd åskådning erbjuder.

Det torde måhända finnas födda monister liksom födda dualister?

Visst är att vår tid föder allt fler barn af Faustätten, hvars eviga längtan, som någon sagt, är m o n i s m e n s religion.

*

Faran för den religionsbildande kraften i vår tid är tidens rörlighet. På själslifvets område visar detta sig i oaflåtliga upptäckter af något nytt andligt skördefält, där man snabbt tröskar ut kornen men sedan kastar dem på vägen, i stället för att ur dem vinna bröd att lefva af. Detta gör, att själarna svältfödas midt ibland oerhörda nya rikedomar och äldre, obrukade rikedomar. Nutiden synes vara endast en gungande skeppsbrygga mellan tvenne världar, tvenne lifsåskådningar. Men äfven på själslifvets område är bofasthet kulturens stora villkor. I nomadsjälen reses intet altare för en evig låga. Och aldrig blef den människa en stor troende eller stor älskare eller stor skapare, som förhåller sig till lifvets andliga värden som en besökare på en världsutställning eller som bär sin tro som en blomma i knapphålet.

En människa har den tro, hon förtjänar: aldrig

mer och aldrig mindre. Djupt sant är därför talet om tidens otro — men ej därför att man lämnat den gamla tron, utan därför, att man ej lefver innerligt af den nya. Ingen religion visar sin makt att förbinda och fördjupa, förrän den följer sin bekännare då denne »sitter i sitt hus eller går på vägen, nederlägger sig eller uppstår.»

Och därför finnas i vår tid många lifstroende — liksom otaliga kristna — utan styrka genom sin tro. Det kräfver själ för att till lif omvandla tankar. När själlösa människor anammat den nya tron, ha de själfva alltjämt förblifvit små. Omvändelsen till gudlöshet blir då lika verkningslös som omvändelsen till gudsfruktan.

*

Lifstron är — då den från den enskildes egen själ strömmar ut mot det hela — en på jordelifvet riktad skaparlidelse.

*

Att idealen växla hindrar mig lika litet från lyckan att eftersträfva det ideal, jag i denna stund äger, som jag afstår från att stilla min hunger i dag, emedan jag vet att den återvaknar i morgon!

*

Drömmen blef lifvets stora rörelsekraft, emedan det är en själens lag att det, som lefver starkast i vår själ, är det ouppnådda: i denna riktning arbetar inbillningans bergborr; i denna riktning samlar och förtätar sig energien. Och därför ger äfven framtidsberusningen det närvarande dess högsta värde för en sålunda berusad!

*

I samband med förtid och framtid blir äfven nuet fullt af betydelse, men allt sorglöst »lefvande endast för dagen» blir omöjligt. Ty behofvet af

samband tillbaka och framåt, så långt våra tankar nå, är ett af de nya, genom evolutionismen danade själstillstånd, hvars tillväxt är vår tids mest löftesrika drag.

*

Det är med fullt berättigande man i nutidens lifsdyrkan ser ett återväckande af den helleniska lifskärleken, ett bättre betecknande ord än lifsglädjen: kärleken till lifvets hela innehåll — från vapen och smycken, åkrar och hjordar till stoder och skådespel, stordåd och snillelekar. Men den nya lifskärleken ligger på ett än högre plan. Hellenen hade den sköna människogestalten som mått för sina tempel och stoder; den lifstroende har den sköna mänskligheten som måttet för sitt skapande. Och därmed framträder den stora frågan om samhällsskönheten, den allomfattande lifs- och lyckoviljan, den vaknande lifstron hos de af lifvet hårdast betungade.

*

Vår tids mest betydelsefulla religionsproblem är att hos det unga släktet återväcka den urgamla fromheten inför städets gnistor och plogens fåra, vid såddens allvarsstund och på skördens glädjedag; återväcka känslan af, att i alla ting bo slumrande mäkter, — demoner — dem det kärleksfyllda arbetet förlöser. Religionskänslan har blifvit afledd från lifvet med samma följder, som skulle inträda för Egypten, ifall en djup kanal förde Nilvattnet ut i hafvet. Lifstron vill främja krafternas bruk på hela tillvaron, i och för dennas stegring till ett innerligare sammanhang, en klarare bestämdhet, en rikare säregenhet, en högre maktförnimmelse, en säkrare rörelsefrihet, en strömstarkare lyckokänsla, eller med andra ord allt, som är motsatt lifshämning och upplösning.

Inom det enskilda lifvet blir således en af dess verkningar, att allt fastare gränser dragas omkring *min* personlighet, *min* egenart, *min* kärlek, *mitt* arbete, *min* tro till skillnad från alla andras, och att jag samtidigt allt innerligare känner mitt samband med alla andra.

Detta åter medför på samhällslifvets område å ena sidan växande själsaristokrati och nationalkänsla, å den andra växande demokrati och mellanfolklighet. Mycket synes besanna förutsägelsen, att, när alla vetenskaper sammansmält till en enda — »*världshistoria*» — då skall, liksom den nationella historien danat de skilda folken, *denna* världshistoria dana en mänsklighet!

*

Den sista stora frågan blir till sist dock den, om detta lif alls *är* ett värde; om skäl finnas att alls arbeta, lida, älska för att bevara och stegra det?

På den frågan kan den lifsdyrkande hvarken svara för den frågandes egen eller för mänskligheten. Lifstron blir som all tro mystik, när man står inför dess yttersta grunder. Sitt eget ljusa djup kan den upplåta endast för den, som har ljus i sin blick.

Självbevarelsen hos lifsförnekaren själf är endast ett medelbart bevis för lifvets värde, som ju dessutom motsäges genom de många, som sluta sitt lif. Är jordundergången ovillkorlig, kulturförloppet meningslöst, utvecklingen ett kretslopp icke en stigning, då blir självmördaren den ende storslagne lifsbeskådaren; då blir könskärleken — lifsbejakelsens starkaste yttring — en ömklig svaghet.

Den lifsfromme kan på den stora frågan hvarken svara med nirvana eller med himlen. Han kan endast visa på utvecklingstanken, den tanke vi, tillbakablickande, se flamma från höjd till höjd som

vårens tecken öfver en ännu vinterlig jord. Han kan äfven visa på de stora andar, som kanske aldrig voro lyckliga en dag i sitt lif, men dock sjöngo det laus vitæ, som i vår tid ljuder tusenstämmigt ur musiken och dikten, konsten och trosbekännelserna. Ja, ljuder äfven från stilla kamrar, där svaga stämmor tacka endast och allenast för lifvets gåfva. Människosjälens djup mätes efter arten af dess lifskärlek. Många människor mena sig visserligen älska lifvet. Men det är endast djäfvulen, världen och sitt eget kött de älska, en djäfvul, som ej har ett drag af Lucifer, ej ens af Mefisto utan endast af Belzebub, de surrande intigheternas härskare!

Att i sanning älska lifvet, det är att vakna hvar dag med Thorilds jubel:

Denna dagen — ett lif!»

Det är att af morgonljuset döpas till dåd; att i aftonljuset räkna dagens gåfvor på ett radband. Det är att mellan morgon och afton utdela sig som sakrament och att ha anammat sakramentet i all den styrka och sötma dagen bjöd oss. Det är att som vår jordiska sagohjälte midt ibland ormgropens kval ännu lofsjunga lifvet. Det är att hvar dag fröjdas åt det nya lif, som öfverallt spirar.

*

Lef! Och du torde kanske lefva länge nog för att känna, att du icke ville att molltonerna vore borta ur ditt lifs musik, som då kanske varit mindre fager. Lef! Och du skall kanske försona dig med att lidandet är ett med jordelifvets grundform; försona dig därför att du, återblickande på ditt eget öde, inser det nödvändiga sambandet mellan hvad du lidit och hvad du blifvit. Lef! Och kanske blir det sista af allt, du ville umbära, just din lifssorg, ditt säregna kval, som skapade dig, gaf dig djupare ögon för gåtorna; läppar mer känsligt darrande

af outtalade frågor, händer snabbare att utsträckas mot andra händer, deras som likt dina trefva i mörkret men känna sig tryggare och varmare, när de kunna fatta en likes. Du hälsar kanske ett nytt år med likgiltighet, ja, kanske med bitterhet. Lifvet har ingen lycka gifvit dig, endast lidande och mödor; och ju längre du burit det, dess mindre finner du en tröst i lifstrons stora och enda lärosats: den att lifvets mening är lifvet själft. När du ser tillbaka på ditt eget lif eller ser omkring dig på andras, synes dig tvärtom meningslösheten vara det mest påfallande. Och du upprepar kanske de ord, som i den stora sorgen eller under det tunga hvardagsoket gått från otaliga läppar: »Bättre att aldrig hafva varit född?»

Aldrig hafva varit född?

Detta betyder att hafva undgått otaliga plågor, sorger, mödor, förödmjukelser; detta betyder att undgå äfven den sista: känslan af kroppsligt och andligt slocknande, så att man ej längre ens orkar att af allt detta lida.

Men när du ser tillbaka på ditt lif, har du äfven andra minnen. Ögon ha hvilat på dig i ömhet — ville du att du aldrig mött dessa ögon? Tankar — andras och dina egna — hafva vidgat din själ. Ville du ha dessa tankar otänkta? Du har erfarit känslor, som gjort dig glödande af medlidande, rättrådighet, hänförelse, kärlek — ville du att du aldrig erfarit dessa känslor? Du har, allenast i din korta lifstid, sett människosläktet gå framåt. I vissa afseenden endast ett steg, i andra ett långt vägstycke. Ville du ha umburit den synen? Du har otaliga gånger försjunkit i naturens härlighet, från den lefvande blommans på ditt arbetsbord eller isblomman på din ruta, till den största syn naturen bereder oss: inblicken i dess lagar. Du har brunnit af beundran och lycka i diktens och konstens värld, liksom inför många männi-

skors stora sätt att lefva eller handla. Du har otaliga gånger kunnat breda glädjeskimmer öfver ett anlete; du har stillat tårar, som flutit vid ditt bröst. Under allt detta har du, kanske dig själf ovetande, blifvit starkare att bära din egen börda, mildare i din blick, större i din godhet.

Allt detta ville du nu låta sjunka i »det eviga intets land»; allt detta ville du aldrig hafva upplefvat? Tvekar du ej nu att upprepa denna önskan? Och tvekar du endast en sekund, då har du redan svarat på frågan, huru lefvandet själft kan varda lifvets mening! Då anar du redan, att man kan äga intet och hoppas intet af lifvets lycka och dock fyllas af glad andakt, när man i sin egen, mot ljuset lyftade hand ser det blod, som under årmillioner rullat genom släktenas ådror för att slutligen, rullande genom mina, gifva mig del i de lefvandes värld. Då vet du, att man kan vara af ödet plundrad och dock tacksam öfver att känna värmen af solens sken, glädjen af färgers fägring, saligheten af toners välljud, af ett anletes linjer, af en själs skönhet.

Men känner du allt detta, då tillhör du äfven de öfvervinnande, de, för hvilka icke vetandet om lifvets mening men själfva varandet är denna mening, varandet i växlande former från evighet till evighet. Då vet du äfven, att det enda, vi i denna lifsform äga af makt, det är att stegra vår egen varelse till det högsta mått af klarhet, renhet och uthållighet i den själston, som är vår egen, vissa att lifvet är en stor symfoni, där hvarje ton är oumbärlig för musiken, ehuru »tonerna dö i den».

Evighet eller odödlighet.

Lifvet som mysterium blir för den själ, som verkligen lefver i oändlighetens, utvecklingens, evighetens, oförstörbarhetens tankar, ett alldeles annat begrepp än för hennes fäder. Hennes hjärta kallnar inför de löften, som kommo deras att vidga sig, och hennes hjärta vidgas af de tankar, som kommo deras att stelna af fasa.

*

Vi veta oss vara delar af det eviga, orsakslösa varande, som här på jorden tagit lifvets form, ett lif hvars stigande rörelse visar sig i en allt mer frigjord och medveten själfullhet. I allt, öfver allt lefver denna världssjäl; sänder sin saf i hvarje gren af det hela och ut i hvarje blad på hvar gren. Hvar människa är ett sådant blad, som faller, medan släktet är det fortvarande, är lifsträdet, det själft evinnerligt gröna, ehuru bladen vissna, hvirflas hän och svinna in i former, dem de nya bladen ej kunna förnimma.

*

Vi inse att, hvad vi nu äro, är ett verk af en oändlig utveckling; att icke en från en högre värld nedsänd ande besjälat oss, utan en på jorden småningom utvecklad ande. Vi ana att de »minnen af en tidigare tillvaro» — liksom de »kraf på en fortsatt tillvaro» — hvilka bruka anföras som bevis för vår själs odödlighet, lika väl förklaras därigenom att släktets alla själar röra sig i oss. Ty vår personlighet är en rekombination af de dödas känslor och tankar; ett bottenlöst djup, där otaliga väsens och tidsåldrars hopp och ångest, lycka och lidande lämnat spår, ja, där kanske dessa döda i och med oss ånyo förnimma kärleken, na-

turen, skönheten, såsom österlandets djupaste odödlighetstankar synas innebära!

Vi äro minnen och vi äro aningar. Tåren, som i mitt öga rundar sig efter samma lag som himlaklotet, har sin källa i en känsla, som grep en själ för årmillioner tillbaka. Tanken, som nu glimtar i min själ, ger kanske efter årmillioner ett himlaklot en ny rörelse.

*

Evolutionisten vet att, liksom ur de enklaste smådelar en allt mer sammansatt kroppslighet blifvit uppbyggd, har samtidigt, ur de enklaste själselement, en allt mer sammansatt själslighet uppstått. Och vi kunna ej undgå det analogislutet att, liksom kroppsatomerna icke gå förlorade, skola ej heller själsrörelserna göra det. Vi hoppas att tankar och känslor, dåd och verk fortsätta att dana nya förbindelser, äfven sedan den korta förbindelse, vi nu kalla lifvet, blir upplöst genom den rörelse, vi nu kalla döden. Men som vårt j o r d i s k a medvetande är uppbyggdt genom sinnen och själ — eller som kropp och själ för oss äro till endast i och genom vårt jordiska medvetande — synes det tills vidare otänkbart, att detta jordiska medvetande kunde fortfara i tillvarelseformer, där det blir beröfvadt sitt tidliga innehåll, den jordbestämda säregenheten.

*

Människa är endast ett annat namn på mysterium. Vi äro hemligheter omgifna af hemligheter. Lifvet är det outtömligt underbara, icke endast det oändliga lifvet. Och hvar finnes gränsen mellan stort och litet i en värld, där mikrokosmerna visat sig lika väsentliga som makrokosmerna, eftersom de förra dana de senare och äro lika outgrundliga, lika invecklade och mer »eviga» än de större organisationer, de uppbygga? Hvarför vore det, att

efter döden uppgå i ett blad, ett ringare eller förgängligare evigt lif än att »uppstå» på en stjärna? Inför den nya vissheten om enheten i varandet — detta varande i hvilket vi från evighet till evighet lefva, röras och hafva vår varelse — bleknar det tidigare odödlighetsbegreppet som en ljuslåga i solskenet. Nutidens själfulla människa är till döden trött på de logiskt-metafysiska abstraktioner ur det väsentligas, det varandes värld, hvarpå man stöder motsatsen mellan ande och materia, Gud och människa, evighet och tid, lif och död. De säga henne lika litet om verkligheten som de logiskt-matematiska abstraktionerna: energi, atom, eter o. s. v. Den must och märg, den ton och färg — den verklighet med ett ord — som i båda fallen ligger bakom abstraktionerna, kan tänkandet endast nalkas som den i kolmörkret trefvande nalkas ett landskap. Vår framtidsuppgift är att så vidt möjligt befria oss från alla dessa — ur våra naturliga föreställningar abstraherade — begrepp och motsatser, befria oss så grundligt, att de ej endast svinna ur tanken utan, i djupare mening, äfven ur själfva känslan och förnimmandet. Då så skett, kommer man icke längre att om den döde bruka sådana ord som att han slutat eller fått ro eller är hemgången eller är hos Gud. Vi skola tala om förnyelse, icke om förgängelse; vi skola se omvandling, där man nu ser »förvandling». Ej upp till himlen men ut i världsalltet skola våra tankar då följa våra kära. Och äfven om de våldsamt ryckas ur vår åsyn, torde vi ej tala om naturens grymma förstörelse. Ty vi veta att naturen aldrig förstör, endast nyskapar. En gång blir denna visshet tröst. Vi kunna kanske då stilla hjärtat i känslan att våra älskade döda såsom kostliga smycken smältas om i lifvets verkstad.

*

För den nya — och djupa — lifstron bli sjukdomar och synder icke längre lifvets gåtfulla, eviga ordning. De bli helt enkelt lägre former af lifvet, dem vi kunna utbyta mot högre. Vetenskapen anar t. ex. redan att födandet under dödsnöd, lefvandet i vanförhet, åldrandet i fulhet, döden af sjukdom icke äro nödvändiga; att en stigande målmedvetenhet skall kunna lösa allt flera af lidandets gåtor, endast genom att upphäfva dem. Och vetenskapen har stöd för sitt hopp att åt lefvandet kunna ge en nu oanad maktfullhet, åt döden en nu oanad mildhet. En gång torde denna bebådas endast af en sakta slocknande lifsvilja och nalkas som en moderligt mild hand, för att lösa en mognad drufva från vinstocken. De lidanden åter, som icke kunna upphäfvas — emedan de äro nödvändiga för lifvets stegring eller lifskänslans styrka — dessa förbli olidliga endast så länge vi ej lärt oss inse dem såsom en del af lifvets nödvändighet, eller så länge vi ej lärt oss älska denna nödvändighet. Redan nu bäras sjukdomar och sorger lättare af den, som djupt känner sitt samband med det stora hela och inser dem som följder af utvecklingens långsamhet. Det egna kvalet blir drägligare, när det fattas som en del af tillvarons stora ordning, i stället för som en Guds hemsökelse, öfver hvars mening man grubblar.

*

Ett är visst: såväl för den enskilde som för släktet kan detta lif få betydelse för framtiden endast genom att nå den högsta möjliga fullkomning såsom jordelif.

*

Allt hvad människan offrar af eller beröfvar jordelifvet för evighetslifvet blir således »synd»; hvad hon för sin och släktets jordlifsstegring försakar eller njuter blir däremot »dygd». Min nuvarande

lifsform är den enda form af min evighetsvarelse, jag har att verka för. Och medlet är den högsta tillfredsställelse af de behof och utveckling af de krafter, som bestämma mitt andligt kroppsliga väsen i detta nu. Människan har så länge varit evighetstroende endast i framtidsriktning, att hon ej allenast glömt att uppbygga sig med tanken på hela den evighet, som ligger bakom henne — och som fört henne dit där hon nu är — utan hon har äfven förbisett, att hon hunnit dit där hon nu är, endast därigenom, att hon under hvarje tidigare lifsform, under kampen för dess tillvaro, lyckats bevara och stegra den formen. Nu föreligger kampen för människoblifvandet, humaniseringen i ordets fullaste mening. Hvarje grand af våra mänskliga lifsmöjligheter, som vi därunder uppgifva, blir en förlust, liksom hvarje återstod af djuret vi besegra blir en vinning. Hur orimlig blir ej den tron att t. ex. drinkaren, som släckt själen i sprit, har odödlighet att vänta — medan hunden, som dör af trohet, ingen kan erhålla!

*

I egentlig mening finnes ju intet »före» och intet »efter». Ty som jag var i all »förtid», är jag redan i all »framtid». Jag, du, vi alla voro med, våra kroppar voro med, våra själar voro med. Intet är till enkom för vårt släkte, men detta är evigt till såsom en del af alltet och af alla, alltet och alla såsom en del af släktet. Ingen nu medveten möda gaf släktet den form, det nu äger; ingen dess medvetna vilja kan afgöra den form, det en gång skall äga. Men emedan delen är ett med det hela, det hela med delen, svinner förödmjukelsen af egen ringhet inför det världsförlopp, hvari jag som del är inbegripen. I det själstillstånd, denna visshet skapar, hänsmälta fasorna för

den egna döden, farhågorna för släktets framtid, frågorna om utvecklingens mål. För en i denna enhetskänsla samman med alltet lefvande blir gränsen mellan nu och evighet, den enskilde och det hela allt finare. Ja, i själens stora stunder kan redan en så lefvande ana sig själf såsom »död», en ännu tidligt begränsad såsom »evighetsvarelse», en nu ensam såsom »alla»!

Den, som erfarit denna känsla, vet hvad salighet är. Med den saligheten inströmmar hvit frid i själen. Fylld af denna ängslas människan ej att gömmas och glömmas.

*

Nya känslor, som fullt ersätta de äldre, växa mycket långsamt. Därefter torde i västerlandet — och särskildt hos germanska folk — odödlighetshoppet ännu länge förbli en af vårt släktes starkaste känslor. Den personliga odödlighetskänslan lefver nog hos oss alla kvar som en önskan att ej bli mera död, än att vi alla nya vårar må kunna förnimma jordens växtlighetsdoft och leken af barn och lamm i gräset öfver vår graf; eller som lyssnande må dväljas i den himmelsängd, där mänskligheten store tala eller — under alla andens vårar — må kunna glädjas öfver det goda, som då sker människorna.

*

Visar ej denna outrotliga form af evighetsvilja, att det ej är när vi tänka öfver lifvet, nej, när vi af alla krafter lefva och känna lefvandets lycka, som odödlighetstanken starkast rör sig inom oss?

*

Huru har ej odödlighetstron gjort blicken skum för det närliggande, för den »evighetsbestämda» själens tillvarelsesätt och tillväxt i och genom dess jordiska villkor! Huru fegt ha ej människorna

burit nesliga band och bojor; huru halft njutit sina fröjder, huru svagt sörjt sina sorger inför evighetstanken! Den fulla glädjen i den egna kraftutvecklingen blef synd; den rika njutningen af jordelyckan synd; den stora kärleken och den stora sorgen synd; den starka viljan synd. Hvarje jordiskt ting skulle hållas med lös hand, ty ju fastare grepp — eller ju fullare händer — dess svårare var det att kunna dö. Och dödsberedelse borde ju lifvet vara. Alla jordiska önskningar skulle stilla som sjuklingar ligga bidande framför himlens portar; alla jordiska lidanden tiga såsom lammet inför sin klippare: endast så luttrades ur människan evighetsmänniskan!

Och det tålamod, som för hvar enskild människa förkunnades som hennes plikt, måste med psykologisk nödvändighet förslöa henne äfven för alla andra, evighetsbestämda och genom lidandet »luttrade», medmänniskors lidanden. Tron att vi »ha evigheten för oss» bibehåller omedvetet mångfaldiga missförhållanden. Otaliga uppgifter undanskjutas, som kunde lösas; otaliga möjligheter förspillas: af samma orsak som en frisk människa — i känslan att »ha tiden för sig» — ofta försummar det väsentliga för att hänge sig åt det oväsentliga.

*

Huru overklig är icke döden, huru litet lockande himlen äfven för de »dödsberedde» och himlavände! Huru lidelsefullt hålla ej de flesta af dessa kvar vid lifvet, om än aldrig så eländigt! Huru föga tröst har den verkligt sörjande af sin tro att den älskade är salig i himlen! Huru världsträlande äro ej de flesta i sin handel och vandel! Långt ifrån att verklighetsiakttagelsen visar evighetstron som det människorna djupast bestämmande, är jordbundenheten det djupast bestämmande. Men en jordbundenhet

med sjukt samvete och små syften, emedan lifvet genom evighetstron blifvit beröfvadt sin rätt och sin betydelse i och för sig. En skön och sund jordbundenhet, detta är det själsläge, människosläktet nu närmast behöfver för att på allvar mänskliggöras.

*

Huru vidt, huru väldigt, huru spännande blir däremot icke jordelifvet, när man, som redan i ett annat sammanhang framhållits, inser, att vår enda möjlighet att lefva för evigheten är att inom jordelifvet stegra vårt jag och vårt släkte!

*

Lefnadsvis är den som inser, att lifvets mening endast kan vara ett sådant lefvande, att vi under hvarje skede af vår tillvaro äga den då största möjliga fullhet af lif; att vi helt få åtnjuta våra säregna lifsvillkor — vår ålders som vår egenarts. Endast detta är att lefva.

*

När man mot hvarandra väger hvad evighetshoppet gifvit människolifvet och beröfvat det, är man nästan frestad att önska, att alla skulle förlora odödlighetshoppet och — dock ha det kvar! Förlora det för att vinna en ny lifskänsla. Bevara det för att behålla oändlighetens spännkraft i själen. Ty det är tänkbart att Renan har rätt: att vi skulle erhålla mindre af en mänsklighet, som ej trodde på odödligheten. Eller rättare sagdt: det är tänkbart att västerlandets mänsklighet ej skulle ha nog af österlandets evighetstankar.

Men i denna stund är det visst, att västerlandet i fråga om odödlighetshoppet behöfver en lång fasta, innan det rätt kan fira en påsk. Ty människan är nu så van vid sitt själlösa lefvande i och för jordiska oviktigheter — under det odödligheten för-

kunnas såsom framtidsvisshet och lön äfven för de otaliga hundradelssjälarna — att hon knappt anar, hvad ett själfullt lefvande i jordiska verkligheter kunde innebära. Hon är nu så slöad af teologiens och spekulationens vaneföreställningar om odödligheten, att hon saknar hvarje aning om en nödvändighet att — om den öfverhufvud är tänkbar — själf skapa den. Hon har varit så viss att äga den som sin rätt, att hon ej ens drömt om att den för hennes släkte kanske återstod att eröfra!

*

Redan nu skymta vi inom det mänskliga själslifvet möjligheten till egenskaper och upplefvelser af en högre ordning. Redan nu ana vi, att de ännu oupptäckta världar, vi bära inom oss, äro lika oändliga som de utom oss upptäckta; att lika lagenligt, som vi tagit allt fler af den yttre naturens krafter i vårt vetandes och vår viljas makt, skola vi taga den inre naturens. Men vi äro, i fråga om villkoren för släktets själiska och kroppsliga stegring, lika efterblifna som den eldgnidande vilden jämförd med nutidens eletrotekniker. Att kroppen endast kan erhålla nya eller finare organ och sinnen genom nya lefnadsvanor; att själen endast kan erhålla nya maktmedel och tillstånd genom nya villkor och vägar för själsodlingen, detta är den öfvertygelse, hvarigenom den äkta mystikern skiljer sig från den oäkta, som tror, att man kan nå dessa mål på andra vägar, än vi hittills nått alla våra vinningar: den vetenskapliga forskningens, de stora upptäckternas, den långsamma utvecklingens. Den äkta mystikern vet, att komma vi en gång att äga t. ex. den själiska fjärrverkans makt, då hafva vi vunnit den på alldeles samma vägar, som den trådlösa telegrafen: genom att nu okända, naturliga krafter, som dittills slumrat i vårt undermedvetna jag, blifvit oss medvetna.

*

Ett är visst: den syn på lifvet, som föder den stora stillheten inför evigheten, denna kan ingen — en gång odödlighetstroende — taga utan att den varder honom gifven. Gifven af lifvet själft, möda efter möda, tvifvel efter tvifvel, tanke efter tanke, sorg efter sorg.

Sorgen, döden — de äro i ungdomen endast mörka ord, som glida mellan våra läppar likt svarta radbandspärlor mellan nunnefingrar. Så upplefva vi att våra drömmar brista eller att lifvet visar sig grymmare i sitt sätt att uppfylla, än i att krossa dem. Så upplefva vi döden för de känslor eller fruktlösheten hos de verk, som gjorde lifvet värdt att lefvas. Så upplefva vi den lekamliga döden för dem vi älska. Och ofta som en grym motsats till hvad lifvet varit, som ett våldsamt inbrott i en stor lifsmöjlighet — ty de fall äro ännu få, då döden sakta understryker, hvad lifvet varit, då ett lif slocknar så skönt som hafvet tar solen. Oftast blir dock döden för den döende själf ett ringare kval, än många han genomlefvat, medan hvarje i rik blomning afbrutet lif — liksom hvarje ofullbordadt lif, hvarje meningslös död — blir de efterlefvande en pinande gåta.

Så upplefver man slutligen de år, då man känner att, var det godt att ha lifvet med alla dess möjligheter framför sig, bättre är att ha det bakom sig! Ty dess mer har man hunnit igenom af de kval, som en gång endast förestodo.

*

Det finns ett allvar, som oändligt öfvergår det att tänka: allvaret att lefva. Det finns ett allvar, som oändligt öfvergår det att lefva: att uppstå från de döda. Hvad en människa lefver af, sedan hon vändt åter till de lefvande från de döda, detta kan ej all världens motsägelse för henne göra värdelöst.

*

— — — den ende i fullaste mening sedlige är den, som är det utan personlig odödlighetstro. Han står i fråga om själens värde så mycket högre än alla andra, att, om det odödliga lif han nekar, dock skulle finnas, då måste hans själstillstånd göra honom framför alla andra färdig för och värdig till detsamma. I synnerhet framför dem, som bekänt denna odödlighet utan att ens söka nå det minsta mått af självfullhet. Ty finns det en fläkt af förnuft i odödlighetstron, då måste vår odödlighet bero af vår andes storhet, icke af våra stora påståenden; af vårt väsens verklighet, icke af våra växlande meningar; af vårt lefvandes art, icke af våra dödstankars!

*

En stor styrka i striden för det nästan omöjliga och en stolt stillhet inför det omöjliga, detta är människans adelsmärke! I årtusenden har hon slagit sin panna mot dödsrikets port — och den vek ej en hårsbredd.

*

I nattens stillhet talar den lifsfromme, då han vet sig döende, sålunda: »Du eviga, outgrundliga allvarande, åt dig öfverlämnar jag min själ. Hvad jag är blef jag, emedan jag från evigheters evighet legat som ett ler i din formande hand. Allt jag varder, varder jag genom samma hand, som nu krossar den form, jag kallat min mänskliga. Jag önskar icke veta, vågar icke vilja något om framtiden. Jag var, jag är, jag varder — större och sannare svar gifves icke. Hvad jag var, vet jag ej; hvad jag är, anar jag knappt; hvad jag varder än mindre. Att förstora det väsen, jag här blef, detta var för mig att lefva; att återlämna det i dina händer, viss att du däraf ej spiller ett stoftgrand, detta är för mig att dö.»

Själens evolution genom lefnadskonst.

Redan Heraklit sporde hvad det gagnade människorna att äga ögon och öron, när de ägde barbarsjälar? Och hos hans folk finna vi en fyllig förnimmelse af lefnadskonstens värde. Såväl statsstyrelsen som ungdomens fostran blefvo af de yppersta hellener fattade såsom skapande konst, och deras egen lifsförelse utmejslar deras personligheter efter »sköngodhetens» ideal. Detta helleniska ideal innebar utbildningen af alla värdefulla krafter till full duglighet, i förening med det behagfulla jämnmått, den värdiga självbehärskning, som utmärkte vishetens dyrkare.

*

Genom sin sträfvan att medels lära och umgänge dana högre människor, stod renässansen i samklang med den platonska filosofiens grundtanke: att själen vinner gudsgemenskap genom att bli god och skön, ty det evigt varandes väsen är godhet och skönhet. Den genomträngdes af den antika vissheten om människovärdet och om lifvets värde, vissheten att lifvet icke endast är något att genomgå, att frälsas och att verka i, utan något att forma och frambringa af.

*

När människorna en gång komma att läsa historien för sina själars skull, då torde historien blifva en ny slags astronomi, som meddelar huru de stora tankarna, de stora känslorna sålunda först framträdde som nebulosor, sedan tätnade till solar eller stundom afkyldes till månar.

Men af andras vishet kan man endast upphämta musten i sin egen bägare; saknas en sådan blir visheten förspilld. Därför följde hvarken

antikens eller renässansens människor i det stora hela sina vishetslärare. Icke dessa blefvo folkens själaförare, utan kristendomen, först i sin tidigare, sedan i sin af reformationen förnyade gestalt. Ej emedan den i högre grad innehade sanningen, men emedan den innebar för mängden mer verksamma inflytanden.

*

Den stora kristna personligheten danas ej allenast af samma själsämne som den stora hedniska; nej, när den förra nått långt i helighet, är det delvis genom samma bruk af lefnadskonst som den senare. Den ena som den andra formar sig själf. Men de kristna äga ju sitt gifna mönster, sin fastställda grundform och — vare sig att dessa lämpa sig för hans naturs ämne eller ej — måste formandet dock gå i deras riktning. Således böra vissa själstillstånd alltid undertryckas, andra alltid upparbetas; vissa stämningar och lefnadssätt alltid godkännas, andra alltid förkastas. Därunder har man emellertid inom den kristna kyrkan, som inom buddhismen, gjort djupa psykologiska iakttagelser om människosjälens otaliga, sammansatta tillstånd? om medlen att vinna och värna ett andligt innehåll. Därunder hafva kristna, sådana som en Franciskus eller Fénelon, på sitt sätt utöfvat lefnadens konst, lika väl som en Leonardo eller en Goethe på sitt och med samma följd: en i högsta grad stegrad själsmakt. När man ser djupt nog in i Franciskus' personlighet, så finner man, att älska och bedja för honom var en och samma rörelse; att hans kärleks eld mindre närdes genom kristendomens lärosatser än genom den fromma förnimmelsen af all-lifvet, den innerliga syskonkänslan med hela naturen. Men äfven hos de stora kristna, där detta ej varit fallet — utan där bränslet, som underhållit elden, otvetydigt varit inlefvandet i den kristna trons innehåll — har lågan dock stigit i kraft

af den målmedvetna mödan att höja själens tillvarelsesätt. Ja, man kan säga att det religiösa behofvet, i dess friaste och finaste form, endast är behofvet af luft åt själens låga, på det den må stiga till flamma!

Ty detta är det ena nödvändiga. Om bränslet sedan är Getsemanes oliv eller Indiens banyan, Dionysos' pinje eller Apollons lager, detta är likgiltigt; likgiltigt äfven om elden lyser från ett altare, en härd eller ett arbetsrum. Hvad som däremot ej är likgiltigt, det är om kraft kan sparas genom att de eldar, dem samma människa när på olika håll, kunna förenas till en enda. Det är denna kraftsamling, lefnadskonsten i egentlig mening åstadkommer.

*

Det var framför allt romantiken å ena, franska revolutionen å andra sidan, som för alltid skingrade sjuttonhundratalets vidskepliga tro på förnuftet såsom tillräcklig drifkraft vid framsteget — så att man endast behöfde i »nyttans» kvarnskruf nedlägga upplysta tankar, för att bländhvita »dygder» skulle varda dagligt bröd!

Efter det tredje ståndets slutliga seger genom julirevolutionen återkommer i viss mån förståndets välde. Den mänskliga intelligensen växte som aldrig förr, men lefde och lefver ännu på själens bekostnad. Dels emedan inbillningen, känslan och stämningen hafva svårt att skjuta upp i den luft, där intelligensen öfverväger; dels emedan styrkan hos inbillningar, känslor och stämningar svinner i ett arbetshårdt lif; slutligen emedan de själfulla bli besegrade i den yttre kampen inom en tillvaro, där deras säregna styrka ännu ter sig som svaghet.

Lefnadskonsten ägde dock alltjämt sina målsmän, men det var icke hos romantikerna utan hos Goethe, de nu funno sin ingifvelse. När han pressade sin lifsvishet i maningen Gedenk zu le-

ben! var det, såsom redan är framhållet, i vissheten att detta jordelif är sitt eget ändamål. Men han fattade ju icke lifvet som en blott och bar tillvaro allenast, utan som ett lefvande, hvarunder världsförloppet omedvetet och människoanden målmedvetet åstadkomma en allt högre stegring. Lefnadskonstens anda ligger öfver alla Goethes verk och öfver hela hans väsen såsom växtlighetsdoften öfver ett vårlandskap.

*

Hvad gagn ha människor af gudstro och odödlighetshopp, när de inga själar äga? Eller egentligare sagdt: när de lefva utanför sin själ, lefva genom sina drifter eller sitt förstånd, sin vilja eller sin känsla, men aldrig af hela sin själ.

Själfullhet är ett begrepp, många ana, men få bestämma. Närmast torde man kunna beteckna själfullheten så, att den är sammanhanget mellan våra olika förmögenheter — alldeles som i en vattenkonst vattnet går upp i olika strålar, men alla nedfalla i samma bassäng. Öfverallt där en enda egenskap härskar, finns mindre själfullhet. Särskildt farlig är förnuftets öfvervikt. Ty som dess egenart är att urskilja och särskilja, medför detta en dualism, en splittring, som mer än något annat motverkar själfullheten.

Själfull är således endast den människa, där visserligen en af det andliga lifvets grundegenskaper kan öfverväga, men icke mer än att de öfriga finnas i en grad och på ett sätt, som kommer dem att ömsesidigt förstora, förstärka, fördjupa hvarandra. Det sker så, att alla uppgå i ett nytt högre tillstånd, en enhet inom hvilken tanke, vilja och inbillning äfven bli känslor, känslorna äfven tanke, vilja och inbillning. Växelverkan dem emellan sker genom en egenart, som ej kan bestämmas. Den kunde kallas värme, ty den vidgar alla förmögen-

heter och gör dem rörliga. Men den är mer. Hvarje försök att begripa den blir endast att begränsa den. Denna egenart är oåtkomlig, och man måste stanna vid det enkla påståendet: att den är det fluidum, som förenar själsförmögenheterna såsom plasman blodkropparna.

Det finns geniala människor liksom inskränkta människor, hvilka i lika grad sakna detta själiska fluidum. Ingen lefnadskonst kan göra dem själfulla; de förbli — trots all kultur — ur stånd till den själsrörelsernas enhetlighet, som är själfullhetens villkor.

Näst denna enhetliga läggning är väsentliga villkoret för själfullhet att själen äger lifsvilja; att den i kampen för sin tillvaro är rustad med styrka nog att skaffa sig sitt lifsuppehälle och stegra sina lifsvillkor. Den, som klagar att hans själ dör i brist på »något att lefva af», visar att hans egen själsmakt är ringa. Och som detta ännu är fallet hos de flesta människor, får man — efter ungdomstiden — se dem förtappade i själlös njutnings- eller vinningslust, äre- eller arbetslust, nyttighets- eller pliktlust. De äro dock samma människor, som en gång, i sitt lifs pingst, i de stora känslornas tid, stodo som hvitblommande löften om ett fruktbart lif. Dessa människor ha sedan dess kanske vunnit hela världen, kanske äfven förlorat den: men i hvardera fallet stod afgörelsen *utanför deras själ*. Denna blef mer vårdslösad, allteftersom framgången eller motgången steg. Ja, den fick förfalla så som den trädgård förfaller, den intet öga älskar och ingen hand vårdar; där tufviga gångar och risiga snår, mosslupna träd och stridt gräs kring tynande blomster vittna om vanhäfd.

Hvarje människa, som naturen gaf andlighet, torde väl någon gång ha stått stilla inför ordet: hvad gagnar det människan om hon förvärfvar hela världen och dock tager skada till sin själ? Men

hon har fattat tanken i den begränsade mening, som den ännu förkunnas, och genom bevarandet af sitt trosförhållande till kristendomen har hon trott sig bevara sin själ.

*

Själens begrepp om Gud och odödligheten må vara de mest »idealistiska» — men har själen själf en ringa spännvidd, är dess art torftig, dess rörelser osköna, då stå dessa begrepp endast som murarställningar kring en instörtad byggnad!

*

Den stora frågan för vår tids människor är ej längre den enskilda individens rätt gentemot alla andras rätt. Problemet är nu ett mycket finare: om den ensamma nya själen, under den nuvarande verklighetens villkor, alls skall kunna lefva?

*

Att en ökad rikedom af själ kan vinnas genom kultur af själen själf; att själen som jorden har villkor för sin bördighet, villkor dem man kan förbise eller bruka för att stegra denna bördighet, detta är ännu för de flesta ett dunkelt och hårdt tal. Och dock är det på denna, den långsamma nyodlingens och den omtänksamma högkulturens väg, som själens evolution måste försiggå, ej endast hos hvar enskild, utan hos släktet i dess helhet. Det finns visserligen en och annan född lefnadskonstnär. Men dessa äro sällsynta, och de, som nu förete lefnadskonst, göra det vanligen först under det lifsskede, som bäst betecknas med babylonernas namn för sabbaten: »hjärtats lugnandes dag». Men då är det ofta för sent.

Liksom vår tid tanklöst inskränker den yttre sabbatshvilan, så aftager äfven den inre. I de lif, som till stor del förflyta på möten, finnes sällan näringsbotten, och äfven om den finnes, gror intet

i en jord, som dagligen harfvas. Ofta förstöres jordmånen redan i barndomen, ty hvad är ännu så okändt och så vanvårdadt som barnasjälen?

*

När uppfostrare bruka själsläran för att uppdaga själsämnet; när de hos de unga inprägla de fysiologiska och psykologiska villkoren för själens växt och hälsa, liksom de nu inprägla dem för själens frälsning — hvarvid religionsläraren endast undantagsvis är en kännare af själens sjukdoms- och hälsolära — när själsbehofven bli de viktigaste skolfrågorna — först då skola de unga få verklig hjälp vid själfupptäckandets uppgift, denna upptäckt, som ju måste föregå själsämnets utformande. Med samma nit, som man nu konfirmerar de unga i kristendomen, kommer man då att hjälpa dem till sin egen frälsningsplan; med samma ifver, som man nu tjudrar dem på ämbetsbetet, kommer man då att ge dem ro och rätt till de försök, hvarigenom de leta sig fram till sin egen lifsväg. Intet är mer betecknande för det sätt, hvarpå man ännu förväxlar sken med verkligheter, än att man — medan man rundt om i vårt land söker väcka fosterlandskänslan — förlänger lästerminen i juni! Med andra ord: man vill beröfva skolungdomen årest skönaste tid, hemkomsten till de tusen hemmen i syrén- och konvaljeblomningens veckor, den tid, som mer än någon annan i sanning fördjupar hembygds- och fosterlandskänslan i sinnena!

Bevisen kunde mångfaldigas. Och följden af denna fostran — genom ord i stället för genom verkligheter — blir, att de flesta människor nästan hunnit sluta sitt lif, innan de börja ana, hvad de borde gjort af detsamma!

*

För de enskilda inom hvarje tid finnes endast en begränsad möjlighet att stegra sitt själslif. Ty

ingen kan i allt vara före sin tid. Och det enda, som tillsvidare djupgående påverkar det stora flertalet, är det ytterst långsamma inflytandet just från samfund och tidsanda, eftersom, när själen stiger inom det hela, den äfven omedvetet stiger hos delarna. Men de enskilde, som äga insikt i den för själens utveckling användbara lefnadskonsten, dessa kunna hinna långt före sitt samhälle, som — hvilket detta än må vara — städse på nytt måste öfvervinna hinder för en i hela tillvaron förverkligad skönhet. Ja, hvarje enskild har makt att fördjupa detta samhällsordningens och tidsandans inflytande på det hela, i den mån han inom det lilla maktområde, som är hans egen själ, gör denna till en makt. Ty själstillstånd äro de enda verkliga, de enda öfverallt verkande värdena; själsmakt den enda verkligt omskapande makten. Att tillvaron ännu ter sig som ett mörkt kaos, beror däraf, att själens makt endast hunnit bli verklig hos ett mycket ringa antal människor. Det är ju redan sällsynt, att den är verklig hos snillena, ja, det händer ej sällan att snillet blef stort på själens bekostnad!

*

De nya människorna möta hvarandra i den fromhet, hvarmed de låta lifvet forma sig omkring sina egna lagar; i den inåtvändhet, hvarmed de ersätta gudstjänsten; i det sätt, hvarpå de »helga hvilodagen»: samlandets, stillhetens, sympatiens, den inre växtens dagar. De mötas i viljan att icke låta sig uppröras af det snabbt öfvergående, att ej göra det intiga stort. De mötas i stunder af full själisk klarsyn och samling, då de nått därhän att vilja det oundvikliga, ej endast låta det drabba sig; då de kunna stilla sin vrede genom att beslutsamt vända om sin egen tanke, ja, inrikta den på själfva sina bödlars känslor och

tvinga sig att se sin egen misshandling från bödlarnas synpunkt!

Men bli dessa själfulla sålunda nästan allförstående, så är däremot den förståelse, de själfva af andra än hvarandra möta, ännu ytterst ringa.

Mot själens människor stå deras eviga fiender, förståndets män, de »idealiska» som de materiella »kulturtjänarna», de som förbruka sig själfva och andra på frambringandet af kulturvärden, utan att bekymra sig om de själstillstånd, i hvilka värdena inpassas; som ej ana, att det kulturvärde, de framför allt borde frambringa, vore sin egen själ. Hvad de bekymra sig om är tänkesätten. Idealisten går blind förbi den renaste själ, om den är »gudlös»; materialisten går lika blind förbi en lika strålande själ, om den är »gudlig»!

*

Det, som djupt skiljer de själfulla från de endast dugliga, är att dessa senare betrakta sig själfva som kulturens medel och sitt kulturarbete som målet, medan de förra däremot bestämmas af vissheten att själfva vara de ändamål, för hvilkas stigande själskultur hela den öfriga kulturen blir till.

*

Kulturtjänarna började kanske lifvet med en lefvande själ. Men de märkte ej, när hvardagen började sålla sand öfver den. Eller när en låg lidelse gick som en jordbrand öfver den. Eller när de vid en vändpunkt eller vid ett val afgjorde så att det blef själens död. Eller kanske andra människor höllo dem i en sammantryckthet eller en öfverspänning, en köld eller ett kvalm, hvarunder själen slocknade. Sådana själadråp ske t. ex. inom de flesta hem — men räknas ännu ej till samhällsbrotten. Och dessa slocknade bli sedan de, som mest misshandla andra själar.

Hvem kan döma dessa slocknande? Icke den, som vet hvad kraft människor ännu måste sätta in i kampen för den rent yttre tillvaron, och huru föga kraft, som hos dem blir kvar för att afvärja alla slags själaplundrare. Icke den, som vet hvad det kostar att bevara tron på lifvets värde, när de högsta lifsvärdena inom ens eget väsen blifva obrukade eller kränkta; bevara hoppet om själens segermakt öfver alla overkligheter, äfven om vår egen själ ej ens lyckas besegra andras onda med sitt goda; bevara kärleken till människorna, äfven när människorna synas utfattiga på allt, som gör dem värda kärlek!

*

Det finns en egenskap, som ofta förväxlas med själfullhet, nämligen liffullhet. Hos den liffulla finns visserligen en själens rörlighet, hvarigenom dess innehåll raskt byter plats — som vid en sjögång! Men det ställes ej på sin rätta plats såsom af en konstnärs ordnande hand. Blir det således förhastadt att endast af liffullhet sluta till själfullhet, är det dock visst, att denna senares osvikliga tecken är en liffullhet af högre art. Den nöjer sig ofta med stilla åthäfvor, men genomtränger hela väsendet, så att inga döda punkter förefinnas; så att man från hvarje vrå af själens ängder kan höra hur det växer; så att man aldrig ett ögonblick betviflar, att ej denna människa äger »den röda blomman», såsom Kiplings djur benämna elden. Medan denna värme hos de på slump lefvande blir sällsynt och oberäknelig, brinner den riklig och lugn hos människor, som de nyss skildrade. Dessa handla ej mot sina innersta instinkter; glida ej in i för deras själ främmande förhållanden, splittra sig ej på för dess egenart fjärran liggande uppgifter, slösa sig ej på ofruktbara ängders uppodling. De äga den lätta hand, som kan skapa tillfällen och i tid rätta

misstag; den klara blick, som i förtid inser stridsmöjligheter och undanrödjer dem, så att inga krafter behöfva spillas på desamma. Utöfvad lefnadskonst är otänkbar utan mod att undandraga sig det umgänge, man ej åtrår; att ej mottaga de förtroenden, uppdrag eller tjänster, man ej önskar; att ej fördjupa ett utbyte, af hvilket man intet erhåller; att ej ge anledning till kraf, man sedan ej vill fylla. Mod slutligen att tillfoga de lidanden, som äro nödvändiga. När man en gång kommit därhän, att man bedömer människovärdet efter en människas grad af själiskt lif, då kommer man äfven att på annat sätt än nu bedöma de lag- eller löftesbrott, som varit o a f v i s l i g a villkor för en själs stegring. Och väljer själen underkastelsen, då blir den ej en sådan, som vänder sig från lifvet, utan en som fördjupar lifvet, så att nya flöden framkvälla äfven sedan den brunn, som fullast släckte vår lifstörst, blifvit förseglad; sedan vi ej längre undra hvad lifvet har att bjuda oss, utan endast ödmjukt spörja: hvad ha vi af lif att gifva lifvet?

Rundt om oss se vi rörelse, sällan förnimma vi däremot lif. Människorna äro till såsom konstrika maskiner: de sättas i gång utifrån, de arbeta för yttre ändamål. Det enda, som kan ge hvar människas tillvaro mening — denna människas egen lifsstegring — är sällan ens en omedveten, än mindre en medveten, drifkraft vid all denna rörelse. Brinnande brådt ha alla, men för hvad? Meningslöshet och hållningslöshet, ett sorglöst låtande sig gå, ett tanklöst följande med strömmen, detta är hvad nutida kilometerslukare, vykortskrifvare och telefontalare förete. Ty mycket få — utom de få för hvilka kristendomen blifvit en lefvande kraft — ställa till sig själfva frågan om sin tillvaros mening och mål.

*

Vetenskapsmannen kan vara en stor sanningssökare och dock ofta såra andras känslor; sjuksköterskan kan vara i hög grad offervillig men samtidigt plåga skönhetssinnet genom hvarje rörelse; konstnären kan vara likgiltig för såväl sanningens som godhetens kraf. Ty, såsom redan förut fastställdes: den äkta lefnadskonsten, bildningen, själfullheten visa sig städse i a l l a krafters samspel för att förädla hvarandra.

Öfverallt där råämnen förädlas genom konst — vare sig det är en mark som skall bli åker, en sten som skall bli stod, en själ som skall bli skönhet — så finnas förarbeten, som måste undangöras, innan det värdefulla framkommer. Människor, som t. ex. sakna de egenskaper, hvilka äro de väsentligt mänskliga — godhet och ädelmod, rättrådighet och sanningsmod — kunna äga en intelligensens vidd, en kulturens finhet, som kan härma själfullhet. Men de äro lika skilda från denna, som vattnets spegelbild från föremålet. Å andra sidan kunna människor äga åtskilligt af de nämnda egenskaperna, men sakna andra, lika väsentliga för själens fullhet.

*

Den arbetande, som t. ex. ej inser, att arbetet kan bli ett bildningsmedel; att hederskänslan i arbetet adlar det; att ur kärleken till arbetet välla visa tankar, en lugn maktkänsla, som ger hållningen värdighet, ja, sätter stil på hela människan, med en sådan arbetare lönar det sig ej heller att tala om lefnadskonst. Lika litet med de samhällsnyttiga, som tillbringa lifvet på möten, föreningar, samkväm, där de för hvar dag förlora något af sin personlighet; eller med de kristna, som ej veta, att religionen ej endast kan vara »salighetsmedel» utan bildningsmedel; att enslingen, som lefver i sin bibel, kan nå såväl tankens fördjupning

som känslans förfining, medan de själfva, under alla sina gudstjänster och bönemöten, bli allt tommare.

*

Pliktkänslan lyfter arbetsbördan men minskar ej ett grand af dess tyngd. Lifskonsten ej endast lyfter bördan, men lättar den äfven. Och sålunda sparas för högre ändamål de krafter, dem pliktkänslan helt förbrukar och pliktfusket aldrig vinner.

Man hör ofta en människa lofordas emedan hon »lefver för sitt arbete». Men i de flesta fall betyder detta att hennes själ dör af det. Ja, det är ett misstag, när en människa tror att kärlek till arbetet är nog för att hålla själen lefvande. Arbetskärleken håller den del af själen vid lif, som arbetet brukar. Men icke hela själen. För denna äro hvila — och växling i rörelse och näring — lika oumbärliga som för kroppen, och endast den, som älskar mycket annat jämte sitt arbete, bevarar själen lefvande och växande.

*

Intet är ensidigare än påståendet, att de yttre villkoren *intet* betyda för själens växt. Ty äfven om själen under fattigdom eller andra trångmål kan växa på djupet; äfven om den under politisk ofrihet och medborgerlig rättslöshet kan förbli i inre mening fri — ja, vid och vaken, oberoende och outsinlig, såsom t. ex. den slaviska själen ofta visar sig — så gäller detta endast de utvalda.

*

Men å andra sidan är det lika ytligt — och till denna ytlighet har samtiden förfallit — att tro på själens växt *endast* genom bättre arbetsvillkor och bättre samhällsordning, större rättigheter och större uppgifter.

*

Att hela lifvet hafva bevarat en kvinnas lyckoleende skall en gång anses lika stort som nu en manlig bragd. Och den manliga bragd, som fullbordas under ett sådant leende, blir en fullmognare frukt, än den annars kunde blifvit. Viljan att lyckliggöra kommer en själ att likna den vidtgrenade kastanjen, då den står med sina tusen blomsterljus tända i sommarnatten. Viljan till ensamhet däremot gör den lik cypressen, som i mörk sammanslutenhet smalnar uppåt för att på sin spets fånga en stjärna. Släktet har ägt stora män af hvartdera slaget.

*

Först det nittonde århundradet bevittnade kvinnosjälens genombrott. Om det tjugonde på allvar varder barnets, torde det därpå följande varda m ä n n i s k a n s — det då människoanden börjar närma sig sin verklighet. Den centralsol, kring hvilken släktet då kommer att röra sig, torde ej bära någon af de gamla gudarnas namn — ej ens Eros' — utan Psykes!

*

Först när hvarje människa väckes till medvetande om sin makt öfver sin egen själ, skall dagranden lysa öfver »det tredje riket». I detta samband är det begreppen samhällskonst och lefnadskonst erhålla sin rätta betoning.

*

När själens skönhetsvärde en gång blir verkligen uppskattadt, då komma många af dem, som nu öfverlasta jorden med vers som ej är poesi, med taflor, som ej äro konst, att ägna sig åt den skapelse, hvarigenom de kunna dana något enastående: sin egen tillvaro. Men det, som ännu föga efterfrågas, uppstår sparsamt: sådan är lagen äfven för andliga värdens frambringande!

*

Själens innersta mål är harmoni. Och detta har otaliga gånger gjort den anderika människan till flykting från de stridsfält, där segrar vinnas för det hela. Hon har stillat sitt samvete med den halfva sanningen: att endast hvad en människa bär inom sig själf, detta äger hon verkligen; att allt, som är utanför henne, saknar betydelse; att ju mer enhvar fullkomnar sin, inom sig slutna, personlighet, dess förr skola alla befrias från de villor, som nu göra dem till blinda delar af det samhällsmaskineri, hvari de flesta antingen krossa eller krossas. Att lyssna till denna halfva sanning är den stora frestelsen, Jesu ökenfrestelse. Ty jämförelsevis lätt vore att nå harmoniens tillstånd för egen del, om man ville lämna de andra bakom sig; om man ville sluta sig samman som en ädelsten, icke som en frukt!

De mycket fina naturerna äro icke — lika litet som de mycket starka — sociala väsen. Endast de allra största äga den stolta och ädla själsmakten hos Michel Angelos David: han som på en gång är *inåtvänd* — ty därifrån hämtas all hans styrka — och målmedvetet *utåtriktad*. Men för de enbart fina är det sataniskt frestande, att störta bort i öknen, när masskränet och massdömandet — som städse sker ur en enda synpunkt och därför vanligen är dumt eller elakt — skär likt såghvin i öronen. Denna frestelse griper hvarje själfull människa någon tid af lifvet, ja, någon stund i dygnet.

Ingen må döma en sålunda flyende, ty enhvar känner blott sin egen styrkas gräns. Men det veta vi, att hade ej själar funnits, gifmilda med sin själ, sående dess hvetekorn äfven för vinden, ströende dess pärlor äfven för svinen — då vore släktets helige ande ännu mycket längre från sitt förverkligande, än hvad den nu är!

*

Den, som åt sitt eget väsen gifvit det stora konstverkets eviga nödvändighet — denna, som ännu saknas i de flesta lif — blir med ett ord själf en evig nödvändighet; blir en, i någon form, alltjämt varande.

Plikten till lycka.

Enligt lyckoläran är lycko-k ä n s l a n ett inre tillstånd, som enhvar skapar genom s i n e g e n r ö r e l s e a l l e n a s t.

Den, som verkligen tänkt öfver lyckobegreppet, vet väl att hvarje medvetet sökande af lycko-k ä n s l o r — som af andra känslor — förfelar sitt mål; lika väl veta de, att våra lycko-m å l växla och måste växla. Äfven när man fattar lyckan som harmoni med sig själf och sin omgifning, betecknar man härmed endast lycko-k ä n s l a n, icke lyckan själf. Ty af själens daning följer, att eftersträfvade tillstånd mista sin lyckomeddelande makt, ifall de te sig som en ihållande och oblandad harmoni. Lika klart visar psykologien att njutningar, som ej föregås eller följas af egen verksamhet, snart väcka leda. Och således kan lyckan allra minst bestå i »oblandade njutningar». I båda fallen göres lyckan dessutom beroende af tillstånd och ting utom oss själfva, som kunna växla eller gentemot hvilka vi själfva kunna växla. Skum är därför den blick, som stannar vid denna syn på lyckan och ej upptäcker att lycka är hvad jag i n o m mig — ej utom mig — upplefver; liksom att ingen vis människa går omkring och söker lyckan men däremot handlar så, att lyckan kan finna henne! Därtill kommer att det ena lyckotillståndet ofta måste vinnas p å b e k o s t n a d a f d e t a n d r a. Ensamt detta är nog, för

att ingen tänkande människa talar om lyckan som en »tillvaro i oblandade lustkänslor».

*

Lifvets mål är en genom allt rikare rörelse stigande lycka, lyckans mål ett genom en allt rikare rörelse stigande lif: medel och mål äro ett. Rörelsen afser städse tillfredsställandet af behof, och i den mån dessa varit sprungna ur våra verkliga lifsvillkor, medför tillfredsställelsen lycka. Att med lifsstegringens alla villkor förbinda lustkänslor, med alla lifshämningar olustkänslor, detta är målet för lyckomoralen, som åsyftar den organiska sedligheten.

Af det sagda framgår att ett lyckobegrepp, som innebär allsidig kraftutveckling, ger rum för de högre själiska rörelserna bredvid de sinnliga; att lycka ej blir liktydig med vissa, utom personligheten varande värden — eller med endast sinnlig lust — för andra än så lågt stående människor, att själen ej gjort några kraf gällande. Men det framgår äfven att »lust» och »nytta» innebära begrepp af det allra högsta värde för hela utvecklingsförloppet, således äfven det sedliga. Graden och arten af vår lyckokänsla blir, som Vauvenargues klargjort, lifsvärdenas säkraste mätare; ja, vi äga ej ens andra värderingsgrunder än våra, ur egen eller andras erfarenhet hämtade, lyckobegrepp.

*

Pliktläran behandlar drömmen och hoppet såsom våra andliga njutningsmedel, lyckoläran däremot ser i dem ett par bärande händer. De plikter, vi endast på samvetets bud ålägga oss, äro blytunga, tills ett hopp, en dröm gör dem fjäderlätta.

*

Trohet är plikt, otrohet synd — denna sats har varit fastställd och utåt — men endast utåt —

stundom under strider och smärta kunnat efterlefvas. Men säg i stället: troheten är lycka — och detta ändrar hela själstillståndet. I första fallet inställdes detta på att bära de möjliga missräkningarna; nu inriktas det på att vinna fullheten af den lycka, som en, känslor och tankar allt innerligare förenande, kärlek ger. Den aldrig stillade sträfvan att göra sin lycka så fullkomlig som möjligt genom att allt mer helt rikta kärleken på denna enda, är redan i och för sig en lyckoskapande själsrörelse — så att medlet här städse blir ett med målet. Medan pliktviljan således tryggar endast handlingens trohet, tryggar lyckoviljan hela personlighetens! Har man sett, huru den trohet ser ut, som bevaras endast af plikt och den, som bevaras genom lycka, då vet man, att — i båda fallen — uppgiften är att »djäfvulen, världen och vårt eget kött» icke skola inträngа i helgedomen. Men i förra fallet är hägnet en taggig stängselträd, i det senare ett blommande rosensnår.

*

Att ingen förädling vinnes utan lidande, intet framsteg utan offer, detta vet »lyckosökaren»-evolutionisten bättre än någon annan. Men denne vill förlägga lidandet, där det verkligen tjänar förädlingen, offren där de verkligen främja framsteget, i stället för att den konservativa idealisten oftast förlänger eller förlägger dem där de bli betydelselösa för förädlingen och hämmande för framsteget. Här står den eviga striden mellan dem, som lära att lyckan är plikt och dem, som lära att plikten är lycka. De förra mena att endast den första tanken är stor nog för det vidtfamnande lifvet, hög nog för den uppåtstigande själen.

Den lifstroende vet, att den enskildes lycka — fattad såsom tillstånd — ligger i lifvets hand,

som slutes hårdare, ju mer utvecklad en människa blir. När den lifstroende gör lyckan till mål för människans sträfvan och till mått på hennes sedlighet, då är det just emedan lycka för honom icke betyder vissa tillstånd, utan — som ofvan är framhållet — den rikast möjliga kraftutveckling i enlighet med vår egen yppersta väsensart. Mot pliktlärans bud att öfvervinna vår natur, sätter han budet att finna och stegra vår egen naturs väsentlighet. Det är till exempel ej af plikt modern offrar hvad barnets vård, mannen hvad verkets fullkomning kräfver: dessa offer äro villkor för hvarderas högsta lycka! Lyckoläran tror ej att något vinnes, som ej måste betalas. Men mot pliktläran häfdar den mot Spinoza: att endast den sedlighet, som blir uttryck för min natur — icke den jag aftvingar min natur — är äkta och organiskt bärig; att endast denna gör en människas plikttrohet betydelsefull för henne själf och andra.

*

Lycka är att känna sig lefva på det högsta sätt man är istånd till. Lyckosökandets mål är att finna de lifsvillkor, som bereda oss möjligheten att så lefva. Men dessa villkor kunna innebära en lifslång försakelse för vissa sidor af vårt väsen.

Hvad lyckoläran vill upphäfva är således ej lidandet, men de, mot en människas egnaste natur henne af etiken påtvungna, pinsamma pliktbud, under hvilka hon blir krökt i stället för rakvuxen.

*

Den lifsvidriga pliktlära, som gör allt det, som gäller andra, hurudana dessa än må vara, till den högre plikten, men det som gäller mig själf, hur värdefull jag än må vara, till

den lägre, måste utrotas af vissheten: att allt, som gäller mig, också gäller de andra. Ja, jag har endast rätt att offra något af mina största lifsvärden, när jag därigenom vinner ett högre värde åt mig själf och de andra än min egen lifsfulla tillvaro innebär.

*

Äfven lyckoläran medger att nuets njutning ofta måste offras för lifsstegringen i det hela. Men lyckoläran fordrar äfven, att nuets plikt stundom offras af samma skäl. Med andra ord: det mindre och närliggande måste offras för det större och aflägsnare; det eller de närmaste för det hela, ifall bådas kraf visa sig oförenliga. Den lyckotroende har hela sin natur att välja för, icke endast sin »pliktkänsla», liksom han kan ha hela släktet — sig själf, de sina, sitt folk, mänskligheten — att vid valet taga hänsyn till.

*

Att, på bekostnad af sin egen lycka, fylla en plikt, som icke är väsentlig för någon annans lycka, detta är med ett ord för lyckoläran ett fel af samma slag som att svika sin plikt för en lust, hvilken icke är väsentlig för någons lycka — icke ens för vår egen!

*

Det för lyckoläran objektivt afgörande är, att den enskildes rikast möjliga kraftutveckling i de flesta fall utgör det största samhällsvärdet. De enskildes lycka bör därför komma i andra rummet, endast när större samhällsvärden äfventyras genom att den enskilda lyckan på något visst sätt tillgodoses.

*

Lyckan för de enskilda och för det hela är icke, kan icke vara art-skild. Den kollektiva,

samhälleliga kraftutvecklingen har samma mål som den individuella: stegradt lif. Den enskilde, som endast vill häfda sig själf, oberoende af det helas mål, går under såsom utvecklingsoduglig. Den stat, som endast vill häfda sin makt, oberoende af de enskildas mål, går likaledes under såsom utvecklingsoduglig. Lifvet gynnar de lifsdugligaste. Och dessa bli de samhällen, som af självbevarelse gynna sina medlemmars kraftutveckling, och de enskilda, som för sin egen lifsstegrings skull samarbeta med det hela!

*

Det viktiga är ej att en stat består, men huru den består. Den består på ett lågt plan, så länge den består genom enskilda, hvilka arbeta eller dö för syften, som motverka deras egen lycka, medan staten själf motverkar hela mänsklighetens lifsstegring!

*

Endast genom att oaflåtligt förkunna fredens lycka mot krigets plikt har mänskligheten nu börjat ställa fredens plikt mot krigets rätt!

*

Minst af allt är det — som man påstår — frihet från arbete lyckomoralisten förespeglar, eftersom han vet att verksamhetsnjutningarna äro de största af alla! Men han vet äfven, att arbetet är en fröjd endast så länge det förbrukar de krafter, man äger — ty dessa krafter vilja just brukas för att utlösas i lustkänslor — och när lön och fritid äro rikliga nog att tillåta full förnyelse af krafterna. Men däremot vållar arbetet harm och andra hämningar, när krafterna skola framtvingas under för dem omåttligt eller olämpligt arbete och när arbetet sker under andra osunda om-

ständigheter. En sådan arbetsolycka för de enskilda skadar det helas välfärd.

*

I arbetarfrågan som i andra stora framtidsfrågor är det ej enskild rätt mot allmän säkerhet, ej enskild välfärd mot det allmännas bästa, lyckoläran förkunnar. Nej, den förkunnar: att allmän säkerhet skyddas bäst, när enskild rätt vidgas; att det hela står bäst, när hvar enskild når de för hans kraftutveckling mest gynnade lifsvillkoren; att de »självförvållade lidanden», om hvilka samhällsbevararna städse orda, äro tvillingfödda med de samhällsförvållade!

*

Ingen andligt fullvuxen — icke profeterna, icke Jesus, icke nutidens nydanare — vill »idylliska tillstånd», men högre tillstånd.

Icke lycka mot lidande, utan högre former af lycka och lidande mot lägre former — detta är »radikalismens» lyckolära. Dess mål kan anges med ett enda ord, ifall man brukar ordet i dess största mening, ordet humanism.

Det heliga är lifvets uppåtstigande utveckling.

De »idealister», hvilka beklaga det släkte, som skulle nödgas lefva i en så ofarlig och enfärgad tillvaro som den humanismen drömmer om, ana icke, att, då lidandesförmågan ej längre tages i anspråk af gröfre plågor, stegras den för de finare; då sinnet ej fylles af små sorger, har det mera rum för de stora sorger, som aldrig kunna upphäfvas.

*

Varda människorna en gång genomträngda af vissheten, att alla onödiga lidanden äro obetingadt af ondo, då skall enhvar för sig och andra

söka öfvervinna dessa. Sedan har enhvar kvar sina, i djupaste mening personliga, kval. Men dessa skola ej längre förbittra oss såsom följder af grymma eller slöa samfundsförhållanden. Nej sorgerna skola då nalkas oss i svartskrudad höghet såsom oundvikliga öden, utgångna ur lifvets, framför allt ur vårt eget väsens, djup. Och ur dessa dunkla djup väller äfven styrka att följa vårt ödes bud, att bära vårt ödes börda.

Det mest upprörande i det genom ytliga missförhållanden vållade lidandet är att det förvrider eller försenar vår skönvuxna mänsklighet. I och för sig är lidandet ju alltid lifshämning; dess förmåga att förstora själen — och att sålunda bli en form af lycka — beror på om det förmår samla själskrafterna eller för dem bli en ny rörelsekraft. Man hör ofta människor tala om välsignelsen af de många små bekymmer, som hindra oss att så djupt känna den stora sorgen. De så talande ana icke, att just de små bekymren sålunda hindra människorna att genom sorgen växa. Fattigdomens bittraste bitterhet är att ej ens ha ro och råd att helt sörja sin sorg! Äfven denna form af lifsstegring vill lyckosökaren bereda sig själf och andra.

*

De, som ömka »den flacka läran om den största möjliga lycka för det största möjliga antal», bevisa därmed endast sin egen tanklöshet gentemot den tanke, de håna. Ett allt finare samspel af allt friare krafter, för en allt fullare harmoni mellan krafterna, är den »högsta möjliga lycka för det största möjliga antalet». Ju fullkomligare hvarje människa kan fylla sina enklaste behof och utöfva sina egnaste krafter; ju mer det arbete, som hvarken kroppsligt eller andligt kan meddela lust, utföres genom maskinkrafter, dess mer kommer hela samhället att i sin kraftutveckling förete den geniala

och hälsostrålande individens maktglada självhärlighet!

När denna »högsta möjliga lycka för det största möjliga antal» slutligen blir målet äfven för samhällsviljan — och den blir det, när den först blifvit mål för många enskildas vilja — då kommer man att på allvar utforska villkoren för det kroppsliga och andliga lifvets stigande rörelse, liksom att på allvar utrota allt, som nu gör de flesta lif till »mindrevärda» lif. Ett självmord af det slag, som ju hör till dagens ordning — det vill säga orsakadt af samhällets försummelser emot sina medlemmar — kommer då att uppskaka samhället såsom nu ett bombattentat eller en bankkrasch. Ännu är självmordet de enskildas ofta sista försvar mot samhällets samvetslöshet, medan det hos själssunda aldrig borde kunna inträffa annat än som deras enda försvar mot den lefvande döden. Men vaknar en gång samhällssamvetet — som ännu endast talar i sömnen — då blir ett självmord af det förra slaget en anledning till samhällsrannsakning och dom öfver den orsak till lifshämning, som kunnat besegra lifsviljan, den vilja, samhället borde anse som sin första uppgift att bevara.

*

Af barnen, djuren, blommorna, träden lär sig den lifstroende växa. Den, som gått i denna högskola, uppger icke sitt motstånd förrän motverkligen är meningslöst. Det är genom vår känsla för döden, vi mer än något annat visa huru vi älskat lifvet.

*

Fruktan är roten till allt ondt, äfven till det onda, döden gör oss, men frimodighet är roten till allt godt, äfven till det goda, döden ger oss.

*

Ett lifsvärde förbli vi, så länge vi åtminstone äro mäktiga af medkännande. Då finnas ännu fina trådar, som förbinda oss med mänskligheten, trådar, som näringssökande kunna sträcka sig allt djupare ned, allt vidare kring.

*

Den fråga, som gör unga ögon stora af eld och af tårar, är denna: huru skall en människosjäl förbli lefvande?

På denna fråga finns endast ett enda svar: Lef! Ty endast som själf i rörelse varande erfar du, att rörelsen är lifvet. Bruka dina krafter, när och hvar du kan, för att tillfredsställa dina kraf! Hur enkelt detta låter, så ger dock budets efterlefvande hvar dag en oaflåtlig spänning! Ty krafven äro stora, krafterna i början små och det är ovisst, om du kommer från striden med lifvet: din själs lif.

Att du i vanlig mening lyckas är ingen nödvändighet. Det kan stundom vara nödvändigare att du misslyckas: intetdera afgör i och för sig värdet af ditt lif. Det är intet skrämmande i tanken »att taga sitt öde på sig och förgås». Den skrämmande tanken är att intet öde få eller taga på mig ett, som icke var mitt eget!

*

Enligt sitt kvinnolynnes oberäknelighet gynnar segerns gudinna ena gången den, som stolt kunnat umbära hennes nåd, andra gången förföljer hon honom med sin onåd. Hvarken segrar i och för sig eller nederlag i och för sig bevisa sålunda om människan varit en stor lyckosökande eller en liten lycksökare. Endast segrarnas som nederlagens verkan på vår själ bevisar detta. I ena fallet har själen vuxit af segrar som nederlag, i det senare vissnat af de förra som de senare. Icke själfva lycko ö d e t blir någonsin en människas plikt. Ty

med all min kraftutveckling kan jag misslyckas i mitt verk, förlora mina kära, se min kärlek sviken, se min kraft bruten. Men mitt lefvande, helt och stort i mitt verk, min kärlek, min tro — min fullmänsklighet med ett ord — detta är den oförgängliga lycka, som det är min plikt att uppnå.

Det är visst, att den ena människan stiger genom att hennes lycka eller lidande antaga högre former, medan den lycka och det lidande, som göra denna natur större, kunna göra en annan natur mindre. Växer själen genom sina öden — liksom omvändt ödena genom själen — må vi då, huru våra öden än äro, känna oss benådade!

Den njutning eller framgång, liksom den plåga eller motgång som ej gör en människa själfullare, är antingen för liten för henne, eller hon för liten för den.

*

En kraftig ungdom utan egen lyckovilja är ett salt utan sälta, ett år utan vår. En ungdom, som ej framför allt drömmer om sin egen lycka, kan öfver hufvud icke drömma, och genom en ungdom, som icke kan drömma, blir lifvet aldrig rikare, om än mannen eller kvinnan sedan staplar nyttighet på nyttighet. Rikare själar är det ungdomen i främsta rummet skall tillföra släktet.

*

Vi behärska vårt öde i samma stund det ej längre är den bur, där själen rufvar på det förflutna, utan det luftskepp, som höjer själen öfver detta.

*

Hvarken lycka eller lidande bero af våra öden utan af vår känslas sätt att reagera för det oss omgifvande. Endast den, som har en stark känslighet, erfar vare sig lycka eller lidande.

Det finnes människor med anlag för lycka, som ur det enformigaste lif hämta glädjeämnen, emedan de inse plikten till lycka; andra, som ej inse denna plikt, ödelägga de rikaste lyckomöjligheter. På samma sätt finnas människor, som af en enda sorg bli djupa som grufvor, andra, dem sorger öfversvämmat, utan att de dock någonsin upplefvat en sorg!

*

Plikten att odla lyckoanlagen — den för det mänskliga samlifvet kanske mest betydelsefulla af alla — är en tanke, så främmande, att — när den ej anfalles som njutningslust — beler man den: det är sannerligen ej sin egen lycka, människan behöfver manas att söka, endast andras, heter det. Tack vare denna stora villa är det sista af allt, människan får lära, just att söka, vårda, njuta sin lycka. Alla andra plikter fyller hon bättre än denna; alla andra anlag utbildar hon bättre än detta; inför hvarje annan uppgift känner hon mer ansvar än inför denna!

*

Vore nutidens ungdom redan så blodsugen af altruism, så drömfattig genom nyttighetsifver, så själfutplånad under samfundstrycket, att icke dess djupaste lifsfråga, dess eldigaste dröm alltjämt vore dess egen lycka — då tjänade det till intet att röra en hand eller afge en röst för tryggandet af vår folkliga själfständighet. Präglades de unga redan af den resignation, som är ålderdomens seger men ungdomens skam, då nödgades det äldre släktet gå i grafven med vissheten: att de lefvat förgäfves i hvarje sådant afseende, där det sökt bereda sina efterkommande en högre lycka än dess egen varit. Är den personliga lyckoviljan slut hos ett lands ungdom, då rufvar vinternattens mörker och undergångens visshet öfver det folkets framtid. Ty

det är genom sin lifskraft, ett folk visar sin rätt att vara till. Och när ungdomen ej sjuder af lust att bevara och stegra sitt eget lif, hvar finnes då lifskraften?

Men till all lycka äro talesätt som de ofvan anförda endast bubblor, som brista vid den lättaste beröring med verkligheten.

*

Lycka är möjligheten att starkt och skönt njuta alla de själens och sinnenas fröjder, hvarigenom vi i ordets fulla mening uppbyggas till en kroppsligt och andligt högre mänsklighet. Lycka är makten att behärska de drifter, som äro oumbärliga tjänare men farliga herrar. Lycka är befrielse från såväl den naturbundna råheten som den samhällspåtvungna tamheten, för att fritt kunna öfva och förädla era yppersta krafter, era högsta kraf! Och just därför kan ingen i ordets djupa mening äga annat än en själfvunnen lycka, eftersom lycka icke är något en gång för alla bestämdt, utan endast en sådan utveckling af lifvet, att detta under hvarje ålder och lifsläge står i öfverensstämmelse med hvar olika människas väsentligaste behof.

Och sedan ni vunnit en sådan utveckling och behärskning af edra krafter, att de lägre lyda de högre vackert och villigt som båten den säkre styrmannens hand — söken sedan den än högre lyckan att bruka er utveckling på det område, där kraftutöfningen ger er själfva den största glädjen. Ty ju större er egen arbetslycka är, dess större värden skolen I frambringa.

Den unga människa, som — i känslan af det lifsviktiga att söka sin lycka men det lifsfarliga i att »göra lycka» — vänder sig från allfarvägarna, besluten att bryta sin egen bana, skall erfara, att tillvaron småningom mjuknar som järn i eld, ifall

vår vilja är varm och ren nog. Det är denna erfarenhet hjältedikten och sagan förhärliga; denna möjlighet, som alltjämt lockar den starke dit, där obruten mark ännu finns för den, som har en snabb vågsamhet i de rätta ögonblicken och ett segt tålamod mellan dem.

*

Träffande har man påpekat: att lindrandet af lidandet allmänt kunnat bli en så stark lust, emedan hvarken bildning eller begåfning äro behöfliga härför, medan beredandet af rikare villkor för andras lycka ännu endast för helt få är en lust. Ty för att kunna detta senare fordras rika själar!

*

Grundtanken i Lifslinjer I var icke denna: Den enskilde bör till hvarje pris erhålla det högsta möjliga mått af erotisk lycka. Utan denna: Samhället måste främja de enskildas erotiska lycka för att sålunda främja släktets stegring.

*

Man skall en gång nå därhän, att den erotiska splittringen mellan själ och sinnen blir fysiskt omöjlig; att den mellan flera föremål blir psykiskt omöjlig — emedan hvarje själ vill erfara den högsta lyckan, som endast nås genom de stora känslor, hvilka med psykologisk nödvändighet utesluta de många små. Men därhän är mycket långt. Och tills vidare finnas rena själar, som älskat flera gånger, emedan de än hos den ena, än hos den andra funnit någon sida af det ideal, de förgäfves sökt hos en.

*

Antingen tror man att människan måste ställa sitt förnuft, sin vilja, sitt samvete under auktoritetens lydnad eller att människan, under fort-

satt erfarenhet och kraftpröfning, kan finna sin rätta plikt. Antingen tror man att lydnad är enda vägen till en högre kultur eller att uppror är lika vägfinnande som lydnaden. Antingen tror man att de sinnliga drifterna endast äro faror och hinder eller att de tillika äro oumbärliga vägvisare vid lifvets uppåtstigande rörelse. Tror man i alla dessa afseenden det senare, då inser man: att på könslifvets område rätt och orätt, växt och vissnande, offer och offrande äro mer sammanflätade än på något annat; att det rätta där ofta blir det orätta och omvändt; att den, som offrar, kanske först var sitt offers offer; att lyckan kan äga stora och sköna verkningar, dem plikten ej åstadkommer.

*

Den har aldrig ens anat den personliga kärlekens begrepp, som icke vet att den framför allt väcker förnimmelsen af den egna och den andras varelse såsom stor och outgrundlig; att den betyder kärlek till en annans personlighet sådan denna uttrycker sig i sitt verk och inom sitt samfund, likaväl som i sin erotik och inom sitt hem; att den innebär andakt inför personligheten sådan den ter sig i stundens fröjd som inför de eviga frågor om lifvets ursprung och mål, åt hvilka kärleken ger deras mest brännande vikt. Och den, som menar att en människa, fylld af en dylik kärlek, aldrig sysselsätter sig med annat än dessa sina känslor, har aldrig sett en sådan människa.

*

Solen skiner där själens värden växa; frosten härjar där lifsmål sökas, som sänka själens värden. Och själens värden finnas inom känslornas värld.

*

Hvad betyder det om kvinnor tala på fredskongresser, ifall barnen i deras barnkammare pryglas eller prygla hvarandra? Hvad betyder det om kvinnor tala på sedlighetsmöten, ifall de ej förstå att låta sin kärlek bli ens en enda mans frälsning ur splittringens elände?

Att höja själstillståndet, detta är framsteg; på möten talar man endast om framsteg. Detta är mycket lätt, så lätt att det för vår tid blifvit hvad aflaten var för medeltiden!

*

Millioner kvinnor, som åt kollektivarbetet lämna hemmens och barnens vård, medan de själfva sköta sina yrken, synas visserligen samhällsnyttiga. Men lifvet stiger endast genom fullmänniskor.

*

Emedan lyckan genom kärleken tillfredsställer ett af människonaturens djupaste kraf, omedelbart sätter i rörelse flera af hennes yppersta krafter och medelbart stegrar de öfriga, så blir den enskildes erotiska lycka jämväl ett samhällsvärde. Och ju högre erotisk lefnadshållning de enskilda förete, dess högre kommer samhället att stå i det hela.

*

Men följdsatsen af detta axiom blir: att den sedlighet, som ännu anser sig som »den enda verkliga» — den, som utgår från tron att det gudomliga endast finnes i anden och viljan, icke tillika i kroppen och driften — är det, som måste öfvervinnas, ifall vi skola nå fram till den nya sedlighet, som hvarken ställer det andliga och kroppsliga mot hvarandra, ej heller kallar hvarje yttring af naturen gudomlig, men som ser det gudomliga

framträda ju mer naturens båda sidor genomtränga hvarandra. Medan den djuriska människan ej erotiskt erfar någon motsats mellan sinnen och ande; medan den andliga människan genom sinnlighetens undertryckande vill upphäfva den erotiska dualism, han lider af, så vill lyckoläran upphäfva dualismen. Detta sker endast genom kärleken. Och enhvar kan själf afgöra sin kärleks art — och därmed dess rätt — genom den grad i hvilken den gör honom erotiskt enhetlig. Att vissa band ägt — och alltjämt äga — betydelse för enhetskänslans utveckling, är en sanning. Men de band, som böra brukas, äro de band af bast, med hvilka växande telningar uppbindas, icke de band af järn, hvarmed man söker hindra öfveråriga träd att falla isär!

Alla människor äga emellertid ej begåfning för kärleken. Och äfven de, som äga den, ha andra anlag än detta ena. Plikten till lycka kan således aldrig hvarken för kvinna eller man helt sammanfalla vare sig med kärlekslyckan eller öfverhufvud med tillfredsställelsen af sådana behof eller bruket af sådana förmögenheter, där tillfredsställelse och bruk bero af förhållanden, öfver hvilka den enskilde icke helt är herre. Hvarje annat lyckobegrepp än det, som innebär den högsta möjliga utveckling af alla våra yppersta krafter, blir ett för litet. Ty lycka är — som vi ofvan sett — att fullkomna hvarje stor förmögenhet, under ständigt ny spänning att tillfredsställa allt större fullkomningskraf; att älska, att skapa, att tänka, att lida, att fröjdas på ett allt högre plan. Och denna höjd når man ju ena gången genom »lyckliga», den andra genom »olyckliga» förhållanden!

Könssedlighetens utvecklingslinie.

Villkoret för all utveckling är att ej nöja sig med det varande, utan hafva mod till frågan huru allt skall kunna bli bättre och lyckan att i tanke eller handling finna ett rätt svar på denna fråga.

Det är sålunda de högst stående missnöje med de motsägelser, som finnas mellan deras erotiska behof och formen för dessas berättigade tillfredsställelse, som nu framkallar angrepp på det äktenskap, hvilket ännu var tillfyllest för deras egna farföräldrar liksom det alltjämt är det för otaliga samtida. Dessa människor veta väl att deras missnöje icke skall förstöra äktenskapet, så länge de själs- och samhällstillstånd fortfara, som nu uppehålla det. Men — de veta äfven att deras vilja småningom skall omdana själs- och samhällstillstånd. Och de se redan på själens hemisfär tecken och under, som båda tidens fullbordan.

Nydanarna tro ej, att de missförhållanden och motsägelser, som äro oupplösligt förenade med släktuppehållelsens naturliga villkor, genom några lagar kunna upphäfvas. Och enär de inse att fullkomlig frihet är ett begrepp, som endast sammanfaller med fullkomnad utveckling, inse de äfven att nya former ofta medföra dittills okända frihetsbegränsningar lika väl som frihetsutvidgningar.

*

Allsidiga erfarenheter kunna ej vinnas, så länge religion och lag fastställa en enda sed som den rätta och alla andra således fördömas och försvåras — så snart de träda fram med allvarets öppenhet — medan de hemliga brotten mot engiftets ideal gynnas. Visserligen har detta ideals

fastställande eggat mången att söka förverkliga det; ja, själfva hyckleriet är en medelbar hedersbetygelse åt dess värde. Men denna fasthet har nu blifvit en fara för en fortsatt utveckling.

*

I fråga om äktenskapet, som i alla andra afseenden, är lutherdomen halfheten, bryggan mellan två följdriktiga världsåskådningar: den katolsktkristliga och individualistiskt monistiska. Och bryggor äro till för att gå öfver, ej för att stanna på.

Ingen af våra »osedliga» författare har starkare än Luther och Olaus Petri häfdat könslifvets makt. Båda anse kyskhet utan äktenskap otänkbar. Båda se i äktenskapet det af Gud gifna medlet att stilla begäret, liksom födan det af Gud gifna medlet att stilla hungern. Men lika litet som människan genom stöld får stilla den senare, får hon genom otukt stilla det förra. Mot detta hade intet varit att invända, om otukt icke gjorts liktydig med hvarje slags könsförhållande utan äktenskap, medan tukt blef liktydig med hvarje slags äktenskap!

*

Den lutherska äktenskapsläran gjorde Gud »öfverseende» med all den orenlighet, könslifvet slöt inom äktenskapets af vigseln hvitkalkade grift. Han har blundat för alla de hustrumord, som fruktsamhetens bud medfört; för alla de lifsodugliga barn, som kommit till i omaka och orena äktenskap. Han har »helgat» alla de af de lägsta bevekelsegrunder, under de onaturligaste omständigheter ingångna föreningar: mellan en sjuk och en frisk, en gammal och en ung, en villig och en ovillig eller två ovilliga, af släkten sammankopplade. Och allt jämt lyses Guds välsignelse och fruktsamhetens bud öfver sådana »kristliga, äkta förbund». För denna äktenskapslära, som för dess omedvetna verkningar, bli

ännu otaliga kvinnor offer; deras utmattade sköten äro en fattig jordmån för det nya släktet; deras kufvade själar ett brutet stöd för nya viljors växt.

*

Troligen bruka kärlekens ny-lutherska förkunnare sitt inflytande att hindra en del vidriga äktenskapsstiftelser. Men det faller hvarken dem eller deras församling in att med missaktning behandla ett par, af de uslaste skäl sammanvigda, makar. Om däremot två unga, sunda människor, förenade endast af sin kärlek, sammanbo och fylla fruktsamhetens bud, då skola dessa tvärtom, genom skymflig behandling — om ej af den unge prästen själf, så af hans hjord — bli förvissade: att det endast är den lagvigda könsförbindelsen, som aktas; att det sålunda alls icke är den personliga kärlekens eget allvar utan endast samhällsstämpeln, som gör den duglig till sedlig grund för tvenne människors erotiska samlif! Och om en i ett kärlekstomt äktenskap olycklig människa frigör sig för att bygga ett samlif på »äktenskapets sedliga grund, den personliga kärleken», då hasta kyrkans män att flytta äktenskapets sedlighet öfver till — pliktens grund!

*

Det nya sedlighetsbegreppet växer ur hoppet om släktets stegring till allt större fullkomlighet. De former för könslifvet, som bäst tjäna denna stegring, måste således bli den nya sedlighetens norm. Men som arten af ett förhållande endast kan afgöras genom dess följder, vilja lifstrons bekännare äfven på könsförhållandena tillämpa den villkorliga domen. Först samlifvet kan afgöra ett samlifs sedlighet — med andra ord dess makt att stegra de sammanlefvandes eget och släktets lif. Således kan helgden aldrig i förväg tilldelas och icke heller — med vissa,

barnen afseende, undantag — frånkännas något äktenskapligt förhållande Hvarje nytt par måste, hvilken form det än valt för sitt samlif, själf bevisa dess sedliga berättigande.

*

De, som — och med rätt — göra den fullkomliga renheten före äktenskapet och den personliga kärleken inom detta till sedlighetens norm, borde, på grund af otaliga sådana eller liknande erfarenheter, besluta sig att låta en hvar själf afgöra huru denna renhet bäst uppnås före som efter äktenskapet och hvad denna personliga kärlek skall innebära. Antingen får den intet betyda vare sig mot eller för äktenskapets helgd. Eller, om den bör betyda helgden vid äktenskapets ingående, då bör den äfven betyda det under dess fortvaro. Men endast individen själf vet huru länge hans äktenskap genom personlig kärlek förblir heligt eller när det upphört att vara det. Ingen kan åläggas plikten att stanna i ett oheligt förhållande, och nyprotestantismen måste således antingen uppgifva den personliga kärleken som äktenskapets sedliga grund eller den ovillkorliga troheten som den sedliga personlighetens uttryck.

Den erotiska monisten frågar ej om ett könsförhållande är det första och enda, innan han tillerkänner det sedlighet. Han vill endast veta om det varit sådant, att det icke lämnat de älskandes personligheter utanför? Om det varit ett samlif, där »hvarken själen bedragit sinnena eller sinnena själen?»

Med dessa ord gaf George Sand den nya kyskhetens begrepp.

*

Äfven den nya sedligheten medger de många, som ej ens mäktat drömma om den personliga

kärleken, rätt att ingå ett äktenskap, som åtminstone skall ge deras fattiga tillvaro hemmets och föräldraglädjens innehåll. Men den blir sträng mot dem, som erfarit eller anat kärleken, när de utan denna ingå ett äktenskap, som då säkert skall förringa, kanske föröda flera lif än deras eget. Visheten fordrar att domen i det enskilda fallet blir mild, ty flertalet människor lära sent eller aldrig känna sitt eget hjärta. Som vägledande sedlig grundsats åter, måste äktenskapets och kärlekens enhet orubbligt uppehållas. Genom sin idealbildande makt, sitt sålunda allt mer stegrade lyckokraf har människan fördjupat drifterna till andliga behof, och samma idealbildande makt drar nu hänsynslöst undan de yttre stöden för könssedligheten och ersätter dem med enhetsbegreppets. Att lama och haltande sålunda beröfvas sina kryckor, kan ej komma den att tveka, som ser förbi de lama och halta mot framtidens skönare och sundare människor.

Enhetstanken innebär visserligen hvarje människas rätt att dana sitt könslif i enlighet med sina personliga kraf, men endast om hon därvid icke kränker enheten eller de väsens rätt, som hennes kärlek kan ge lifvet. Kärleken blir således allt mer en människans ensak, barnen däremot allt mer en samhällets lifssak och däraf följer, att den könsliga splittringens — dualismens — båda lägsta och båda samhälleligt stadfästa yttringar, tvångsäktenskapet och prostitutionen, småningom bli omöjliga, emedan de efter enhetstankens seger icke längre skola motsvara människornas behof.

*

När själens företeelser bli lika utforskade som jordens, kommer äfven kärleken att erhålla sin

kumatologi — det vill säga vetenskapen om vågorna. Man skall följa känslans böljegång genom tiderna, dess upp- och nedstigande rörelse, de motverkningar och sidoinflytanden af hvilka den varit bestämd. En sådan stigande bölja är i vår tid de unga männens växande afsky för den samhällshägnande osedligheten, deras enhetliga kärlekslängtan.

*

Det mot osinnlighet — eller öfversinnlighet — syftande renhetskrafvet kan kanske ge skydd mot små faror. I de stora blir det betydelselöst som en gärdesgård mot en skogsbrand. Ingen lusthämning, endast lustens utlösning i andra banor renar den verkligen. Endast genom starkare lidelser tyglas lidelser. I den lust och den lidelse, där faran finnes, i kärleksdriften själf, äger man rätta utgångspunkten vid dess förädling. Den, för hvilken driftens dödande blir en lidelsefull åtrå, kan genom denna lidelse äga utsikt att nå sitt lifsfientliga mål. Den åter, som icke vill döda, endast behärska könsdriften, blir i sin strid mot — det genom ärftlighet och samhällssed ännu omåttligt eggade — begäret, en stark och stolt segrare endast när han drömmer om och slutligen erfar kärlekens enhet.

*

Det är utom all fråga, att den enskildes drift att fortlefva i släktet måste behärskas för att förbli lifsstegrande, icke lifshärjande. Men det är, i bokstafligaste mening, den enskildes och släktets lifsfråga: *huru* och *hvarför* och till *hvad grad* denna behärskning öfvas?

Sålunda stegras både den enskildes och släktets lif, när ungdomen lefver afhållsam tills den nått full mognad. Och släktets utveckling vinner, när de mindrevärda lifven icke fortsättas genom afkomma. Men den enskildes och släktets lif sjunka,

när mogen och ypperlig ungdom ej är i tillfälle att föda och fostra afkomma.

*

Någon har kallat Luthers mod att som munk gifta sig med en nunna mer värdt än hela hans lära. Detta är sanning. Filippo Lippi gjorde visserligen detsamma. Världen fick sålunda härliga madonnor och — Filippino Lippi. Men hvarken Fra Filippo eller andra löftesbrytande munkar omdanade seden: detta gjorde endast Luther, som häfdade sin gudomliga och naturliga rätt till sin handling!

Nutidens uppgift är att fullfölja denna rättighetsförklaring för naturen.

Men naturen är lika litet ofelbar som fullkomlig, lika litet förnuftig som oförnuftig, lika litet ändamålsenlig som ändamålsvidrig — emedan den är allt detta. Den kan omvandlas — förädlas, eller fördärfvas — genom kulturen, och därför kan en naturens rättighetsförklaring endast innebära *människans rätt att målmedvetet odla naturen*, så att den i någon viss riktning allt fullkomligare fyller sitt eget ändamål. Eller med andra ord: att de behof, naturen danat i och med människorna, af dem bli tillfredsställda på ett allt skönare och sundare sätt. Men denna odling af den erotiska naturen kan ej äga sin sedliga norm i några gudomliga bud eller transcendentala begrepp. *Den kan endast äga den i själfva den hemlighetsrika fullkomningslängtan, som under utvecklingen stegrat driften till lidelse, lidelsen till kärlek och som nu sträfvar att stegra kärleken till en allt större kärlek.*

*

De kärlekspar som icke genom sitt förenade lif eller sin förenade död tändt en stjärna; som

icke bildat ett höjdsteg på den gyllene trappan till en högre mänsklighet, som endast genom hvarandra funnit djurens lust — utan dessas vilja att offra sig för afkomman — de voro osedliga, emedan deras kärlek icke tjänade lifvets uppåtgående utveckling. Vare sig denna lifsvidriga kärlek ägt den lösa och lätta eller lifslånga och lagvigda formen, har den i intet afseende gjort parets eget lif rikare, så mycket mindre då släktets.

*

Vi stå vid randen af ett kulturskede, som blir djupens, icke som hittills, endast ytans; det skede, som ej endast varder en kultur genom människor, utan kultur af människor. Först under detta skola kulturens stora bildformare icke som hittills nödgas skapa af snö men kunna skapa af marmor. Det rätta förhållandet mellan den enskildes och släktets rätt blir på det erotiska området lika betydelsefullt som förhållandet mellan individens och samhällets rätt på arbetets område. Arbetets villkor höja och sänka värdet af de redan varande liksom af de vardande människorna. Detsamma gäller — och i än högre grad — om kärlekens villkor.

Huru rågången slutligen — i ena som i andra fallet — uppdrages, kunna vi nu ej veta. Ett och annat ljus glimmar visserligen, som redan antyder vägen. Men innan ljusen bli flera, är det endast famlande och fallande mänskligheten går i den riktning, hon kanske en gång vid full dager skall vandra.

Kärlekens evolution.

I tusenden af år har dikten redan skildrat kärleken som en gåtfull och tragisk makt. Men när någon på rät och slät prosa säger detsamma och dessutom tillägger: att lifvet vore färglöst och fattigt

utan de stora lidelserna, då kallas detta osedlighet! Århundrade efter århundrade visar dikten kärlekens höjning. Men om någon på rät och slät prosa säger, att kärleken kan varda en allt högre känsla, då kallas detta orimlighet! Ty att betrakta dikten som profetisk, faller icke nutidsmänniskorna in!

Den nya kärleken är alltjämt mannens och kvinnans naturbestämda åtrå till hvarandra för att fortsätta släktet. Den är alltjämt den sträfvande människans önskan att genom en kamrat i arbetet lätta en annans mödor samtidigt med sina egna. Men uppöfver denna kärlekens eviga väsensart, utöfver denna äktenskapets urgamla orsak, har en annan längtan vuxit sig allt starkare. Denna riktar sig ej på fortsättandet af släktet. Den är sprungen ur människans förnimmelse af ensamhet inom sitt släkte, den ensamhet, som blir allt större ju mer egenartad en själ är. Den är trånaden efter den människosjäl, som skall lösa vår egen ur denna ensamhets smärta, en smärta, som fordom stillades af hvilan i Gud, men nu söker sin ro hos en like, hos en själ, som själf vidögd vakat med af samma trånad heta ögonlock. En själ, som kärleken ger makt till undret att förlösa vår själ — så som den själf genom vår förlöses — från främlingskänslan på jorden. En själ, inför hvars värme vår egen fäller de höljen, världens kyla påtvungit den, och utan blygsel visar sina hemligheter och härligheter.

Det nya är att denna känsla blifvit utbredd och medveten bland de många; att den börjar ge hela tidssjälen sin prägel.

Alltjämt bestämmas emellertid människor af erotiska impulser, som stå djupt under deras medvetna erotiska behof. Sinnena eggas af en längtan, som skjuter själens åt sidan. Kärleksbegreppets kultur står långt högre än kärlekens instinkter. Och sålunda blir vår tid bräddfylld af kärlekskonflikter.

*

Djupare än någonsin känner människan, att fattigt gaf lifvet hvad hon af detta har rätt att fordra, när kärleken för henne endast blef försjunkandet i en famn. Allt flera veta att kärlek är försjunkandet i den ande, där vår egen finner sitt fäste utan att förlora sin frihet; närheten af det hjärta, där oron i vårt eget stillas; det lysnande, som förnimmer vårt outsagda och outsägliga; klarsynen i det par ögon, som i våra bästa möjligheter redan finna verkligheter; mötet med de händer af hvilka vi, döende, ville känna våra egna omslutna.

*

Den stora kärleken uppstår endast när åtrån till en varelse af annat kön smälter samman med tråna den till en själ af vår egen art. Den blir som elden, renare ju hetare den är och skiljer sig från begärets glöd såsom den hvita hettan i en smältugn skiljer sig från den kring gator och torg burna facklans röda, rykande låga.

*

Nutidens kvinnor lära allt och nå fram till mycket, äfven de finaste tankar om kärleken. Men månne nutidens, i ars amandi så insiktsfulla kvinnor, äfven lärt att af all sin själ, alla sina krafter och all sin håg — älska? Deras mödrar och mormödrar — på en mycket lägre plan af medveten, erotisk idealism — ägde endast en målmedvetenhet: den att göra sin man lycklig.

*

Individualismen har på en gång fördjupat och försvårat kärleken. Den har väckt en stegrad medvetenhet om vår egen väsensart, våra egna stämningar; den har danat nya själstillstånd och satt otaliga fordom slumrande lust- och olustkänslor i dallring. Men den personligt retliga ömtåligheten har ännu icke hunnit utvecklas till en motsvarande

finkänslighet för andras lika ömtålighetsvordna själslif. Förmågan att gifva och offra har ej vuxit jämsides med den att taga och kräfva. Af kärlekens dubbla hjärtslag — att finna sig själf i en annan — är nu det förra betänkligt längre än det senare. Först när de i själfupptäckter försjunkna kvinnorna förena sitt personligt vunna lifsinnehåll, sin individuella mångfald, sitt egenartade själslif med äldre tiders soliga, sunda ro, dess offerglada hängifvenhet, skola de genom sin nya utveckling bli mäktigare än dessa. Det är ett hälsotecken, att män och kvinnor utbyta erfarenheter och tankar i dessa ämnen, med en öppenhet som aldrig förr; att de långt mindre förställa sig, innan de äro gifta, liksom kvinnorna äfven upphört att göra det, sedan de blifvit gifta. Det fanns en hjältemodig förställning, för hvilken mrs Carlyle blifvit det typiska exemplet, men i och för sig blef det en stöld från mannens etiska utveckling. Man önskar dock ofta, att nutidens unga hustrur ägde mer af den gammalmodiga gåfvan att lyckoleende tillmötesgå den älskades önskningar, ej endast hålla på sina egna! Nutidskvinnan vill ej låtsa något för en tillfällig fred eller förståelse. Och hon har rätt när det gäller väsentligheter af tankar, af känslor och vilja; hon har dubbelt rätt i att all den lögn och list, som den äktenskapliga »lyckan» kräfde af äldre tiders hustrur, förnedrade båda makarna; att, hvad man sålunda vann, ingen verklig vinst var. Intet är vissare än att de själar, dem en full öppenhet skiljer, aldrig hörde samman; att den trygga förtroendefullheten är den verkliga samhörighetens tecken. Intet är visare än nutidskvinnans vilja att se lifvet med egna ögon, ej — som äldre tiders kvinnor — med mannens. Men har hon också bevarat förmågan att själf se allt med tanke på, hvad den älskades ögon där skulle finna?

*

Nutidskvinnans stora lidande har varit upptäckten af olikheten mellan hennes egen och mannens erotiska natur. Eller rättare sagdt: hon har nekat och nekar allt jämt att göra denna upptäckt och menar att endast samhällsseden — med dess hälsosamma stränghet mot henne, dess hejdlösa slapphet mot honom — orsakat den skillnad, som nu finnes och som hon vill upphäfva. Men medan den ena gruppen vill det genom att kräfva kvinnlig renhet af mannen, vill den andra det genom att häfda manlig frihet åt kvinnan.

Litteraturen är nu fylld af »renhetsskrifter», manliga som kvinnliga, skönlitterära som icke-skönlitterära. Än är det en kvinna, som bryter med den man hon älskar, då han biktar sitt förflutna; än en kvinna, som tvingar sin älskade att äkta en annan, emedan denna födt honom ett barn — och så vidare i oändlighet. Slutligen en, hvilken tar sitt lif af sorg öfver mannens förtid, som hon tror skall förstöra deras framtid. Litteraturen är trumhvirfveln, som bådar truppens annalkande — den här af starka kvinnor, som skall fostra männen till renhet genom att neka dem sin kärlek!

Men månne det verkligen blir amazonerna, som komma att betyda mest i striden mot mannens erotiska dualism? Månne inte äfven i detta fall visheten finnes i hoppet att kunna öfvervinna det onda med det goda, icke det onda med det värre, genom att låta en af kärleken till enhetslängtan väckt man vända åter till splittringen?

Månne icke kvinnan betydde mera för sedernas förnyelse om hon stannade hos den man, hon älskar, för att med hela sitt väsen låta honom erfara hvad en kvinna genom mannen lider och lyckliggöres af? Allt mer ömt kyska, fint kännande och mildt visa hustrur, detta torde vara salighetsmedlet för de af splittringen kvalda männen. Redan en sådan mor eller syster eller väninna blir till styrka för

en man. Men segerviss kan endast den, älskarinna förblifvande, hustrun vara.

Hon förmår visserligen ej utplåna mannens förflutna. Men hon kan samman med honom dana ett ett nytt och starkare släkte. Den man, som vet hvad hans älskade lidit genom hans förtid; som sett hennes lifsmods vinge mista något af sin svingkraft, hennes förtroende något af sitt leende, hennes glädje något af sin lek — han skall sedan lära sina söner: att en man genom kärlekens lycka visserligen ånyo kan bli stark och sund, men en så skön och säker lycka, som själfbehärskningen kan bereda, vinner han icke; så drottningstolt, som hans seger kunde gjort den älskade, får han aldrig se henne. Men skall kvinnan gagna mannens renhetssträfvan, då måste hon för sin del få en annan syn på hvad som varit förnedring af mannens väsen och hvad som icke varit det.

Sanningen — för en hvar som skådat den — är att le vrai amour est simple comme un basrelief antique. En sådan relief, som framför andra motsvarar bilden, finnes i Napolis museum. Den visar en man och en kvinna, stilla stående samman på ömse sidor om ett träd. En antikens konstnär torde här redan anat allt det meningsfulla, ett vår tids barn tolkat, när han under lifvets träd ställde en yngling och en ungmö med ett klufvet äpple i handen: they divided the apple of life and ate it together . . .

För tvenne sålunda delande blir hvardagen tindrande full af små fröjder som en midsommarråg af blåklint; helgdagen hvit af stora glädjeämnen som en pingstträdgård af fruktblom. Tvenne sålunda lefvande kunna leka så, att bortom leken alltid står ömhetens stillhet; le så att under leendet alltid ligger ett lätt upprördt allvar. Om döden icke afbryter dem, bygga de sålunda sitt samlif som de gotiska

katedralerna byggdes; sträfpelare invid sträfpelare, båge öfver båge, ornament inom ornament, tills slutligen den högsta spirans guld fångar solnedgångens sista stråle.

*

Så ger den stora kärleken redan nu två människor, hvad först hela utvecklingen kan ge mänskligheten i dess helhet: enheten mellan sinnen och själ, lust och plikt, självhäfdande och självhängifvelse, mellan den enskilda och släktet, nuet och framtiden.

Detta tillstånd — där hvarje egen vinning blir en gåfva och hvarje egen gåfva en vinning, där en ständig rörelse och en stilla ro förenas — är redan nu det drömmare vänta sig såsom det tredje rikets.

Kärlekens frihet.

Äfven när den unga kärleken är själfull — och så är nästan all ung kärlek — är den dock i de flesta fall kärleksläng tan snarare än kärlek, behofvet att upplefva snarare än det nya lifvet själft. Och därför blir den tidiga ungdomens erotiska känslor grundade på de synvillor, som komma en Romeo att kvida öfver Rosalindas hårdhet ögonblicket innan han möter Julia och en Titania att omhulda Bottens åsneöron. Aldrig senare blir världen så sagolikt underbar, som när den första kärleksdrömmen svept sina opalskiftande soluppgångsdimmor öfver alla konturer men — aldrig är vår väg där mera villosam. Det kan hända att dimman lyfter sig öfver det härligaste land. Men det finnes fler möjligheter att den kurs, man i dimman följt, skall medföra ett af de många skeppsbrotten

.... i vårdagjämningens stormdigra nätter.

Därför böra ton-åren vara det erotiska förspelets, icke det erotiska dramats tid.

*

Ingen del af lefnadens konst är för ungdomen viktigare än att hos sig utveckla vissheten om en ödebestämd samhörighet, som kan vänta. Människor förbanna tillfälligheten, som skiljer älskande. Men det är mindre de tillfälligheter, som skilja, än de som i otid förena, man bör förbanna. I kärlek förlorar den första ungdomen sällan annat än det oväsentliga; det väsentliga visar sig — då båda äro fria — som det omistliga: de, som höra samman, komma slutligen samman; dem tillfälligheten skilde, de hörde aldrig samman. Förfela lyckan kan människan genom att för sent finna det väsentliga hos sig själf eller andra; ej genom att afhålla sig från handling före den upptäckten. Därför bör en ungdom vänta med afgörande ingrepp i sitt eget öde och i andras öde, emedan den stora kärleken torde likna den japanska gudomlighet, till hvilken det är ett brott att bedja mer än en gång — emedan hon endast en gång bönhör!

*

Med en allt mer växande vilja till en allsidig lifsstegring blir föräldraskapet äfven ett allt väsentligare villkor för denna. Lika litet som de unga genom ett förtidigt könslif vilja sänka värdet af de år, som helt böra främja deras egen växt, lika litet torde de komma att minska sin föräldraglädje genom att sätta ett svagt och ovälkommet barn i världen. Ty all lycka vilja de äga full och frimodig. Det väntade barnet bör ge dem vackra drömmar, ej plågande oro; det måste bäras i ett glädjerikt, ej i ett ovilligt sköte; och hafva fått lif ur lyckans fullhet — icke ur misslyckandet.

Här som öfverallt blir den, för den enskilde

verkligaste och varaktigaste, lyckan äfven den för släktet stegrande sedligheten.

När tvenne älskande äga denna vilja och uppnått den mogenhet, då viljan har rätt att bli verklighet, är det således i full öfverensstämmelse med deras egen, med det nya släktets, med samhällets sundhet och skönhet, att de förena sig, äfven om deras rena vilja till samlif och samarbete ej kan ta äktenskapets form.

*

Om än ett par älskande själfva vilja underkasta sig de lifshämningar, som i de flesta fall följa en förtidig förening, så må detta vara deras ensak. Men barnet är det icke.

För att barnet skall vinna sin fulla möjlighet af goda lifsvillkor — för födelse som fostran — måste i norden kvinnan vid äktenskapets ingående vara minst tjugu, mannen bortåt tjugufem år. Detta är den fulla mognadens tid och intill denna har ungdomen själf gagn af fullständig afhållsamhet, för att sedan vid rätta åldern i sitt äktenskap enligt Tacitus' ord låta »barnen vittna om föräldrarnas kraft».

*

Det är ej endast trångsynta sedlighetspredikanter utan i dessa ämnen fullt vidsynta vetenskapsmän, som allt bestämdare förklara att afhållsamhet till mogenhetsåldern i hög grad gynnar båda könens fysiskt-psykiska styrka och spänstighet och att dess enbart gagnande verkan stundom kan sträcka sig utöfver denna ålder.

Till denna omedelbara vinst kommer äfven den medelbara: att all självbehärskning för ett stort, lyckobringande syfte — och hvilket är större än detta? — ger viljan det stål, personligheten den maktglädje, som senare bli betydelsefulla äfven inom hvarje annat område.

I stället för att förfäkta den »fria kärleken», som är ett mångtydigt och missbrukadt begrepp, bör man kämpa för kärlekens frihet. Ty medan det förra kommit att innebära frihet för hvilken som helst kärlek, får det senare endast betyda frihet för en känsla, som är värd namnet kärlek.

*

Under kärlekens vårtid kunna föräldrar endast då betyda något för sina barn, när de känna vördnad för det under, som fullbordas i deras närhet. Men sällan hafva föräldrarna dessförinnan varit så finkänsliga, att barnen nu behandla dem som förstående vänner.

*

Döden leker aldrig. När all kärlek blir lika allvarlig, skall äfven den äga dödens rätt att välja sin tid och stund.

*

Äfven i de ömmaste hem gå barnen under vårstormarnas tid som gåtor, dem föräldrarna ofta förgäfves söka tyda. Aldrig lider en ung själ som under lösningen af sin egen gåta. Men endast den far eller mor, som mäktat förnyas och föryngras genom sina barn, torde kunna hjälpa dem med lösningen. Annars blir följden endast att föräldrarna från sitt håll bära stenar till den mur, barnen från sitt bygga allt högre.

Äfven föräldrar, som ej blifvit knarrande arbetsmaskiner; som ej öfva sin myndighet, emedan de besitta maktmedlen, utan endast emedan de besitta andlig öfverlägsenhet; som i hemmet gifva barnen ej endast frihet för glädjen men äfven frihetens glädje, skola dock mången gång komma till korta i bemödandet att göra sin öfverlägsenhet nyttig för barnen, sitt frisinne frigörande från deras ungdomliga ensidigheter.

*

Den enda verkliga makt, en far eller mor äger öfver sina barns öde — men den är också omätlig — det är att fylla hemmet med sin starka och sköna personlighet; med kärlek och glädje, med arbete och kultur; att sålunda där göra luften så rik och ren att barnen äga ro att vänta med sitt val och stora mått att välja efter!

*

En människa kan för sin egen natur stå i större tacksamhetsskuld till sin mormors hjärta, sin farfarsfars fantasi än till sin egen trånghjärtade mor eller andefattiga far. Långt ifrån att det städse är en plikt att göra sina föräldrar glädje, kan det vara en plikt att göra dem sorg — för att göra sina efterkommande glädje. Det är godt att hedra fader och moder; viktigare är dock det bud, Moses glömde: att vörda son och dotter redan innan de födas!

*

Hvarje sedlighetspredikan till ungdomen, hvilken ej därjämte dömer det samhälle, som gynnar osedligheten men omöjliggör ungdomskärlekens förverkligande, är mer än en dumhet, den är ett brott.

Så länge de nuvarande låga löneförhållandena och ovissa arbetsmöjligheterna fortfara, kommer äfven allt fortfarande männens blod att förskämmas, kvinnornas att förtunnas under väntan på de äktenskap, som kunde gifvit samhället ypperliga barn genom sunda och lyckliga föräldrar.

Och så länge samhällena sålunda slött offra sina högsta värden, blir all annan slags samfundsförbättring en Penelopes-väfnad, där natten upprifver hvad dagen utfört.

Kärlekens urval.

Hvar gång det abstrakta, logiska tänkandet ställer sitt antingen-eller gent emot det lefvande lifvet, häfdar detta sin stolta vilja att ej låta stänga sig inom definitioner eller bestämma sig af slutledningar. Lif är rörelse, rörelse innebär föränderlighet, omvandling, med andra ord utveckling i upp- som nedgående riktning. Aldrig kommer den uppåtstigande kurvan att få en skarpare höjning än då viljan att alstra nått därhän, att den ledes af den personliga kärlekens urval, men detta urval åter af en klarsynt vorden släktförädlingsinstinkt!

*

Endast de i den själiska omvandlingens lagar okunniga betvifla möjligheten att kärlekskänslan och släktkänslan samtidigt kunna stegras. Århundrade efter århundrade har kärlekskänslan vuxit samtidigt med att människor likväl offrat den för religiösa fördomar, ytliga pliktbegrepp, tyranniska föräldraviljor, tomma former! Nu, när deras offer gälla det högsta möjliga värde — stora eröfringar från sjukdom till sundhet, själfva människoämnets förädling — just nu skulle människorna visa sig ur stånd till dessa offer — emedan kärlekens makt under tiden stegrats!

*

Religion, poesi, konst och samhällssed hafva samverkat för att höja släktkänslan till kärlek. De börja nu åter samverka för att göra släktkänslan medveten i kärleken. De altaren åt alstrandets gudomligheter, dem forntiden reste, måste återuppbyggas. Men ej för att människor kring dem skola samlas till orgiastisk yra i röda solnedgångars brand utan under det gyllene morgonljuset till skapardagars glädje.

Ättkänslan, fädernas dyrkande, stoltheten öfver ett rent blod återfå, i en ny mening, sin bestämningsmakt öfver känslor och handlingar.

Sålunda — men icke genom den idealistiska filosofiens abstrakta stats-medborgar- och pliktbegrepp, ej heller genom spartanskt evolutionistiska afvelsstadgar — skall kärlekens frihet begränsas.

Frihet för kärlekens urval, under för säktet gynnande villkor; begränsning, icke af kärlekens men af alstrandets frihet, under släktet missgynnande villkor — se där lifslinjen.

Kärleken, som hvarje annan känsla, har sin ebb och flod. Den har således ej ens inom de största själar alltid samma höjdläge. Men ju större den själ är, som den erotiska känsloböljan öfverströmmar, dess vissare skälfver denna bölja vid sin högsta stigning af evighetslängtan. Barnet är denna längtans enda vissa svar.

*

Den mänskliga kärlekens evolution har visat sig dels i en allt bestämdare individualisering vid urvalet, dels i ett allt fullständigare upptagande och stegrande af de individuella egenskaperna.

Med andra ord: den personliga egenarten har allt mer ingifvit kärlek och kärleken har allt mer utvecklat den personliga egenarten. Detta har åter — som ofvan medgifvits — haft till följd att allt fler individer icke kommit att fylla sin släktuppgift, antingen emedan känslan, ehuru besvarad, ej kunnat leda till äktenskap eller emedan känslan i ett eller annat afseende blifvit besviken. Detta lidelsefulla urval af en enda bland de många, genom hvilka — ur objektiv synpunkt — släktuppgiften lika väl kunnat lösas, har sålunda i en mening blifvit antisocialt.

Men sådana, ur släktförädlingens omedelbara

synpunkt, spillda lif hafva dock medelbart kunnat tjäna den. Många af dessa, i vanlig mening barnlösa, födde en odödlig afkomma. Andra läto det blod, de aldrig sett blåna i det fina ådernätet vid sitt barns tinning, flöda på slagfält, där segrar vunnits åt mänskligheten. Med storheten i sina egna ideala kraf ha de förstorat andra människors hjärtan. Och deras mod har ej behöft sjunka inför möjligheten att man mot dem kunde vända deras egna misslyckanden vid förverkligandet af idealen. De hafva köpt sin förkunnelses kraft med det högsta möjliga pris: det att aldrig ha ägt en lycka att förspilla, och de bära utan bitterhet den fattigdom, som gjorde dem rikare på tro.

Att många lif — och värdefulla lif — ödas genom kärleken, är endast en yttring af lifvets outgrundliga vilja att öfverallt ödsla. Den är ett med den stora nödvändighet, hvars hand slår och sargar, så länge vi förbanna den, men som svalkande smeker och stärkande stöder, när vi börja välsigna den hårda.

Icke på offren — ens om hon själf är ibland dem — får människan se, om hon vill se lifvets mening i lifvet självt. Hon måste fästa blicken på det uppåt stigande. Och då blir det visst att — emedan kärleken alltjämt och trots allt vidgar sitt välde — detta måste betyda: att den individuella kärleken, trots alla sina offer och alla sina felgrepp, dock, i stort sedt, främjar släktets höjning.

*

Att hvarje sympatisk olikhet människor emellan har en gräns, hvars öfverskridande för längre och längre ut i antipatiska olikheter, detta är en psykisk lärdom, som äktenskapet grundligt inpräglar.

Ju mera lefnadskonsten utvecklas, dess mera skola människorna emellertid kunna minska sin egen lyckoförlust genom detta kärlekens urval till släktets

förmån. Ty dels komma makar att allt mer glädjas åt och värna om hvarandras olikheter; att allt mer behärska de antipatiska motsatserna hos sig själfva; att allt mer omedvetet bruka de sympatiska hos den andra till utfyllnad af sin egen ensidighet; att allt mer upphöra med den lyckofientliga sträfvan att omforma den andra efter sitt eget väsen. Redan nu är dessutom sympatibehofvet i kärleken så vaket, så ömtåligt, att den af ytterliga motsatser väckta, blinda lidelsen allt mindre förmår öfverrösta sympatibehofvet. Detta är nu snabbt varnadt, då det möter de oförenliga motsatser, som visa att hvardera befinner sig på ett annat plan af tillvaron; att hvardera tillhör en annan själens tidsålder eller världsdel, eller ras. Denna förnimmelse hindrar redan nu kärlekens utveckling i många fall, där motsatsen verkligen är en stridande oförenlighet, ej den naturbestämda valfrändskap i hvilken såväl primära olikheter som sekundära likheter ingå, och som får till följd att de älskandes motsatser dana en rik harmoni, såväl under samlifvet som i barnens personligheter. Har denna motsatsernas tilldragning en gång förfelat målet, då ser man ofta att det dock blir en och samma typ, en människa älskar den andra, den tredje, ja, än flera gånger, med en urvalets ihärdighet, som gör det till en slags sanning att hon hela tiden egentligen — endast älskat en och samma kvinna eller man!

*

Den klenod, man nu anser som den dyrbaraste, engiftet, torde först efter många nya spiralvridningar komma att omslutas af den gyllene ringen. Detta blir när kärlekens urval slutligen gjort hvarje man och hvarje kvinna väl ägnad att fortplanta släktet. Först då skall det ideala önskemålet — en man för en kvinna, en kvinna för en man — allmänt kunna innebära

de, för de enskilde som för släktet, yppersta lifsvillkoren. Och när man kommit så långt, torde äfven det erotiska valets vilja vara så fint och fast sammanväfd med hvarje fiber af personlighetens fysiskt-psykiska stoff, att mannen endast kan finna, vinna och bevara en enda kvinna, kvinnan endast en enda man. Då torde många människor genom kärlekens urval upplefva hvad ett fåtal redan nu upplefver: sin individuella personlighets högsta stegring, sin högsta lifsform som släktvarelse och sin högsta förnimmelse af evighetsvarande.

Rätten till moderskap.

Mannen älskar hos kvinnan just den säkerhet, lätthet och hvila i sin egen maktkänsla, som nutidens sökande ungmör i regeln sakna. Men man möter dock redan ett nytt slag unga kvinnor, som hvarken vilja enbart arbeta eller enbart behaga, som lösa problemet att vara på en gång verksamma och vackra.

Den allra djupaste konflikten ligger således däri, att de unga männen känna de unga kvinnornas oberoende af den kärlek de bjuda; känna sig vägda och — befunna för lätta. Kvinnans förvärfsduglighet har sålunda, som Almqvist hoppades, visserligen medfört en större möjlighet för mannen att tro sig älskad men — äfven en ringare utsikt att bli det!

*

Den kvinna, som aldrig älskat sitt barns far, skall ofelbart på något sätt skada detta barn — om ej annat så genom sitt sätt att älska det! Barnet behöfver syskonglädje och ej ens den ömmaste moderskärlek kan ersätta denna. Och slutligen behöfver barnet fadern som fadern barnet.

Att barn, både inom och utom äktenskapet, ofta af döden eller lifvet beröfvas far eller syskon, hör till det oundvikliga, åtminstone ofta. Men att en kvinna med vett och vilja beröfvar sitt barn rätten att få lif genom kärleken, att hon på förhand utestänger det från möjligheten af en fars ömhet, detta är en självviskhet, som måste hämna sig. Rätten till moderskap utan äktenskap får ej bli liktydig med rätten till moderskap utan kärlek. Det är lika förnedrande att ge sig in i ett fritt förhållande utan kärlek, som i ett äktenskap utan den.

*

Alla instängda krafter, som ej få brukas, kunna urarta. Och vår tid, med dess hämning af de erotiska krafterna, har äfven bland kvinnor sådana urartningstecken att uppvisa.

Det blir därför en nödvändig självhäfdelse att de från kärleken utestängda söka bevara sin sundhet och berika sitt lif med de glädjeämnen, som kunna stå hvar lefvande till buds. Äfven den af ett intresselöst arbete bundna kan finna några stunder att leta sig fram på någon stig, som för till en inblick i vetandets oändliga rymd. Nästan hvarje arbete kan medföra en stegring af den egna dugligheten, och därmed äfven af glädjen att känna sitt värde som arbetande och sin värdighet som personlighet stegrad. Ingen dag finnes, som ej kan medföra en glimt af skönhetsfröjd. Ingen stund slutligen — utom sorgens svåraste — då icke en människa kan känna styrkan och storheten af sin egen själ; dess oberoende af alla yttre öden; dess makt att söka sig själf, finna sig själf, stegra sig själf genom allt och trots allt. Till alla lifvets missgynnade ljuda de ord, Victor Hugo särskildt ställde till en ung sörjande kvinna:

N'avez vous pas votre âme?

Och hvilken tro eller otro en människa än bekänner, innerst är det detta medvetande om sin egen själs värde, som räddar henne, då ingen annan hjälp finnes. Och annan hjälp finnes icke!

I denna mening är det visserligen sant att människan, kvinna som man, är självändamål; att hon fyllt sin uppgift om hon icke tagit skada till sin själ, äfven om hon af lifvet intet annat vunnit; om hon förstorat sin själsmakt, upptäckt sin egenart och förverkligat den. Ty endast detta är att frälsa sin själ. I denna mening blir det sant, att kvinnans som mannens »uppgift» ej kan vara den, af vår egen vilja ensam ej beroende, könsuppgiften. Och således kan ej heller den, som icke fyllt denna, sägas ha »förfelat» sin tillvaro. I denna mening blir det äfven innerst en viss öfverensstämmelse mellan den nyss angifna självhärlighetens känsla och deras, som mena att hvarken kvinnans eller mannens högsta bestämmelse kan vara kärleken utan endast evighetsvarelsens lif ofvan alla jordiska och samhälleliga värden; att hvarje människas högsta verklighet är inom henne själf och att hennes största lycka endast kan vara att växa i helighet och gudsgemenskap.

Men för lifsdaningen blir skillnaden omätlig. Där står man åter inför den dualistiska och den monistiska lifssynen, tron på själen såsom det öfversinnliga och tron på själen såsom det inomsinnliga; tron att själen kan nå sin högsta utveckling och lycka oberoende af — i stället för genom — sina jordiska villkor.

Lifvet håller i sin ena hand lyckans gyllene kungaring, i den andra lidandets järnkrona. Sina älsklingar räcker det båda. Men allena den blef lottlös, hvars tinningar ingendera vidrört.

*

Kvinnorna — som männen — hafva börjat granska de sedlighetsbegrepp, där de små och stora värdena blandas om hvarandra som hackor och kungar i en kortlek. All sedlighet för kvinnan har blifvit liktydig med könssedlighet; all könssedlighet liktydig med frånvaron af sinnlighet och tillvaron af vigselattest. I tal och dikt förhärligas kvinnans uppgift som »maka och moder», men samtidigt anses uppgiften aktningsvärd först när den är — uppnådd, men däremot vanärande så länge den efterlängtas med den sunda styrka, som är villkoret för att den fullt kan fyllas! En kvinna kan vara stolt och stark, god och arbetsglad, modig och ädelmodig, hederlig och ordhållig, trofast och pliktrogen — med ett ord äga alla, hos mannen prisade dygder — och dock kallas osedlig om hon ger släktet ett nytt lif! Den, ur könssedlighetens synpunkt, oförvitliga kan däremot vara huru feg, förtalande, lögnaktig som helst, utan att samhället nekar henne sin aktning.

Denna tankeoreda är så ett med känslorna, att det torde dröja århundraden innan nya rättsbegrepp hunnit ombilda dessa.

Ty trots allt förblir det en sanning, att kvinnans öfriga sedlighet står i ett djupare samband med hennes könssedlighet än mannens gör. Naturen har själf danat detta samband, när den gjorde kärleken och barnet närmare förbundna i kvinnans tillvaro än i mannens. Det måste alltid bli af genomgripande betydelse för en kvinnas hela personlighet att ge sig hän åt möjligheten att dana ett nytt lif. Och därför blir en kvinnas ställning, icke till vigseln men väl till moderskapet, ett afgörande bevis på hennes öfriga sedliga utveckling och själsliga kultur.

*

När kärlekens utveckling medfört en renare och sundare syn, då skola hvarken kvinnor eller män anse det som ett företräde, en öfverlägsenhet hos en kvinna, att hos sig utveckla »det tredje könets» karaktär. Då skall en hvar erkänna att det i fullaste mening sunda och rika människolifvet måste innebära uppfyllandet af bestämmelsen som könsvarelse och att äfven om lifshämningen i detta afseende ej medför fysiska, så måste den innebära djupa psykiska lidanden af kraftnedsättande verkan. Då skall man ej heller afsiktligt blunda för att — jämte många starka, jämviktsfulla, arbetsglada ogifta kvinnor — andra finnas, som äro lika mycken aktning värda, ehuru de ej kunna förbli harmoniska utan moderskapet.

*

I ett afseende kunde de arbetande unga männen och kvinnorna själfva taga sitt öde om hand, det rent yttre nämligen, som består i att skaffa sig de tillfällen de sakna — medan de för den studerande ungdomen nu grundlägga mången lefnadslycka — tillfällen att, under vackra och värdiga former för kamratskap, lära känna hvarandra.

I de fall åter, där en kvinnas lifsöde af ett eller annat skäl omöjliggjort kärlekens förverkligande, borde hon — liksom hustrun i det ofruktbara äktenskapet — oftare än nu sker berika sitt lif och till en del stilla sin moderskänsla genom att bland de värnlösa barn, som ännu tyvärr finnas i öfverflöd, välja sig ett att vårda och älska. Sådana ympkvistar på den egna stammen ge ofta en härlig frukt. Den ensamma kvinnan hemfaller sålunda ej åt den hårdhet och bitterhet, som icke äro nödvändiga följder af ett hämmadt könslif, men dess mera af ett förfruset hjärtelif.

*

För alla de kvinnor, som nödgas stanna i sitt lönearbete, gäller det att inträngа i den sociala frågan åtminstone så mycket som behöfves, för att inse solidaritetens plikt och organisationens nödvändighet, i fall de vilja erhålla de höjda löner, den kortare arbetstid, den sommarhvila, de bättre villkor i öfrigt, som de måste vinna för att någorlunda bevara sin andliga och kroppsliga lifskraft och därmed det mått af lifsglädje enhvar sålunda kan äga. Det första villkoret för detta är att familjeflickorna upphöra att taga arbete under andra lönevillkor än den helt självförsörjande kan lefva af. Och öfverhufvud att kvinnor upphöra att tro sig förtjänstfulla endast emedan de arbeta — obekymrade om den skada för det stora hela som deras arbete till underpris medför.

Men det är icke endast vilja till sitt eget lifs höjande utan framför allt en vaknare känsla för den sociala organiseringen i det hela, som dessa arbetande kvinnor behöfva. Deras personliga kraf på bildning, hvila, skönhet, kärlek, moderskap måste ställas i samband med allas, så att de äfven för andra börja fordra hvad de för sig själfva önska. Hellre än att genom misslyckade lifsförsök förringa sin egen tillvaro, borde de fylla andra kvinnosjälar med sina drömmar om en skönare. Och för att kunna detta, måste de alltjämt hålla sig vakna, verkande, på alla håll gifvande och tagande.

Sålunda sväller af otaliga små bäckar den viljornas ström, som en gång skall flytta de gamla märkena mellan makten att önska och tvånget att försaka. Sålunda skall den kärleksberöfvade kvinnan kunna glömma sitt eget lilla öde i de mångas öde, och trots egna lifshämningar känna sig lefva — genom att känna slagen af mänsklighetens hjärta i sitt eget!

Frihet från moderskap.

För den tanke, som går från lifvets yta till djupen, blir kravet på rätt till moderskap ett hälsotecken, ett vittnesbörd om tillvaron inom ett folk af den starka, sunda kvinnovilja att uppfylla jorden, utan hvilken folket icke länge skall lefva på jorden. Om än vissa af denna viljas yttringar förfela det lifsstegrande syftet: i sig själf är viljan endast värd vördnad.

Betecknande för begreppsförvirringen i dessa ämnen är emellertid, att hälsans vittnesbörd inger sedlighetsväktarna fasa, medan de lugnt åse den tidsriktning, som är bräddfylld med stoff till tragik för de enskilda som folken: viljan till frihet från moderskap.

*

Har lifvet gifvit den enskilde det öde, som möjliggör ett sedligt föräldraskap, de villkor, som gynna de nya lifven, då blir en sedlig inskränkning af barnantalet endast en sådan, som — i och genom de enskildas egen och barnens lifsstegring — gagnar det hela.

Men när enbart små och själfviska skäl — som hänsyn till barnens arf, egen vällefnad och vällust, egen skönhet och bekvämlighet — bestämma fäder och mödrar att hålla barnantalet under det för folkets tillväxt tryggande medeltalet, då är detta handlingssätt antisocialt.

*

Kvinnorna vilja ej längre förvalta mannens inkomster utan förtjäna egna; vilja ej bruka mannen som mellanhand mellan sig och samhället utan själfva vårda sina intressen; vilja ej inskränka sin begåfning till hemmet utan äfven omsätta den i det offentliga. Och i alla dessa afseenden ha de

rätt. Men när de, för att sålunda kunna »lefva lifvet», vilja »befrias från bördan af barnet», då blir man undersam. Ty så länge inga barnavårdsautomater uppfunnits, inga manliga volontärer anmält sig, måste ju bördan falla på andra kvinnor, som — med eller utan eget moderskap — då nödgas bära dubbelt. Verklig befrielse för kvinnorna blir således ej möjlig, endast en ny fördelning af bördorna.

De redan »befriade» försäkra att de — genom att förvärfva, studera, skapa, politisera — känna sig lefva en högre tillvaro med större själsrörelser, än hvad barnkammaren kunnat bereda dem. De se ned på den »passiva» verksamheten att föda barn — och med rätt, då den endast förblir passiv — utan att inse att den innebär möjligheten att så som ingen annan försätta hela deras personlighet i aktivitet. Och människan har ju rätt att välja sin egen lycka — eller olycka!

Men hvad dessa kvinnor ej ha rätt till, det är att anses lika samhällsvärda som de, hvilka känna sina största själsrörelser genom sina barn, de väsen, som ej allenast utgöra det finaste ämnet för mänsklig bildkonst, utan äfven de enda verk, hvarigenom en skapandes odödlighet är viss! Hvad dessa barnafruktande kvinnor ej heller kunna vänta, det är att deras erfarenhet blir ansedd lika värdefull som de kvinnors, hvilka — sedan de fullgjort sina omedelbara modersplikter — inom det offentliga bruka sin, i det enskilda vunna, utveckling.

*

Modrens oerhörda företräde är att hon, med sitt barn i sin famn — utan medveten möda och utan att tillhöra de gynnade undantagen — äger den enhet mellan lycka och plikt, som mänskligheten i sin helhet först efter oändliga mödor skall nå på andra områden. Men om den personliga själf-

häfdelsen, den egna lyckan i kvinnans medvetande allt mer lösas från sambandet med barnet, då blir denna enhet rubbad.

*

När alla mödrar erhålla den praktiska och teoretiska utbildning i barna- och sjukvård, som måste bli deras värnplikt, då skall uppgiften än mer förenklas i riktning af det opersonliga, men allt mer fördjupas i riktning af det personliga. Modern skall bruka sin intelligens och sin fantasi, sitt konstsinne och sin naturkänsla, sina insikter i fysiologi och psykologi, för att åt barnet dana de betingelser, genom hvilka det bäst och friast kan utveckla sig själf men däremot afstå från att — omarbeta barnet! Hon skall sålunda vinna mycken tid, som nu spilles på onödig vård och skadlig uppfostran.

Men undkomma den personliga vården skall modern ej kunna, utan att vid sig fästa fältflyktingens vanära.

Det finnes en del kvinnor, som mena att själfva moderskänslan kan bestå oberoende af moderns mödor och ansvar för barnet; att detta sålunda kunde vårdas af samhället men ändå äga kvar rikedomen af moders- och faderskärleken. Dessa kvinnor måtte aldrig ha besinnat att hos människor som djur föräldraömheten danas af mödor och offervilja; att den stiger med dessa; att ju mindre kraf, som ställas på den, dess ringare blir den. När en far tidvis ersätter en mor, blir han öm som hon; när ett sjukt barn uppsuger moderns krafter, kommer det hennes hjärta närmast; när barnen växa till, blir ömheten mindre spontant innerlig, ehuru den då i stället kan stiga genom det personliga utbytet.

*

Samhällsvården om de späda barnen vore detsamma som vissnandet af föräldraömhetens inner-

lighet. Den af barnets kroppsliga närhet väckta ömheten bevisar bättre än någon annan känsla sinnenas och själens enhet. Utan den sinnliga närheten förlorar den själiska, utan det själiska intrycket förlorar det kroppsliga sin makt. Modersinstinkten har som alla andra danats genom fastheten i de yttre villkoren. Den är förvärfvad genom bestämda förnimmelser och begreppsförbindelser.

*

Vårt medvetna jag är våra själstillstånd, de bilder, känslor och tankar, som genom vårt tidigare lif blifvit vår inre egendom; som genom vissa förlopp förbindas sinsemellan och med vårt nuvarande jag. Ju mindre dessa bilder, känslor och tankar i en kvinnas förtid varit bestämda af moderskänslor — anade eller verkliga — dess mer mindrevärdt blir det »jag», hon har att häfda, det öde hon skapar sig. Och den kvinna, som af inga högre skäl afhålles från moderskapet, hon hör till snyltplantorna på stamträdet. Flertalet af dessa kvinnor äga ej ens en djupare mening med sitt kraf att »lefva lifvet» för egen del. De splittra sig på mångahanda och upplefva därunder icke mycket — eftersom det endast är stora känslor, som ge stora värden.

De kvinnor, som sålunda utan vidare frånsäga sig moderskapet, månne de någonsin burit ett barn, icke i sitt sköte, nej endast på sina armar? Månne de någonsin känt det ömhetens rus, en sådan mjuklemmad, liksom af blomstrens lenaste ytor och skäraste färger danad, varelse inger? Månne de någonsin sjunkit ned i andakt inför den stora, underbara värld, man tanklöst kallar »en liten barnasjäl»?

Ha de ej detta, då kan man förstå att dessa fattiga, som ej inse sin fattigdom, nu vilja göra de rika lika fattiga som sig själfva — i stället för att alla fattiga borde göras rika!

Om denna »befrielse» af kvinnans personlighet

lyckas, torde det gå henne likt prinsessan i sagan som fann sig i stormregnet utanför det kungarike, hon offrat för en leksak!

*

Det växande antalet af för moderskap odugliga eller ovilliga kvinnor har de senaste åren framkallat en mängd skrifter och motskrifter i detta ämne, där — då det i Sverige för sju år sedan fördes på tal — bevis begärdes af dem, som aldrig äro känsliga nog att utan barometer veta lufttrycket, utan kronometer hvad klockan är slagen!

För hvarje tänkande blir det allt mer otvetydigt att mänskligheten närmar sig skiljovägen för sitt framtidsöde. Antingen måste — i det stora hela taget — den gamla, i naturen grundade, arbetsdelningen fortfara: den att flertalet kvinnor ej blott föda men äfven fostra det nya släktet inom hemmen; att männen — omedelbart i äktenskapet eller medelbart genom samhällsunderstöd — arbeta för deras uppehälle under de år de fylla detta samhällsvärf; och att kvinnorna, under sin andliga som kroppsliga utveckling, vid sitt arbetsval, i sina lefnadsvanor söka bevara sin duglighet för den möjliga modersuppgiften.

Eller också måste kvinnan fostras till hänsynslös täflan med mannen inom alla produktionsområden — men sålunda också allt mer förlora i förmåga och lust att förse släktet med nya människoämnen — och statsuppfödning samt statsuppfostran af barnen befria henne från de omsorger, som nu mest hämma hennes rörelsefrihet.

*

I hur hög grad en kvinna än må vara kroppsligt och andligt fullödig, kan detta aldrig hindra att den tid, hennes utearbete tar, blir ett afdrag i den tid hemmet får, emedan hon ej samtidigt kan vara

hemma och borta; ej kan ha tankar och känslor samlade på, uppsugna af arbetet, samtidigt med att de äro samlade på, uppsugna af hemlifvet. Och allt det i detta lif personliga, det som ej kan öfverlåtas, blir således med nödvändighet en hämning för hennes individuella rörelsefrihet, i inre som yttre mening.

Om barnen och mannen öfverhufvud betyda något i en kvinnas lif, kan hon ju ej låta en annan hysa ömheten, omtanken, oron: hon måste ge sin egen själ åt detta.

Men då skall det också störa hennes bok, hennes tafla, hennes föredrag, hennes undersökning, lika ofelbart, som mödan att kroppsligt nära och vårda barnen — den möda, hon verkligen kan afsäga sig, ehuru med stora förluster af glädje och af inblick i barnets egenart.

Med ett ord: den betydelsefullaste striden står icke mellan hälsa eller sjukdom, utveckling eller urartning, utan mellan de båda lika starka, sunda och sköna lifsformerna: själflif eller släktlif.

Många kvinnor, som inse nödvändigheten att besluta sig för endera, välja det förra och undvika således eller begränsa moderskapet emedan de mena sig ha en annan, rikare kulturinsats att göra.

Men månne släktet ej vunnit mer genom de snillen, till hvilka dessa begåfvade kvinnor kunde blifvit mödrar?

Man kan för deras egen skull beklaga de sterila kvinnor inom börds- eller börsadeln, som af ren självviskhet ej velat bli mödrar. Men släktet göra de ett ofrivilligt gagn, genom att färre urartade barn födas.

De andliga och kroppsliga fullblodskvinnorna däremot äro de ur generationens synpunkt värdefullaste. När dessa nöja sig med ett eller intet barn, emedan de vilja ge sig åt mänskligt-individuella uppgifter, då blir det deras verk, ej släktet, som

får blodets rikedom, skaparlustens eld, tankarnas must, känslornas skönhet.

Men det torde — efter en mycket mild beräkning — af jordens kvinnor årligen frambringas en hundratusen diktverk och konstskapelser, som hellre borde varit gosse- och flickebarn!

*

Ett eller två barn erhålla en fattigare och äfven farligare barndom än de, som inom en syskonkrets lära de ömsesidiga hänsynens, de delade fröjdernas och omsorgernas värde. Så kunna, utan fara för egenarten, kantigheter slipas och ömtåligheter härdas, som annars i lifvet komma att vålla stora kraftförluster. Ty en kamratkrets kan endast ofullständigt ersätta barnkammarens första uppfostran till samhällsmänsklighet.

Dessutom händer det ju lätt att föräldrar mista ett enda barn eller den enda sonen, den enda dottern.

Kanske ur folkens, alltid ur barnens egen, oftast ur föräldrarnas synpunkt måste således det normala för flertalet sunda, välburgna makar bli: att barnens antal ej understiger tre till fyra.

Men då måste äfven en mor beräkna att barnen komma att taga omkring tio år af hennes lif, om hon själf vill ge dem den näring och vård, som skall göra dem fullt lifsdugliga. Och under dessa år får hon — om hennes insats ej i endera riktningen skall bli mindrevärd — hvarken splittra sig genom förvärfsarbete eller ihållande offentlig verksamhet. Hon kan under dessa år fortsätta sin egen allsidiga utveckling; hon förmår tillfälligt deltaga i samhällsarbetet; då och då äga tid för sin andliga produktion. Men hvarje ihållande eller ansträngande arbete utåt skall, åtminstone medelbart, förringa hennes egen och barnens lifskraft.

Sålunda undgår aldrig flertalet kvinnor en mångårig konflikt mellan släktets förnyelse och sin egen

självhäfdelse utåt, i hvad riktning denna än går; lika litet som mellan den nu på kvinnorna allt oftare lagda, dubbla bördan: näringsomsorgernas och släktförökningen.

När till allt detta kommer hustruns och mannens behof af utbyte med hvarandra samt slutligen hushållets vård, då måste hvarje tänkande inse att kvinnan — och med henne samhället — här står inför ett antingen-eller icke ett både-och!

Endast genom att samhället åtar sig näringsomsorgerna för de kvinnor, som genom en väl fylld modersplikt skapa det högsta samhällsvärdet, kan frågan om den gifta kvinnans förvärfsarbete lösas.

Och endast genom att kvinnorna under barnens första år i sin modersuppgift omsätta sin personliga skaparlust, löses problemet om kvinnans självhäfdelse samtidigt med hennes hängifvenhet åt släktuppgiften.

*

Huru olika än konflikten mellan kvinnans personlighetskraf och moderlighetskänsla i undantagsfall måste lösas — i det stora hela sedt bete sig de kvinnor, som för att tjäna mänskligheten, afsäga sig moderskapet eller dess mödor, som en krigare, hvilken bereder sig till morgondagens slag genom att aftonen förut öppna sina ådror.

Samhällsmoderlighet.

När naturen skapade släktdriften, omdanade kvinnan den till kärlek; när nödvändigheten danade bostaden, skapade kvinnan däraf hemmet. Hennes stora kulturinsats blef således ömheten.

*

Vår tid är den om sina egna brister troligen mest medvetna af alla. Men intet är mer upprörande för rättskänslan än när detta medvetande tar form af kvinnors storhetsvansinne i fråga om egen maktfullkomlighet till att vända världsförloppet!

*

Hvarje stark samhällsrörelse — och kvinnans rösträttskraf är redan en sådan — åstadkommes genom många enskildas vilja att i något afseende modifiera samhället, för att bättre tillfredsställa sina egna behof och därmed det helas. En sådan rörelse tillbakavisas i början alltid ur synpunkten af det helas sammanhållning, jämvikt och hälsa. Och efter som en omvandling i ett samhälle aldrig sker liktidigt eller likmässigt; efter som behofvet af nya former således länge är föga utbredt, ha de konservativa i regeln rätt vid början af sitt motstånd; rätt ända tills omvandlingen fortgått så länge, att hela organismens sundhet fordrar att samhällsklassen, trossamfundet eller meningsgruppen erhåller den frihet till kraftutöfning, utan hvilken den befinner sig illa. Ty mångas illabefinnande skadar det hela. Konservatismen får således till slut orätt genom det alltid sig upprepande rönet: att när lifskraften ökas i något betydelsefullt organ, då ökas den äfven inom hela organismen.

Kvinnans rösträtt bör framför allt begäras ur synpunkten af de kvinnliga krafternas samhällsvärde och således äfven deras rätt till rörelsefrihet.

*

Samhället står inför allt mer sammansatta uppgifter. Sin medverkan att lösa dem erbjuder nu en hittills obrukad kraft, den till samfundsmedvetande vaknade kvinnan.

Allt hetare önska alla tänkande nya tillstånd. Men dessa uppstå ej genom nya yttre förhållanden

allena, såsom socialisten alltför villigt tror. Icke heller genom nya tankar och uppfinningar, såsom vetenskapsmannen alltför ensidigt menar. Nya tillstånd uppstå framför allt genom nya människor, nya själar, nya känslor. Endast dessa dana nya lifsplaner, nya handlingssätt, endast dessa omvärdera de värden, dem otaliga enskilda sedan dag ut och dag in eftersträfva. En ny tanke blir känsla och drifkraft först hos en enskild, så hos några, så hos många, så för det hela. Den, som i fråga om någon viss idé kunnat bevittna det, vet att det är som om våren, då först en ensam björk åt solsidan vecklar ut sin gulgröna fana; sedan det gula, rödbruna och gröna drar ett allt tätare flor öfver det grå, tills slutligen alla kronor rundats i fyllighet, alla färger dämpats till entonighet och man knappast minnes, huru det var under den färgskiftande tid, när häggen skummade hvit i grönskan, maskrosorna i vild solglädje spredo sig i gräset, konvaljerna pärlade fram ur bladgömman och göken ropade in sommaren!

Känslorna äro den saf, som stiger när det mänskliga landskapet sålunda byter färg och form. Därför har aldrig en djup andlig omdaning lyckats utan att kvinnorna varit med. Det är på denna kvinnans stora, redan medelbart verksamma makt, man med rätta kan grunda hoppet att hennes omedelbara maktutöfning torde bli än verksammare — ifall hon inom denna behåller sin kvinnliga egenart!

*

Icke kvinnornas rösträtt, endast deras röstsätt kommer att bli det betydelsefulla.

*

Det är lika naturligt som lyckligt att kvinnan framträder med sitt kraf på delaktighet i samhällsplikt och samhällsrätt just i vår tid, då samman-

hangets begrepp, solidaritetens känsla blifvit allt medvetnare inom hvarje folk, liksom folken emellan. Ty ett klarare begrepp om sammanhanget kommer att rädda kvinnan från en del manliga misstag; en djupare fattad solidaritetskänsla från en del kvinnliga svagheter — medan den kvinnliga egenartens yppersta drag bli ovärderliga för solidaritetskänslans fördjupande. Nutidsmänniskan har blifvit allt känsligare för sina egna lidanden, och detta är första villkoret att bli känsligare för andras. Men nu gäller det äfven att verkligen också fördjupa och till den grad förfina känslan för andra, att samhällsorganismen ej längre kan uthärda att någon af dessa lemmar lider en lifshämning på ett sådant sätt, som kan afhjälpas. Det är i detta afseende kvinnans djupare känslighet, hennes rikare ömhet erhålla sin stora uppgift.

*

Det är visst, att de mest strålande uppenbarelser af den kristliga barmhärtigheten varit män. Detta hindrar dock ej att hos kvinnorna the milk of human kindness flödar rikare än hos flertalet män.

Denna öfverlägsenhet är den naturliga följden af moderligheten, som småningom inom kvinnans kön utvecklats till omedelbar känsla för allt svagt och hjälpbehöfvande, allt spirande och vardande.

Men häraf följer att om kvinnan, genom sitt deltagande i det offentliga lifvet, skall bli en stor, ny, framstegsfrämjande insats — då bör hon ej allenast intet förlora af den medkänslans makt hon redan äger: hon måste tvärtom fördjupa och utvidga den. Moderlighet finnes icke hos alla, som redan äro mödrar, och vi befinna oss ju i det underliga läget att — medan mannen börjar inse huru väl samhället behöfver moderligheten — en del kvinnor ej längre vilja vara mödrar, emedan

deras personliga utveckling och medborgerliga uppgifter sålunda hämmas. Intet är behöfligare än att kvinnan intellektuellt bildas för sin nya samhällsuppgift. Men förlorar hon under tiden sin kvinnliga egenart, då kommer hon till samhällsuppgiften som en landtman med fullkomnade åkerbruksredskap men — utan utsäde!

*

Det har endast varit den manliga känslan, som blifvit afgörande inom samhällsdaningen. Först när den kvinnliga får samma utrymme som den manliga; först när hvardera kan motväga den andras ytterlighet, hans det för veka i hennes, hennes det för hårda i hans, då skall samhället verkligen genom faderlighet och moderlighet tillgodose alla sina barns berättigade behof.

*

Ej fullkomligare men — lyckligtvis för lifvets fullhet — annorlunda blef kvinnan, redan när lifvet gjorde moderns och faderns naturfunktion olika; gjorde dem till skilda väsen, ingendera öfver- eller underlägsen, endast ojämförliga. Det är denna differentiering, som måste fortfara — ej minst inom politiken. Ty annars komme kvinnornas röster endast att fördubbla röstetalen, ej att ändra besluten, och deras deltagande i politiken skulle således endast spilla deras dyrbara krafter.

Äfven i det offentliga måste kvinnan sålunda bevara sin kärleks underverkstro, dess mod till det skenbara oförnuftet, detta mod, som redan i folkens sagor fått de skönaste sinnebilder. Hvad det enskilda lifvet lärt henne, måste hon nu åter lära det offentliga!

*

Man kan hoppas — och allt hänger på detta hopp — att kvinnan når sin samhälls-

makt, innan hon i det stora hela hunnit förlora sin egenart, och att hon då lägger all sin håg på att möjliggöra nya förhållanden, i hvilka hon skall kunna bevara sin hand mjuk, sin hållning upprätt.

*

Vi måste minnas att de utvecklade kvinnorna ej äro fler i förhållande till de outvecklade, än förra slaget män i förhållande till det senare. Samma eller andra fördomar, egennyttor och dumheter, som från manligt håll försena framsteget, skola möta det från kvinnligt. Liksom man nu ser flockar af manlig »valboskap» på orätt ställe, komme man att få se flockar af valhöns. Och orätt ställe betyder här hvarken höger eller vänster utan den plats, dit man drifvits utan personligt val och där man dock utan blygsel kvarstannar.

*

Om än kvinnorna — och i Sverige blefve detta säkert fallet — tills vidare komme att tjäna reaktionen, vore dock deras omedelbara inflytande ofarligare än nu deras medelbara och ansvarslösa. Ty det funnes en möjlighet att det offentliga lifvet öfvertygade dem om att, så länge en social och ekonomisk maktägargrupp bevarar de förhållanden, som göra otaliga andra samhällsmedlemmar till militarismens och industrialismens, prostitutionens och alkoholismens offer — så länge blir hvarje samhällsarbete en sådd i snön.

*

Först när begreppet fattigvård bytes mot samhällsfrämjad men stolthetsbevarande självhjälp, barmhärtighet mot rättvisa, tålamod mot fordringsfullhet — då skall man närma sig en människovärdig tillvaro för de många. Vi behöfva ej befara att barmhärtighetens och tålamodets dygder därför skola försvinna: en hvar torde dagligen ha öfvernog bruk

för dem — så väl i fråga om Gud, som sig själf och sin nästa!

Men på samhällslifvets område är deras tid förliden — eller blir det åtminstone, allt efter som tron på en faderlig försyn ofvan jorden bytes mot vissheten om den mänskliga försynens makt på jorden. När kvinnliga hjärnor och hjärtan börja öfva denna försyn på sådant sätt, att deras lifsåskådning och deras samfundsgärning ej längre strida mot hvarandra, först då skola dessa hjärnor och hjärtan bli en omdanande makt.

*

Till en början torde det sålunda bli de enstaka kvinnorna, ej kvinnornas flertal, som komma att företräda den på en gång vidsynta och varmhjärtade samhällsmoderligheten. Och dessa kvinnor kunna lika litet som de enstaka männen vänta sig att gå från seger till seger. De, som — med sina mot all orättrådighet heligt glödande själar, sina af medkänsla heta och oroliga hjärtan — komma in i den kalla verkligheten, de måste bereda sig att där upplefva hvad otaliga manliga nytänkare och nydanare redan upplefvat: att de vunnit det för sig själfva bästa, martyrskapet — men ej det för samfundet bästa: segern. Och det blir då en ringa tröst att det ofta är de bästa, som bli martyrer, de näst bästa som bli segrare! De förra äro de, som vid rättfärdighetens eller människokärlekens eller frihetslidelsens maning kasta sig in i striden — utan att fråga sig om de skola segra eller åtminstone utan att veta svaret på denna fråga. De senare åter bli oftast de, som inom sig bejakat den. Ty denna segervisshet ger dem makten att bakom sig fylka en här, modet att i denna gjuta sin anda.

*

En samling människor kan i de nationella helgdagsstunderna tillsammans känna och handla

större än hvar enskild för sig. Men i folkens hvardagslag är den enskilde bättre än han blir i samverkan med flera. Hvad massdumheten, massfegheten och masslögnen tillsammans utan blygsel åstadkomma i det offentliga, skulle nästan en hvar, som bildar massan, tveka för inom sitt enskilda lif. Att rädda de enskilda samvetenas verkningsförmåga — men ändå för de stora stunderna bevara det samfällda samvetets makt — detta vore den stora uppgiften inom den politiska moralen!

*

Kvinnorna vilja — och med full rätt — afskaffa prostitutionen. Men det första villkoret är en genomgående höjning — för minst 50 proc. en fördubbling — af de nuvarande yrkesarbeterskornas och handelsbiträdenas löner. Denna höjning kan endast ske genom fackföreningar och då så behöfves strejker. Men för båda delarna fasa de kristna kvinnosakskvinnorna.

Dessa vilja — och med full rätt — hindra rusdryckernas missbruk. Men de inse ej att detta icke sker genom förbud och temöten; att endast genom rikligare tillgång på och höjd njutningslust i fråga om hemtrefnadens, bildningens, skönhetens och naturens glädjeämnen, skall lifsberusningen kunna ersätta alkoholberusningen. Men dessa höjda lifsmöjligheter framgå först ur den ihärdigt förda klasskamp, som de kristna kvinnorna i allmänhet ogilla!

*

I rösträttsfrågan — som städse då det gällt kvinnans rätt — har man alltför ensidigt sett saken ur de ogifta öfverklasskvinnornas synpunkt. Men dessa äro så långt ifrån de mest betydelsefulla, att man snarare kan påstå att en mor inom arbetsklassen, som — under alla de mödor och umbäranden detta för henne innebär — gifvit sina barn

en god, kroppslig och andlig vård; åt dem och mannen skapat ett lyckligt hem och därunder själf skaffat sig bildning och insikt i samhällsfrågor — en dylik mor utgör en så utomordentlig samhällskraft, att det mest rättvisa af proportionella valsätt vore att ge henne — som alla andra mödrar till utmärkta barn — dubbel röst!

Man står här på nytt inför den förut betonade svårigheten: att det just blir de yppersta, de för uppgiften mest oumbärliga kvinnorna, som komma att ställas i valet mellan samhällsmoderlighetens och moderskapets plikter, liksom mellan dessa och den individuella kraftutvecklingens. Ingen kvinna skall under barnens späda år väl kunna fylla dessa båda moderskall. Och hon skall nödgas erkänna att, om något kunde kallas att gå öfver ån efter vatten — och därtill att bära det i danaidernas kar — så vore det att åsidosätta barnen för samhällsuppgiften.

*

Hon skall se huru hela utvecklingens förlopp återspeglas i den droppe, som blifvit hennes värld! Hon erfar att den personlighetsinsats, hon här gör, är den oumbärliga, medan den offentliga insats hon tills vidare kunde göra i de flesta fall vore umbärlig. Och därunder lär hon den öfver- och underordnandets konst, liksom den möjlighet att samla och stegra fysiska och psykiska krafter, som hon framdeles ämnar bruka i det offentliga lifvet.

Sålunda skall hon lugnt kunna stanna hemma från möten, nöja sig med att rösta som hennes meningsfränder göra och afsäga sig allmänna uppdrag, så länge hemmet har fullt bruk för henne.

Därunder måste hon dock behålla känning med alla stora tidsrörelser och hålla sig vaken — för att framdeles kunna bli omedelbart verksam. Och

hon måste detta äfven därför, att hon endast så för mannen och de uppväxande barnen blir, i djupare mening, lifsstegrande.

*

Åter och åter skola åt mänskligheten frälsare födas. Men städse af någon ung kvinna med liljeren panna och djupa ögon. Och Bethlehem förblir alltid där, hvarest en nyblifven mor i andakt knäböjer vid barnets bädd.

Många kalla denna visshet reaktionär. Ord äro emellertid ofarliga. Det betyder föga om en mening kallas grå eller svart, endast den i verkligheten är röd.

Och denna purpras ej endast af det blod, som flutit genom den förvissades eget hjärta. Detta behöfde intet bevisa — efter som mycket rödt blod hållit lif i stora villfarelser!

Men den här uttalade vissheten får sin färg ur den källa, som för hela mänskligheten är och förblir lifvets.

Fri skilsmässa.

Den fria skilsmässans talsmän veta väl att denna skall medföra missbruk. Men de veta också att intet bättre bevisar människans otroliga själslättja, än den oro, som uppstår vid tanken på de genom en ny samhällsform möjliga missbruken, medan urgamla missbruk tålas med slöaste lugn!

Hvilka missbruk den fria skilsmässan än kan medföra, svårare än dem äktenskapet medfört och alltjämt medför, torde den aldrig kunna åstadkomma! Äktenskapet, som neddrages till de råaste könsvanor, den oblygaste handel, de kvalfullaste själamord, de grymmaste misshandlingar och gröfsta

frihetskränkningar, dem något nutida lifsområde kan uppvisa!

Intet är naturligare än att kärlekens evighetslängtan drifver älskande till löften om evig trohet; intet är sannare än att det blir »en satanisk list af samhället att taga fasta på detta löfte och därpå grundlägga en laglig institution». (Carpenter). Intet är nödvändigare än att upphäfva människors lagliga rättskraf på hvarandra med stöd af kärlekslöften och trohetseder.

Ju mer människorna inse sitt eget väsens lagar, dess mer börja de samvetsömma tveka att ge löften, som de kanske en dag af inre nödvändighet nödgas bryta. Allt fler finna det omöjligt att ingå, liksom att af den andra parten begära, äktenskap — eller äktenskapets fortvaro — sedan kärleken slocknat eller vaknat för en annan.

*

Äldre tiders kärlek fruktade framför allt att den andre parten ej skulle känna sig nog bunden. Nutidens finaste erotiska känsla bäfvar att bli ett band; ryser för medkänslans ömhet, skyggar tillbaka för möjligheten att vara ett hinder. Detta själstillstånd vet om ingen annan rätt än den fulla ärlighetens. Att lagligt begränsa hvarderas frihet, för att endera ej skall ådraga den andra lidande, blir under dessa förhållanden meningslöst. Ty hvardera lede lika mycket genom en utan full ömsesidighet bevarad förening.

Så ställer sig för de nya själarna skilsmässofrågan, där barn ej finnas. Där detta är fallet — och så är ju regeln — mena äfven de att föräldrars misstag ej lösa dem från plikten att samverka för fostran af de barn, de gifvit lifvet.

Men de hålla före att detta ej alltid behöfver ske genom ett fortsatt samlif. Ofta kan detta däremot bli nödvändigt och de underordna då sina

personliga lyckokraf för släktets. En sålunda tänkande anser den, som ger samma svar en gång för alla — vare sig detta är »frihet till hvarje pris» eller »försakelse till hvarje pris» — endast som en moralautomat.

*

Det är sant att de nya människorna mindre tåla olycka i sitt äktenskap än äldre tiders gjorde. Detta bevisar att den äktenskapliga idealismen är mer kräfvande än förr.

Vår tids medvetna lifsvilja reser sig mot de meningslösa lidanden genom hvilka forna tiders människor, framför allt kvinnorna, läto sig förnedras, förslöas, förbittras. En finare självkännedom, ett starkare personlighetsmedvetande sätter nu gränsen för det egna lidandet, då man känner faran att taga skada till sin själ. Denna individualismens beslutsamhet gör det omöjligt för nutidskvinnan att eldas af Griseldisidealet — redan därför, att hon känner hur det allt tålande saktmodet ökar orättrådigheten. De »gamla goda», af hustrurnas offerglädje burna äktenskapen försvinna — detta är lyckligtvis sant! Men att de nya goda komma i stället, det märker man icke. »Ty hälsan tiger still.»

Om de, som nu girigt räkna skilsmässor, äfven räknade alla lyckliga äktenskap, skulle det visa sig att nydaningen är mer framskriden än upplösningen.

*

Nutidens erotiskt förnäma människa kan ej — utan den djupaste förnedringskänsla — tillhöra den hon ej älskar, eller vet sig ej älskad af. För den ena eller bägge makarna kan således ett — utan enderas eller bådas kärlek — fortsatt äktenskap antingen bli ett djupt lidande genom denna förnedring eller genom ett lifslångt celibat.

Detta är frågans medelpunkt, som alla kringgå, hvilka i omsorgen för barnen glömma att föräldrarna dock måste betraktas som självändamål. Man fordrar ej att de för barnens skull böra begå andra brott; man skulle sålunda ogilla en kvinna, som förfalskade för sina barns uppehälle. Men man dömer lugnt andra kvinnor »att för sina barns skull» år efter år känna sig som prostituerade inom sitt äktenskap!

Att makar finnas hvilka fortlefva som vänner, emedan båda äga ringa erotiska kraf; att andra ej känna förnedringen i ett samlif utan kärlek; att de förra som de senare troligen handla bäst för barnen genom att åt dessa sammanhålla ett hem — detta hindrar ej att andra under dylika förhållanden lida så, att lifvet förlorar allt värde. Och det blir dessa, som antingen sluta med äktenskapsbrottet eller äktenskapsskilsmässan.

*

De, som själfva en gång tagit miste, bli kanske mer klarsynta om de välja en andra gång.

Men hvarken de, som begå misstagen eller de som bevittnat dem, kunna genom andras olycka räddas från den stora anledningen till misstag, den erotiska förbländningen. Och tills den erotiska sympatien hunnit bli mer förfinad, äro dessa misstag de oskyldigaste af alla. Hvarje älskande tror sig vara undantag från illusionens offerväsen och ingen erfarenhet af att andras erotiska misstag blifvit ohjälpliga gjorde någonsin älskogsrusige klarseende!

*

Ungdom, som lekt med kärleken, har funnits i alla tider, således äfven i vår, ehuru lättsinnet skiftar hamn och namn med tiderna. Men ungdom, hvilken tar kärleken som lifvets stora innehåll, är talrikare i vår än i någon annan tid.

*

Inom kärleken har personlighetsbegreppet nu ledt därhän att »egendom är stöld»; att endast frivilliga gåfvor skänka något; att begreppen äktenskapliga »rättigheter» och »plikter» äro bytta mot den stora nydanande tanken: att trohet aldrig kan lofvas, men väl hvar dag vinnas.

*

Den sorg, som uppstår när en älskande ej längre känner sig skapa den älskades fröjd eller ser en annan skapa den, är naturnödvändig och vördnadsvärd. Den upphör att vara det, när den yttrar sig som girig äganderättsvilja, den brutala instinkt, som ofta öfverlefver ej endast den andras känsla utan äfven den egna.

*

De, som befara samhällsupplösning genom betonandet af kärlekens rätt, besinna ej att dess rätt att bryta äktenskapet tillerkännes den känsla, som ej endast har lidelsens röda glöd utan äfven den klarhet, hvarigenom två människor förnummit hvarandra som en uppenbarelse af lifvets hela, oanade rikedom. En uppenbarelse, som inneburit all förståelses fullhet, allt förtroendes frid; där båda gifvit lika fordringsfullt som fordringslöst — icke sparsamt och tveksamt, nej så att hvardera utan förbehåll strömmat den andra till möte. Endast denna lycka vilja nu de erotiska adelsmänniskorna upplefva. Och det kommer att bli mer och mer svårt att ens upplefva den en gång — så mycket mindre då flera!

En stor kärlek blir aldrig lik de erotiska åskvädren, som gå mot vinden — det vill säga mot hela personlighetens lifsriktning i öfrigt.

*

Den, som vill trohet, sammansluter sina stämningar, samlar sina krafter om väsentligheten, skyd-

dar dem från tillfällighetens vindkast. Endast detta ger stil och storhet åt tillvaron. Trohetsviljan blir därför ett med en människas känsla för sin egen integritet, sitt inre sammanhang, sin andliga varelses hållning och värdighet.

Då troheten bevaras af dessa djupa skäl, kommer den också endast att af dessa skäl brytas. Den trohet åter, som hvilar på vedertagna pliktbegrepp, blir i elden en brandstege af halm.

Man glömmer dessutom, under allt tal om den fria skilsmässans faror, att hela själstillståndet under kärlekens inflytande går i riktning af troheten. Den stora kärleken uppsuger alla idéassociationer och utan medveten möda innerliggör och fördjupar den sålunda personligheten. Troheten blir ett kärlekens nödvändiga tillstånd, men ett tillstånd, hvars psykologiska fortvaro tvångsäktenskapet missgynnar.

*

Sina barn kunna föräldrar ej ge ett bättre arf än vissheten, att de offrat något för sitt samvete. Människor, som besluta sig för sådana offer, äro städse de, hvilkas heder och samvete äro ömtåligare än andras. Man behöfver således ej frukta att samvetsäktenskapen ens nu skulle medföra tygellöshet. Men de skulle inge »samhällsbevararna» fruktan för tygellöshet och sålunda framtvinga en ny lag. Visserligen komme illviljan att i början sammanblanda äktenskapsprotestanterna, som »kränka lag och sed» för att skapa en högre lag och sed, med de lättsinniga, som leka med lagen. Men på längden är denna illvilja alltid oskadlig. Ty om något drag i människonaturen är allmängiltigt, så är det dess förmåga att förr eller senare öfvertygas af öfvertygelsen.

*

Genom mer vakenhet och vörnad för den andras personlighet upptäcker man där ofta mer än man

väntat. Ty vissa människor äro som vissa landskap eller konstverk: de börja bli gifvande först då man tror sig färdig med dem. Men det fordras fromhet för att af en själ som af ett verk bida uppenbarelser. Fromhet innebär försjunkande. Och detta kräfver frid. Men friden gynnas ej af vår tid, hvars olycka just är förströddhet och förströelse.

*

Endast den, som efter en oaflåtlig sträfvan, en ihärdig självpröfning kan säga sig: att han brukat alla sina tillgångar af godhet och förståelse; satt in hela sin lyckovilja och vakenhet i samlifvet; sökt hvarje möjlighet att fördjupa den andras natur och dock misslyckats — endast denne kan med samvetsro uppge äktenskapet.

*

Endast en om personlighetens begrepp ovetande kan tro att det förhållande, i hvilket en människa vid tjugu år helt och rent sätter in sin känsla, nödvändigt måste motsvara denna personlighet sådan den blir vid trettio eller fyrtio! Endast en sådan ovetande kan intala sig att vår kärleks öde nödvändigt kommer att likna vår höga teori om kärleken, vår rena vilja till troheten. Om redan vår egen vilja har föga att göra med den kärlek vi känna, huru mycket mindre då med den, vi mottaga eller förlora!

*

Således blir trohetens uppgift icke löst endast genom att man på sig själf ställer trohetens kraf. Ty i kärlek är man för det första två, som måste vilja detsamma. Och för det andra är hvardera af dessa två mångfaldig.

*

Den, som påstår att vår verkliga personlighet alltid vill följa den plikt, samhället utstakat, och

städse förmår fylla trohetens kraf, medan den, som ej kan detta, ledes af falsk subjektivism ej af sin personlighet — denne gör personlighetens begrepp liktydigt med samhällsmedlemmens, det hela med delen. Men personligheten, det enastående och egenartade värdet, förbindes visserligen genom en del af sitt väsen vid de af samhället uppehållna rättsnormerna. Den blir dock aldrig kongruent med dessa.

Det enda en psykologiskt tänkande därför kan kräfva, är att kärleken under intet skede af en människas utveckling splittrar personligheten, utan alltid blir ett verkligt uttryck af denna.

*

Sköna öden äro lyckoöden icke pliktbud. Kärleken som hälsan kan visserligen vanvårdas eller vårdas och genom god vård kan såväl människans egen som hennes kärleks medellifstidslängd höjas.

Men de yttersta orsakerna till kärlekens födelse som dess död äro lika hemlighetsfulla som dem för lifvets uppkomst och undergång. En människa kan därför lika litet lofva att älska eller icke älska som hon kan lofva att bli gammal. Hvad hon kan lofva är att väl akta sitt lif och sin kärlek.

*

Om någonsin läran om det oändligt lillas betydelse har tillämplighet, så är det ifråga om den makt hvardagslifvets småting äga att inom äktenskapet förena eller skilja.

*

Att delade mödor och minnen, sorger och fröjder, äfven utan kärlekens fortvaro, binda människor samman; att de i ordets djupare mening, icke kunna skiljas, emedan ett stort stycke af den enas väsen allt jämt stannar inom den andras — detta utgör det i verkligheten bindande bandet, men

ej de vare sig klara eller oklara, fasta eller fria pliktbegreppen. Om ena gången ett samlif i den grad uttorkat bådas känslor, att ett vindkast drifver dem i sär som två vissna löf, kan det däremot den andra ha gifvit känslorna så djupa rötter att om än alla blad våren gaf äro bortslitna, om än samlifvet således synes kalt och kallt som vinternakna grenar — det blir i alla fall bestående.

*

Äfven om inga samvetskval öfver andras lidande blanda sig i en ny lycka — i mången annan mening skola således de båda, som hos hvarandra söka glömma enderas förtid, kanske för alltid finna en tredje mellan sig.

Äktenskapet har, med ett ord, så säkra bundsförvanter i människans psykiskt-fysiska lifsvillkor att man ej behöfver befara att skilsmässans frihet blir liktydig med polygami. Hvad denna frihet komme att upphäfva vore endast lifstidsslafveriet.

*

Ungdomen, om någon, känner att ingen form af kärleken är skönare än den när två unga människor så tidigt finna hvarandra, att de ej ens veta när deras känsla föddes, och de sedan följas genom alla öden, ja, stundom in i döden — ty någon gång unnar lifvet människor denna råga på ett stort lyckomått. Inga möjligheter äro större för de enskildes som för det nya släktets lycka än en kärlek, där båda mötas i den ålder, då de kunde växa samman under en gemensam utveckling; då båda äga alla ungdomens minnen liksom alla framtidens mål gemensamma; då skuggan af en tredje aldrig föll öfver någonderas lifsväg; då deras barn för sin del drömma om den stora kärlek, de sett utstråla från föräldrarna.

Dessa lyckliga skola — som de gamla makarna på Besnards sköna fresk i Salle des Mariés

— en gång blicka upp till vinterskymningens stjärnor, sammanslutna i en innerligare hängifvenhet än vare sig vårmorgonens lek eller middagsstundens möda skapade.

Vore denna underbara kärlek verkligen den första och enda, som mötte hvarje ung man eller kvinna och blefve den för alla möjlig att i rätt tid förverkliga — då funnes hvarken en sedlighets- eller en skilsmässofråga!

Men nutidens ungdom vet att den kärleken ej är allas öde. Den har af litteraturen, af lifvet, af sin egen själ lärt så mycket om kärlekens omvandlingar, att man frestas önska dessa unga deras fäders och mödrars romantiska tro på evigheten af en kärlek, som — slocknade lika lätt som nutidens. Skillnaden är endast den att, där man fordom nöjde sig med falnad glöd, vill man nu alltjämt äga eld!

*

Icke få äktenskap innesluta män, som om hustrun tänkt så fina tankar, drömt så fagra drömmar, att de endast velat vinna hennes sinnen genom hennes själ och försmått att bjuda annat än sitt bästa, sin personlighets rikaste innehåll. Men en sådan man fick kanske en hustru, som endast förstår förvärf och endast vill förälskelse. Om han brukar alla sin själs härligheter anar hon ej ens när en stämning är på sin höjd; för henne kan tystnaden aldrig tala; hon förmår ej vänta på en annans tanke; aldrig hålla ut under det svårfattliga, och hon skall alltid möta det sällsynta med mulet oförstående eller munter öfverlägsenhet.

*

Att själen kan stå framför ett antingen-eller af död eller lif vill man, med ett ord, ej medge. Själen är »en ande», ett »osynligt och oförgängligt väsen»; att dess lifsbetingelser äro lika skiftande

och sammansatta som organismens, detta är för denna »idealism» en meningslöshet. Med Guds hjälp kan enhvar frälsa sin själ. Men denna hjälp är i detta slags nöd lika osäker som den är i sjönöd — och äfven i detta fall blir det »icke de förlistas, endast de bärgades votivtaflor man finner i templen» (Nietzsche).

*

Att litteraturen ofta kommer att bli den makt genom hvilken erotisk oro uppstår, är självklart. Och sålunda medverkar den alltid i någon mån vid de olyckor, som vållas af fantasi- eller förståndsförälskelser, olyckor dem den fasta och färdiga personligheten undgår. De svaga äro däremot de, hvilka i sin älskog som i sin tro taga den riktning, en annans kast ger dem.

Äfven det erotiska tennisspelet — som stiftar eller stör äktenskapen inom vissa kretsar — gynnas af sommarluft och sysslolöshet. Men under alla årstider finnas män och kvinnor för hvilka en hvar blir boll, som bringar deras fantasi eller fåfänga i rörelse. Ingen självhäfdelse är mer berättigad än den att sätta in sin vakenhet, sin vilja, sin värdighet mot detta bruk af sin personlighet. Det, som drifver leken, är icke ens sinnenas makt. Nej, denna lek är den själiska fattigdomens enda uppfinningsförmåga, den erotiska obildningens kännetecken.

*

Nutidens nevros eggar den erotiska kleptomanien. Människor stjäla människor ömsom af samma slags hysteri, som gör Paris' damer till tjufvar inför modemagasinens stilfulla nyheter; ömsom af samma råhet, som kommer barnet att rafsa åt sig alla blommor det ser; ömsom af samma åtrå, som eggar samlaren att förvärfva ständigt nya nummer.

*

När man gent emot människor allmänt når konstälskarens, ej konstsamlarens glädje, då skall den högsta af alla fröjder — människans genom människor — ej så ofta komma att störas genom erotiska förvecklingar. Att vid lättsinniga eftergifter åt dessa åberopa personlighetens frihet, det är samma grofva missbruk af begreppet som att i denna frihets namn lustsegla under storm med en läcka i båten!

Personlighetens frihet medför det stora vågstycket för att vinna det stora lifsinnehållet. Men icke att låta sig drifvas in i faror, där man för en obetydlighet sätter sitt eget och andras lif på spel. Att glida in i förhållanden, dit man ej medför ett hundradels medgifvande från sitt innersta jag, detta är ej att bevisa, det är att öda sin personlighet. Ty alla handlingar, som äro mindre än vi själfva, förnedra vår personlighet.

Förintande åter kan det bli att begå handlingar, större och starkare än vi själfva. Den, som vågar sig in i ett undantagsöde, måste — som alpstigaren — äga ett öfvermått af krafter och den däraf uppstående säkerhetskänslan. Ty annars skall, i båda fallen, vågstycket lyckas endast om allt går efter den gynnsammaste beräkning. Vid ett oförutsedt missöde äro de otillräcklige de förlorade. Och därför har, i ena som i andra fallet, allmänmeningen omedvetet rätt då den förhärligar vågstycket som lyckas, men fördömer det, som misslyckas.

De flesta människor mäkta ej sitt beslut följder. Såsom afsuttne ryttare släpas de tvärtom af sin handling genom låga förhållanden, dem de ej räknat med. Sålunda blef månget kärlekspar, som brutit tidigare band, endast ett varnande föredöme — emedan handlingen blef lifshärjande, ej lifsstegrande.

*

För de allvarliga blir skilsmässan alltid allvarlig. Innan en människa med känslor och tankar medvetet gör en människa ondt, som älskat eller älskar henne, har hon själf slitit oerhördt ondt. Tacksamheten för en stor hängifvenhet har ofta i ett fritt förhållande visat sig mer mäktigt bindande än lagen kunde varit. Ja, för en samvetsöm människa bli de band, det fria förhållandet danar, starkare än de lagliga, emedan hon i det förra gjort ett, sin egen och den andras personlighet mer afgörande, val än om hon följt lag och häfd.

Och äfven när inga ömhetskänslor öfva sin kvarhållande makt, föredraga många människor att stanna som spillror på samma strand, hellre än att drifvas isär mot nya, ovissa öden.

Man tror människonaturen om alltför stor enkelhet och spänstighet, när man antar att det ena lifsförsöket skulle aflösa det andra om skilsmässan blefve fri. Det är lifvet själft, icke lagen, som i detta fall sätter de oöfverstigliga gränserna. För djupare naturer, som brutit sig ur ett lifsförhållande, blef lidandet därvid ofta så stort att det för alltid blekte lifvets färger.

*

För den lifstroende blir frågan om barnen alltid ny vid hvarje ny skilsmässa. Äfven här måste man nå fram till den villkorliga domen och lämna schackbrädsmoralen, med dess i rätt och orätt jämnkantade rutor. På allt det föregående och allt det efterföljande beror en skilsmässas fara för barnen. Den, som upplöser sitt äktenskap mot sitt innersta medvetande om barnens skada, begår en synd, hvilken ofelbart äfven kommer att följas af den ånger, vänner stundom ifrigt anföra som — förmildrande omständighet! Den åter, som »syndar» med samvetsro, har valt med barnens väl i ena vågskålen. Denna samvetsro är då ej sorglöshet och hindrar

därför icke att den handlande kan lida djupt genom följderna af det beslut, han dock ej ångrar. I de flesta fall där barn finnas torde, äfven för den om sin personliga rätt mest öfvertygade, det mindre lidandet bli att till det yttersta söka bevara ett samlif, som låter barnen växa upp i en fars och mors gemensamma hägn och att för barnens skull ge detta samlif värdiga och vänliga former.

Men om endera eller båda misslyckas i denna sträfvan, då blir det äfven för barnen bäst om samlifvet upphör.

*

Den samhörighet, barn skapa mellan sina föräldrar, då dessa tillsammans vårda och älska dem, är stundom oupplöslig. I de flesta fall är den så stark, att den utgör det verkliga band, hvarförutan dubbelt strängare lagar ej ägde makt att sammanhålla två ovilliga varelser.

*

Äfven om männens faderskänslor långsamt vakna — och en del af nutidens fäder således verkligen skulle bruka den fria skilsmässan för att lättsinnigt lämna hustru och barn — så finnas mödrarna, som i regeln ej lättsinnigt lämna sina barn; som tvärtom nu uthärda de djupaste olyckor eller försaka en stor kärlekslycka för att stanna kvar hos dem; som — äfven om de slita sig från dem — nästan aldrig kunna lösgöra sig.

*

I de flesta fall få barnen det äfven bättre genom en skilsmässa, när föräldrarnas lynnes- och meningsstrider varit dess orsak. Hvardera för sig kan vara en värdefull människa. När de skiljas på grund af sin osämja, äga båda känslan af att hos barnen ha något att försona. Detta eggar dem att söka godtgöra sin skuld och barnen få sålunda —

af hvar för sig — vida mer, än de erhöllo, då föräldrarna voro förenade men barnen bevittnade deras strider och sågo deras naturer från hvarderas afvigsida. Barnen befrias från pinan att vara ämnen för fars och mors tvister; att nödgas taga parti för endera; att slitas mellan två olika viljor, mellan hvarderas svartsjuka äflan att vinna dem för sig. De undgå delvis att fostras ur två olika, hvarandra motverkande synpunkter, där den ena sträfvar att »ta ur» barnen de meningar, den andra inger dem!

Men allt detta räkna skilsmässornas motståndare för intet. Hufvudsaken är att föräldrar hålla samman, hur åskdiger eller höstgrå den luft än må vara i hvilken barnen sålunda uppväxa!

*

Om man insåge det öfverlägsna i att två människor, hvilka förmå skiljas som vänner och sammanträffa som sådana, äfven göra detta; om hvardera makens samvaro med barnen aldrig medförde någon inverkan på dem till nackdel för den frånvarande — då behöfde barnen, äfven efter en skilsmässa, ej sakna sitt väsentliga förhållande till båda föräldrarna. Nu däremot, ofta delade mellan sinsemellan fientliga föräldrar, sålunda skilda från hvarandra och — utan gemensamma minnen och andra bindande band — småningom främmande för hvarandra då de råkas, mista barnen så mycket genom en skilsmässa, att föräldrar i de flesta fall intet kunna vinna, som uppväger hvad barnen förlora och sålunda hellre böra bära samlifvets bördor än att på barnen lägga skilsmässans.

*

I det föregående har barnens ställning till skilsmässan blifvit sedd ur synpunkten af föräldrarnas disharmoni. Om skilsmässan däremot tillika orsakas genom en ny känsla hos endera af dem, då måste

denna far eller mor en gång — när barnen kunna förstå dem — vara beredd att bevisa sin rätt genom att visa dem huru den nya kärleken gjort honom eller henne till en rikare och större personlighet. För föräldrars nedåtgående ha barnen full rätt att ej bli offrade. I hvad fall som helst bli barnen alltid föräldrarnas omutligaste domare.

*

Vuxna barns själfviska kraf att föräldrarnas lif i och med dem skall hafva nått sin höjd, vara personligt afslutadt, är lika grymt som oberättigadt, efter som själar finnas, hvilka ej afblomstrat vid fruktsättningen utan samtidigt kunna bära frukter och ny blom. Barnen erhålla med lifvet rätten till de villkor, som kunna göra dem fullt lifsdugliga; icke mindre, men ej heller mer. Hvad föräldrarna därutöfver vilja offra af sitt eget lifsinnehåll måste bli deras fria godhet, ej deras plikt.

*

Ett är att äga rätten till sin stora känsla; ett annat att äga rätten eller möjligheten till sin fulla lycka.

Kärleken må bli aldrig så fri i sin samhälleliga form: från de genom dess eget väsen oundvikliga lidandena, liksom från de genom sambandet med förtiden oundvikliga striderna, kan ingen sedens eller skilsmässans frihet lösa människors barn. Dessa lidanden och strider har lifvet själft gjort så djupa att lagen sannerligen icke behöfver göra dem djupare.

*

Det finnes andra sätt att lefva af en stor känsla utom det, att i vanlig mening vara lycklig genom den.

*

När det en gång gått människorna i blodet att ingen kan lyckliggöras utan att känna sig lyckliggöra; att endast den egna känslans högsta kraftutveckling är den oförgängliga lyckan; att all annan lycka är nåd, icke rätt — då skola färre sönderslitna finnas, om än ej flera lyckliga!

Men sådan är ännu kärleken, sådana männen, sådana kvinnorna, sådana människorna omkring dem, att man hellre önskar en bunden man eller kvinna styrka att bära sitt äktenskap än att bryta det, åtminstone om de äga barn, hvilka med dem måste dela deras kärleksödes oberäkneliga möjligheter. Inför dessa gripes man om någonsin af den känsla, den bretagniska fiskarsången tolkar

. . . la mer est grande et ma barque est petite . . .

Hur ofta har ej den lilla, lifvets sista rikedom fraktande, båten blifvit borta på det vida hafvet? Må därför ingen där söka sin lust, allenast sitt lif.

*

Samhällets sträfvan att i en enda idealform inpressa lifvets oändliga mängd af olika fall under samma förhållanden eller af samma fall under olika förhållanden, samma inflytande på olika personligheter eller samma personligheter under olika inflytande — detta har på könssedlighetens område varit ett liknande våld, som om man för alla gestalter fastställt Polyklets kanon för skönhetsmåtten. Dårskapen vore i det senare fallet ögonskenlig. Men våld mot själar äro ej så ögonskenliga. Därför äro de alltjämt lagstadgade.

En ny äktenskapslag.

Ur det föregående framgår, att den ideala formen af äktenskapet anses vara den fullt fria föreningen mellan en man och en kvinna, som genom kärlek vilja lyckliggöra hvarandra och släktet.

*

Nutidsmänniskan anser sig självhärlig i den meningen, att ingen gudomlig eller mänsklig myndighet högre än individernas egen samfällda maktutöfning, kan dana de lagar, som binda hennes frihet. Men hon medger behofvet af frihetsinskränkande lagar, då dessa bereda en fullkomligare framtida ordning för tillfredsställandet af individernas behof, en fullare frihet för bruket af deras krafter. Insikten om individernas nuvarande erotiska kraf och krafter måste således bli utgångspunkten för en modern äktenskapslag, men icke några abstrakta teorier om »familjens idé» eller rättsvetenskapliga hänsyn till äktenskapets »historiska uppkomst».

*

Solidaritetskänslan och individualismen hafva lika starka skäl att utdöma det nuvarande äktenskapet. Det påtvingar människor, som sällan äro ideala, en enhet, som endast en idealisk lycka gör det möjligt att finna sig i. Det fyller sin ena uppgift — den att skydda kvinnan — på ett för hennes människovärde numera förnedrande sätt. Det fyller sin andra uppgift — den att skydda barnen — högst ofullständigt. Det fyller sin tredje uppgift — att fastställa ett ideal för könsförhållandets sedlighet — sålunda, att detta nu hindrar sedlighetens fortsatta utveckling.

*

Sedan modern nu allt oftare helt eller delvis måste vara familjeförsörjare jämte mannen, är det redan ur denna synpunkt rättvist att hon med honom delar myndigheten öfver barnen. Men emedan hon dessutom har lidit mer för dem, således älskar dem mera, således förstår dem bättre — och således i regeln ej endast gjort mest för dem utan äfven betyder mest för dem — är det tillika rättvist att — medan modern nu får nöja sig med den makt, fadern medger henne — förhållandet omvändes, så att modern i stället erhölle den högsta lagliga myndigheten.

*

Intet förhållande visar bättre än äktenskapet huru seder och känslor kunna ila århundraden framom de lagar, i hvilkas hägn de utbildats.

Många män visa nu sina hustrur en finkänslighet och ge dem en handlingsfrihet, som göra dessa lyckliga hustrur omedvetna om att de — rättsligt sedt — endast af mannens nåd äga den. Det är först när förhållandena ej äro lyckliga, hustrun erfar att hela den lagliga makten är lagd i den hand, som således har rättsligt stöd om han vill bruka makten ensam, med uteslutande af hustrun, eller om han vill missbruka den till hennes och barnens skada.

Att de gifta männen trots dessa förhållanden så ofta frivilligt likställa sig med hustrurna i fråga om mydighet inom hemmet och gent emot barnen, detta är det yppersta beviset på känslornas makt att värna väsentliga värden! Och att männen, trots dessa äktenskapslagar, blifvit allt mer hänsynsfulla, länder lika mycket till deras heder som till furstliga personers när de — trots alla sina hinder — lyckas bli människor. Liksom dessa ha större ursäkter än andra när de missbruka sin ställning, så gäller detsamma om den äkta mannen, som måste vara

mycket försynt, ifall icke ett jag vill blir slutskälet vid en meningsstrid mellan honom och hustrun. Ty ej ens den ömmaste kärlek hindrar härskarkänslan att blossa upp inför hennes ihärdiga motstånd i en eller annan riktning.

För flertalet män — och mer ju lägre de i öfrigt stå — utgör dock den nuvarande äktenskapslagen allt jämt det stora hindret vid utvecklingen till högre mänsklighet. Att ha hustru och barn i sitt våld, detta gör den onde till bödel, den lågsinnade till usling.

*

Ingen lag skall kunna hindra att hustrun frivilligt alltjämt låter mannen kränka sin person, förslösa sin egendom, ödelägga barnen. Ty lagen kan ej försegla de svaghetens och stridens källor, som välla ur människans egen natur.

Men hvad man af äktenskapslagen har rätt att kräfva, det är att den själf upphör att djupgräfva dessa källor!

Lagen måste stiftas så, att den lämnar lyckan den största möjliga frihet för dess egen formskapande makt, medan den däremot så vidt möjligt begränsar olyckans följder.

Och detta kan endast ske genom hvardera makens fullkomliga oberoende af den andra.

*

Det är antagligt att det ej först blir på lagreformens, utan på handlingens väg, äktenskapen i här angifven riktning komma att omdanas. Detta sker genom män och kvinnor, som icke vilja underkasta sig de ovärdiga äktenskapsformer, dem lagen nu fastställer.

Sådana män och kvinnor borde ingå samvetsäktenskap. Det var på detta sätt, som dissenters för en mansålder sedan framtvingade den borgerliga vigsel, som senare de inom statskyrkan

kvarstående men okonfirmerade, äfven begagnat sig af. Men den borgerliga vigseln ställer de sålunda vigda i alla afseenden under samma äktenskapslag som de öfriga. Och det blir således endast genom fria föreningar, som lagens nuvarande förnedrande bestämmelser kunna undgås.

*

När hvarje lif anses som självändamål ur den synpunkten, att det aldrig kan lefvas om igen; att det därför måste lefvas så fullt och stort som möjligt; när hvarje personlighet skattas som ett aldrig förut varande och aldrig återkommande lifsvärde, då blir äfven en människas erotiska lycka eller olycka ej endast af större betydelse för henne själf. Nej, den blir detta äfven för det hela — genom de lif och verk, hennes lycka kan ge släktet eller hennes olycka beröfva det.

För sig själf, som för andra, kommer individen då att pröfva rätten att afsäga sig lyckan lika samvetsgrant, som man nu böjer sig för plikten att bära olyckan. Vikten för barnen af föräldrarnas samlif kommer att flyttas till arten af detta, sedan man insett att — när allt kommer till allt — det nya släktet vinner mest genom att kärleken alltid och allestädes uppställes som villkor för samlifvets högsta värde.

Detta är det löftesrika, som den nya vägen lofvar. Men flertalet ser ej löftena för de möjliga nya farorna. Det är denna fruktan, som städse lamslår modet att våga det opröfvade — för att finna det värdefulla!

*

En stor och sund lifsvilja i fråga om de erotiska känslorna och krafven — detta är hvad vår tid behöfver! Det är här verkliga faror från det kvinnliga hållet hota. Och det är bland annat för

att afvända dessa faror, som nya former för äktenskapet måste danas.

Alltmer värdefulla och utvecklingsdugliga människoämnen — detta är hvad jorden vill bära! Möjligheten att erhålla sådan kan vara stadd i nedgående under fasta former för könslifvet, men i uppgående under fria och omvändt. Ej endast emedan nutiden kräfver mera frihet, bli således dess kraf löftesrika. De äro det emedan krafven alltmer närma sig frågans medelpunkt — vissheten om kärleken som det yppersta villkoret för släktets och de enskildes lifsstegring — och emedan nutiden erkänner behofvet att tills vidare begränsa friheten, ehuru endast genom lagar, som uppfostra till kärleken.

En sådan lag måste för kvinnans frihets skull afhända mannen vissa af hans nuvarande rättigheter; för barnens skull begränsa både mannens och kvinnans nuvarande friheter. Men dessa begränsningar bli alla till slutlig vinning för kärleken.

*

De, som tro på en för och genom kärleken fullkomnad mänsklighet, måste emellertid lära sig räkna med årtusenden, ej med århundraden, än mindre med årtionden!

Ty den stora kärleken kommer till mänskligheten på samma underbara sätt, som våren till landen öfver polcirkeln, där man får se björkens topp grönskande höja sig ur den snö, som ännu täcker ej endast marken omkring den, nej äfven trädets egna lägre grenar!

Står hela skogen en gång vårgrön, då behöfver giftermålsbalken endast äga den, af den franske revolutionären föreslagna — redan då innehållsrika, sedan dess af ännu ett århundrades själ vidgade — paragrafen:

De, som älska hvarandra, äro makar!

Självhärlighetens samkänsla.

En individs, liksom ett folks, kultur blir äkta endast när den är utvecklad natur, en natur uppflyttad på ett högre plan.

*

I människonaturens egna djup har religionen liksom sedligheten sitt ursprung: endast känslan kan bevisa den förra, endast samvetet ge helgd åt den senare.

*

Goethe hade aldrig förflackat panteismen till sedlig likgiltighet. För honom som Spinoza var allvarandet Gud. Men för ingendera blefvo alla delar lika viktiga om än lika nödvändiga. Det fanns i varandets haf bubblor och böljor på ytan. Och där fanns djupen. Allt mer blef Goethe själf djup, allt mindre vindrörd våg; hans lifsfromhet nöjer sig icke med varandets endast med vardandets lycka.

*

Emedan Goethe såg allt i vardande ehuru genom mycket långsamma förlopp, blef han konservativ i fråga om samhällsformer, men mycket frisinnad i fråga om enskilda och mer, ju mer deras fel hängde samman med en kraftig egenart.

*

Genom otaliga små okända handlingar af godhet och rättfärdighet har släktets själ småningom höjt sig ur det djuriska tillståndet. Och på samma sätt höjer sig den enskilde. Å andra sidan är det genom upprepade små handlingar af självviskhet och orättrådighet, den enskilde bereder sin undergång. Ty han »nöter sålunda den planka, som

länge bär honom, tills den en dag brister under hans tyngd».

*

Samvetet blef ytterst ömtåligt under den känsla af osäkerhet, som uppstod, när kristendomen ej längre gaf den ovillkorliga etiska ledningen. Det sedliga ansvaret kändes oerhördt tungt under vissheten att ingen synd *kan* afplanas; att hvarje handling är oförgänglig, att den fortsätter sig i alltjämt vidgande ringar genom alla tider. Man bar ju då *ej* allenast sin egen utan andras själar i sina händer! Foten vek därför lättast in på självförsakelsens väg. Självhäfdelsen blef den *svåra* plikten.

*

Allmändygderna äro de visserligen mest oumbärliga, men äfven de mest likartade samhällsbyggnadsdelarna. Egenarterna äro bågar och torn, rosettfönster och filialer, krabbor och grotesker. Med andra ord: icke de delar, som ge fastheten, men de, som ge lifvet åt det hela.

I ett ungt svenskt hem står på väggen:

»Det är roligt att söka okända vägar och se hvart vägen tar vägen!»

Detta är individualismens färdesätt, medan flertalet af dem, som hedra personlighetens begrepp med sina läppar, ännu anse detta färdesätt som villovägen. När de till ungdomen rikta maningen: »pröfva allt och behåll det bästa», då får ungdomen strax veta, hvad detta bästa är och huru »profvet» således bör utfalla! År efter år utgå i lifvet nya skaror af ungdom, som vuxit upp under programtal om personlighetens väsen och värde. Hvar finner man dem efter tio år, dessa, som hörde att man vann sin personlighet genom tro och lydnad? I ett ämbetsverk, en bank, en tidning, en skola, ett universitet, ett regemente. Fråga dem på sam-

vete om de där fått följa sitt samvete, eller om de ej tigande nödgas åse missbruk, medverka vid orättrådigheter, tåla godtycke? Om de ej blifvit samhällsmedlemmar på bekostnad just af sitt samvetes glans, sin goda viljas glöd; om icke just lydnaden på deras post — till deras egen fasa kanske — håller på att omvandla dem till arbetsök, ja, båsbelåtna ök, ifall fodret är rikligt? Där låta de allehanda öden gå sig förbi eller öfvergå sig, men om sin makt att vilja och välja *sitt* öde hafva de ej längre en aning. Kanske äga de ett svagt minne af en tanke- eller tvifveltid, då lifvet var meningsfullt och innehållsrikt, då de verkligen pröfvade och behöllo *sitt* bästa. Men så kom ett ögonblick, då personligheten skulle stå sitt prof. Och då kom det gamla tros- och lydnadsbegreppet med snaran!

En ung själskännare har påpekat, att hos människan alltid finnes ett andligt öfverskott, som endast delvis kan omsättas i praktiska värden, och att ju större detta tankens, känslans och fantasiens öfverskott är, dess mer besviken blir den unge genom mötet med verkligheten, där detta öfverskott så föga kan »användas»; där kampen för tillvaron drar en allt trängre ring kring det rörelseplan, på hvilket han står. Detta våld på personligheten kännes först upprörande, men sedan resignera de flesta. Och det är arten af upproret eller resignationen, som skapar olika lifstyper och lifsåskådningar: vid denna kritiska punkt börjar karaktärens stålsättning eller ödeläggelse.

Men att ödeläggelsen är så mycket vanligare än stålsättningen, detta beror just på, att det gamla plikt-, tros- och lydnadsbegreppet behärskar samhället, att detta öfverallt har bruk för tjänare, aldrig för personligheter.

*

Man ville äga en tunga af eld för att hos ungdom inbränna denna visshet:

Att tänka fritt betyder din från fördom och förmynderi frigjorda, personliga pröfning och omdömesbildning.

Att tänka rätt betyder att din pröfning, som ditt dömande, ske i samklang med din själs innersta kraf, dess heligaste allvar.

*

Kom ihåg att endast de meningar äro värda att uttala, som du känner så starkt, att du ville lida för dem. Kom därnäst ihåg att endast dessa slags meningar äro värda att hos andra bekämpa.

*

Att äga personlighet betyder en tvåfaldig ungdom för den unga, en oförgänglig ungdom för den till åren ej längre unga människan.

Ty att äga personlighet innebär att lifvet för oss alltjämt har nya möjligheter. I hvarje ålder förblir personligheten ej endast en lefvande utan en lofvande; öppen icke afslutad, en i djupare mening oberäknelig!

Hvarje äkta personlighet, ung eller gammal, står bland de opersonliga som söndagen bland hvardagarna, söndagen, som är ställd utanför de andra dagarnas äflan, som söker sitt eget mål med sina egna medel.

*

Att äkta personlighet är sällsynt beror till dels däraf att föräldrar — kanske ofta de mest älskande — säga: »Vi måste fostra våra barn för denna världen, sådan den nu en gång är, annars skola barnen nödgas lida alltför mycket.»

Detta är den stora villa, som måste öfvervinnas genom en ny syn på lidandet. Barn måste fostras så, att de vilja ändra denna värl-

den, äfven om denna deras vilja blir deras undergång!

*

Fruktan för lidandet och predikan af lydnaden drifva människorna in på vilse lefnadsbanor, i oriktiga förbindelser. Så slappas deras motståndskraft med förkunnelsen, att endast man fyller sin plikt och förblir på sin post, behöfver man icke vara lycklig. Denna lära har alla nyttighetshänsyn på sin sida, alla möjligheter att, i världslig mening, »göra lycka» och kunna lefva lugnt och angenämt. Sedan man sålunda fallit för frestelsen till feghet, halfhet, samvetstumning, prisas man som en pliktrogen och aktningsvärd samhällsmedlem, medan individualisten oftast lefver under osäkerhet, äfventyr, lifsfara. Ty han vill icke bära lidanden, som icke tjäna till någons utveckling; icke försaka en fotsbredd af den jord, en stråle af den sol, han behöfver för att lefva.

*

Icke det onda gör mest ondt, utan det som godt ansedda onda!

De »sociala människorna» kunna vara mycket små människor. En stor antisocial lidelse kan förskönа en själ mer än hundra små samhällsdygder.

Hur ofta har ej en »vacker lifsgärning» bakom sig ett i hög grad oskönt lif!

Hur ofta ser man ej människor släpa bördor, för hvilka de äro lika litet danade som svanor att dra lastpråmar. Men människor finna denna »pliktuppfyllelse» vacker!

Ty huru få är det icke, som ännu verkligen känna individualistiskt, åtminstone å andras vägnar! Detta är tills vidare det svåraste krafvet på vår altruism.

*

Uppror mot dem, som vilja utpeka allas väg såsom vår väg — vare sig under form af religionsuppenbarelser, förnuftsbud, samvetskraf, samhällslag — detta var städse befriarens uppgift. Och aldrig strålar samvetet i större härlighet, än när det sålunda står ensamt mot alla.

*

Allra minst evolutionisten drömmer om att »börja om hela kulturutvecklingen på nytt». Men han inser redan i nuet, hvad pliktmoralisten endast tillbakablickande inser: att pliktbegreppen liksom pliktkänslan danas genom individualism och auktoritet, genom omröstning och tradition; att pliktkänslor och pliktbegrepp äro ett de enskildas och allas samfällda verk, hvaröfver hvarken den enskilde eller det hela ensam kan råda; att moralen således hvarken får vara helt individuell eller helt social; att individen städse kan äfventyra, att hans handling visserligen för honom själf blir sedlig, men ur det helas synpunkt fördömlig. Å andra sidan kan en pliktuppfyllelse, som samhället af individen kräfver, göra handlingen sedlig ur det helas synpunkt men osedlig ur hans egen, såsom i våra dagar allt oftare är fallet med t. ex. krigstjänsten, edgången och vigseln.

*

De, som förklara att man, genom att »göra lidelsen till personlighetens innersta kraft», lössläpper alla lidelser, ha ej mer aning om psykologi än barnet om fysik, när det frågar om »åskan går» med träskor! Lidelse är ju endast den själens värmekälla, af hvilken all rörelse i en eller annan riktning föranledes.

*

Hvad människan nu är, detta är hon genom den utveckling, som bland annat gifvit henne

samvete och värdeomdömen, ansvarskänsla och ändamålsbegrepp, allt detta, som nu hör med till nödvändigheten; som gör hennes frihet lika betingad i riktning af det onda som af det goda; som gör vissa brott för henne lika omöjliga som vissa dygder. Vår känsla af viljefrihet motsvarar det späda barnets känsla af frihet, ifall det med ett elastiskt band bundes vid en fast påle. Barnet erfar bandets tänjbarhet, rör sig i allt större kretsar och utvecklar därunder sin rörelseförmåga utan att erfara någon hämning. Så är äfven vårt band — lagbundenheten — vår trygghet.

Det är nödvändigt att den sedligt råe ej »med bästa vilja» kan handla så väl, som den sedligt utvecklade, liksom att den senare ej »med bästa vilja» kan handla så illa som den förre! En sanning, vi i hvardagslifvet ofta omedvetet uttrycka med orden: »jag ville att jag kunde betala honom med samma mynt, men jag kan ej förmå mig därtill». I båda fallen finnes i själfva verket ingen vilja: den är endast tänkt. Verklig är däremot den känsla, som drifver till eller afhåller från hämdhandlingen. Den sedligt råe kan ej »med bästa vilja» välja det rätta, ifall båda stå inför en sammansatt rättsfråga. Men ifall den sedligt råe lyder sitt samvete, utvecklas det med samma nödvändighet som hans färdighet i kroppsrörelser genom öfning stiger från det enklare till det svårare. Med »den bästa vilja» har aldrig ett svagt motiv besegrat en stark lidelse, lika litet som en svag arm en stark. Men motiv som armar kunna stärkas genom tjänlig näring och tjänlig öfning!

Utvecklingens etiska vinningar kan människan lika litet afhända sig, som hon kan afhända sig den upprätta gång, den hand och den hjärna, som göra henne till människa. Antagandet att hon — om hon ej längre trodde på viljans frihet och pliktens gudomlighet — skulle mista sin sedliga utveckling

och med ens bli samvetslös och pliktförgäten, är en slutsats liknande den, att hon — ifall hennes tro upphör på skapelsen enligt Guds beläte — måste återgå till apornas organisation! Med ett ord: endast den, som ej inser, att »människan själf är en del af ödet» (Emerson), finner någon svårighet däri, att viljans frihet icke är den sedliga utvecklingens orsak utan dess följd; att vår relativa viljefrihet — som alla andra kulturskapelser — utgår ur otaliga famlande mödor.

*

När vi säga, att vi handla på ett visst sätt, emedan vi »ej kunna annat», då betyder detta just att vi, med våra förutsättningar, endast se denna ena möjlighet, så att vi i detta fall »intet val ha». Men vare sig vi känna oss stå mellan flera möjligheter eller inför en enda, så ha båda delarna sin orsak i vår natur och vårt föregående bruk af denna. Ju egendomligare och rikare vår natur är, dess flera villkor äger den för sin växt, dess flera verkningar kan den utöfva eller mottaga, dess flera »viljor» förnimmer den, liksom äfven dess flera svagt viljebetonade stämningar. När min handling därunder erfares som fri, då betyder detta, att den uttryckt mitt väsentliga väsen; att jag i handlingen varit mig lik; att den blifvit afgjord inom mitt medvetande, och att jag således för den känner mig tillräknelig. Den, som t. ex. skyller en låghet på sin viljas ofrihet, på sin otillräknelighet, bedömer sig rätt. Men lågheten blef kanske »nödvändig», emedan han vid tidigare tillfällen låtit sina möjligheter att inslå en annan riktning förbli obrukade; emedan han förbisett de små inflytanden, hvarigenom han kunnat skapa en vilja åt sina bästa och försvaga viljan hos sina sämsta egenskaper; emedan han tanklöst tilltäppt de orsakskällor, hvarur viljeimpulser till det goda kunnat

flyta och däremot gifvit viljeimpulserna till det onda fri bana.

*

Om någon — vare sig till godt eller ondt — blifvit »alldeles som en annan människa», då betyder detta att ett dittills overksamt, mäktigt inflytande öppnat en dittills stängd dörr för en dittills okänd del af hennes varelse.

*

Så länge ännu viljan hos en god egenskap är svag, men insikten om detta godas värde redan stark, då uppstår ånger öfver den mot ens bättre vetande, ens högre vilja skedda handlingen. Men ånger betyder ej, att man i det ögonblick, man begick den ångrade handlingen, *kunde* handlat annorlunda. Detta blir möjligt först genom sådana erfarenheter — bland hvilka ångerns plåga är den mäktigaste — som fördjupa viljan hos de egenskaper, man vill stegra, men försvaga viljan hos dem, man i och med sin ånger underkänt. Sålunda blir det möjligt att i viss mening dana sig en ny karaktär.

*

Karaktären kan endast danas ur de *medfödda* instinkterna, impulserna, böjelserna, känslorna. Vår intelligens kan leda vår vilja så att vi göra afdrag eller tillägg i vår natur, men aldrig så att vi omvandla den. Och därför blir all ånger, som uppstår genom misslyckade sträfvanden i den riktningen, ofruktbar.

*

Just läran om den »fria viljan», som, alldeles oberoende af arf eller omgifning, mäktar det goda, är ett stort hinder för en sådan sedlighet, som slutligen *ger* en — i ny mening — »fri» vilja. Man litar på dogmen om viljans oberoende och pliktens makt men försummar därunder att bruka

ärftlighetens och anpassningens tankar för att främja sedligheten. Visserligen betonar evolutionismens etik att ärftlighetens och omgifningens inflytande minskar den enskildes ansvar. Men dess starkare betonar denna etik ansvaret i en annan riktning, nämligen för det samhällstillstånd, hvaraf de enskildas sedebegrepp och handlingar till stor del bero. Just när man inser, att tills vidare icke enhvar kan göra sin plikt, blir det angeläget att dana de förhållanden, under hvilka han skall kunna det!

*

Ju djupare den lit varit, som jag kränker, dess troligare skall kränkningen bli en svår lifshämning för mig själf, åtminstone ifall jag offrar andras tillit utan en djup inre nödvändighet. Å andra sidan medför den nya synen på personligheten, att den individuellt utvecklade människan ej fordrar löften af en annan; ej väntar att någon, under alla omständigheter, skall kunna vara trogen någon annan än sig själf. Den människa åter, som i sin »personlighets» namn löser sig från uppgift efter uppgift, för att följa infall efter infall emedan detta är hans väsens »nödvändighet», hans »arf», hans »öde» — denne blir ej endast en karaktärslös, nej, en fattig personlighet.

*

Den sedliga traditionen verkar med årtusendenas viljemakt i hvarje lefvande. Det traditionen motstridande i sed och lag, i tanke och känsla, detta är det vi behöfva uppöfva vår kraft till.

Ty förtiden suger hvar lefvande tillbaka som en bränning, medan framtiden endast lockar som en sång!

*

Pliktkänslan i vår själ, liksom stjärnbilden öfver vårt hufvud, förlorar ej i majestät, därför att vi

veta, huru den ena som den andra uppstått. Men hvardera blir mindre tillförlitlig att styra efter, när vi inse att de ändra ställning, dels efter vår horisont, dels genom sin egen, af den enskildes vilja oberoende, bana.

*

Alla dessa otaliga »du måste», hvarigenom du blifvit fostrad inom skolan, hemmet, ämbetsverket, partiet, dessa »du måste», hvarigenom du känt din egenart, dina lifsmöjligheter förringas, grip fatt i dem en gång, ställ dem framför dig, i stället för att alltjämt låta dig drifvas af dem. Pröfva, om de verkligen äro ett samvetets måste för dig? Och, om de icke äro det, då kan det lika litet vara din plikt att handla efter andras »måste», som det numera anses vara din plikt att tro efter andras mening!

*

Brukar man Kant rätt, då blir följden att den af det kategoriska pliktbudet bestämde under sedlighetens första skede säger: jag måste göra min plikt. Under den etiska halfbildningens skede ändras betoningen och människan säger: jag bör göra min plikt. Senare säger hon: jag vill göra min plikt, och slutligen — såsom etiskt fullbordad — talar hon ej alls om plikt. Ty då är den ett med hennes väsen.

*

Den ofria människan är i sina lidelsers våld, den trälsinnade i sina plikters; den frigjorda i sin viljas, den förnäma har allt — lidelse, plikt, vilja — i sitt våld.

*

Den utvecklingshämmande af Kants satser är att ingen moral finnes i vanehandlingar.

I det ofvanstående är nyss framhållet att den enda moral, som är pålitlig, är den, som sker

af vana, ofrivilligt, oöfverlagdt; att den människa i sedlig mening står högst, hos hvilken allt godt är ett ovillkorligt uttryck af hela själstillståndet. Och detta kan ske vare sig som följd af en skön natur eller af tidigare, medvetet valda och behållna själstillstånd, som nu blifvit en andra natur, så att det goda utöfvas tanklöst, »pliktförgätet»! Medan den äldre, från naturens syndighet utgående uppfostran, undertryckte instinkterna, börjar man nu inse, att hufvudvikten i uppfostran ligger därpå att genom ett rätt bruk af instinkterna dana etiska vanor. Vanan består i fysiologiskt afseende väsentligen däruti, att handlingen genom öfning nedarbetas till en — slutligen omedveten — reflexverksamhet. Om öfning inga vanor medförde, utan om medvetande kräfdes för att i alla afseenden handla, då uppstode en sådan trötthet, att framsteg blefve nästan omöjliga.

Vanehandlingen leder in till det omedvetna och blir sålunda den makt, som håller de enskilda — och därmed samhällena — kvar på en gång inslagna vägar. Att vanorna sålunda äfven kunna bli hinder för framsteget, är självklart. Det är därför uppfostrans uppgift att bibringa för lifsstegringen väsentliga vanor.

*

Ingen tänkande individualist menar att barnet är en färdig personlighet, ej heller att det någonsin kan bli en sådan, om det af naturen saknar hvarje egenart. Men individualisten menar: att inöfningen af samhälleliga vanor nu sker utan urval mellan de för enhvar oumbärliga, de umbärliga och de för den personliga egenarten skadliga. Ty uppfostran sträfvar alltjämt att bibringa barnet ett visst mått normaldygder till samhällsbruk, i stället för att i och med barnet bringa samhället ett nytt personlighetsvärde!

*

Genom den individuella uppfostrans dilettanter danas de själfsvåldiga, bortskämda, oförsynta barn, hvilka nu anföras mot denna slags individuella »lycko»-uppfostran, som hvarken gör barnet individuellt eller lyckligt!

Barnet är lyckligt — och individuellt — när det genom visligt vanetvång befrias från egen råhet och nyck; när det kan leka och lära, iakttaga och arbeta, skapa och drömma, utan att från de vuxna få vare sig mer hjälp eller mer hinder än som är alldeles oumbärligt för att dess krafter ej onödigt må förspillas.

*

Men det är nu en gång så, att konst endast danas af konstnärer och personligheter endast af personligheter. En gång frigjorda från föräldrarnas myndighet få nu de unga själfva med otroliga mödor börja om sin egen sedliga uppfostran, som borde varit undangjord i barndomen.

*

Genom vissheten att endast kunna ha andliga väckare men knappast andliga rådgifvare, allra minst andliga laggifvare, visar sig just plikt-individualistens egenart. Ja, denna gör honom så ömtålig om andras självständighet, att han till och med afhåller sig från att ge begärda råd, ifall han ej är viss att den rådfrågande har kraft att ej följa dem, såvida hans egen samvetspröfning senare afvisar dem!

*

När lifsstegringen är den sedliga normen, då måste individens offer för släktet vara af den art, att de äro utslag af nyssnämnda själfhärlighet. Mitt lif må af fritt val vågas och skänkas. Men icke utsugas eller tagas af andra utan mitt innersta instämmande.

*

Oförgänglig är Kants lära om »aktningen för lagen — d. v. s. den af hela *min* själ såsom förnuftig insedda sedliga lagen, den lag som drifver mig till handlingar i hvilka jag kan stå ensam mot hela människosläktet; handlingar, hvarigenom jag väljer undergången! Med ett ord, de stora, strålande handlingar, om hvilka jag verkligen känner att *den* princip, som bestämmer dem, *borde* vara allmän ehuru den i dessa — och alla liknande — lägen tvärtom städse blir — och måste vara — den i djupaste mening individuella, den *själfhärliga* handlingen.

*

För den, som har ögon att se med, står den växande samkänslan och den växande personlighetskänslan i djupt samband med hvarandra. Den förra stiger hos den enskilde genom medvetande att endast genom samhällets stegring kunna nå sin egen fulla höjd. Samhällets hänsyn för personligheten stiga genom den gryende aningen, att den enskildes »brott» kan vara en sed i vardande, ett utslag af ett nytt, finare och högre samvetstillstånd. Och denna insikt torde bli allmän när den supranaturalistiska etiken efterträdes af den *humana*.

*

Man måste pröfva det *objektiva* värdet af hvarje handling enligt *det mått af varaktig lifsstegring, den bereder det hela*. Sin *subjektiva* rätt måste den enskilde bevisa genom sitt lif — eller sin död!

*

Emedan lust är förenad med grundvillkoren för lifvet, har lust blifvit oskiljaktlig från känslan af det lifsstegrande. Och emedan själfva verksamheten, ej endast dess resultat, utlöser lust, så har verksamhet småningom blifvit lyckliggörande, när

den afsett andras lycka likaväl som vår egen. Från vår enskilda kamp för tillvaron ha vi vidgat vår verksamhet till deltagande i släktets kamp för tillvaron; ur känslan att själf vara verkning af ett föregående, utgår hågen att verka på det efterföljande. Sålunda hafva sympati och samvete blifvit utvecklade till lika befallande verkligheter som hjärta och lungor. Intet är därför — som ofvan påpekades — orimligare, än att sympati och samvete skulle upphöra att verka, emedan vi ändra vår syn på deras ursprung!

*

Sympatien har för oss i den grad blifvit det goda, det lustbetonade, att allt, hvilket djupast upprör samvetet som »det onda», står i medelbart eller omedelbart samband med en kränkning af våra sympatiska känslor. Dessa göra oss goda, glada, gifmilda, frimodiga, jämviktsfulla, både när vi själfva erfara dem eller när vi äro mål för dem. Och denna erfarenhet af genom sympatien stegrad lifskraft har gjort hängifvenhet och själfoffrande till psykologiska behof, behof som fordra mer, ju mer de tillfredsställas och utan hvilkas tillfredsställande man ingen samvetsfrid äger.

Samvetsfrid är — lika väl som sympati — ett villkor för min egen »makt»-känsla.

*

Arbetshedern adlar mig själf men endast arbetslyckan adlar mitt verk.

*

Enhvar med känsliga nerver erfar genast vid inträdet i ett hem, om pliktkänsla eller ömhet förenar dess medlemmar. Och om någon invänder att man känner sig än sämre till mods, ifall äfven pliktkänslan där fattas, så är detta fullkomligt sant. Men därmed upphäfves ej den sanningen, att ren

luft utan sol ej är hälften så lifsfrämjande, som ren luft med sol, ja, att solen redan i sig själf renar luften!

*

Samtidigt med själens utveckling till finare känslighet, går den till djupare och starkare och uthålligare känslomakt. Själens evolution har, såsom redan är framhållet, ägt rum både så, att känslornas beskaffenhet blir ädlare och att människans känslomakt blir större och uthålligare. Det nya, självfullare släktet torde erhålla såväl snabbare vibrationer som fastare och rikare associationer. Ett innerligare samband mellan själslifvets olika områden skall göra de sympatiska känslorna — kärleken, vänskapen, släktkänslan, samkännandet med vårt folk, med mänskligheten — allt mer flödande, utan att dock de källor tömmas, ur hvilka personligheten hämtar sina egnaste krafter.

Ännu kunna mycket få människor sålunda älska. Ty det finnes ännu mycket få människor — äfven bland dem, som kallas människokärlekens apostlar!

*

Det finns så mycket af »andras lidande», som man endast har anledning att göra sig hård mot, emedan det flyter ur egenskaper, som hämma deras egna eller andras ädlare krafter.

*

Striden mellan individualitet och auktoritet gäller nu som alltid rätten att välja min auktoritet i enlighet med mina individuella kraf; att välja den post där jag vill stå; att lyda där jag erkänner en högre lag; att uppfylla plikten, då den ålägges mig inifrån; att tro hvad jag behöfver, ej hvad andra behöfva. Med ett ord: att välja min plikt enligt min personlighet, det rättas väg såsom min väg.

Människans samvete har ännu ej hunnit utföra grofarbetena inom det etiska byggnadsverket. Och de absoluta buden äro ännu i många fall tjänliga verktyg vid detta. Ja, evolutionismens etik torde, äfven den, komma att dana »absoluta» sedebud. Men den aktar sig att göra detta för tidigt. Ty då budens värde ej längre kan hvila på metafysisk spekulation eller religiös uppenbarelse, utan på erfarenhet, måste den etiska lagstiftningen bli sådan, att den tills vidare stadfäster vissa erfarenheter men dock håller vägen öppen till nya erfarenheter om lifsstegringens villkor.

Det är nämligen ej endast genom forskning inom alla lifsområden utan äfven genom lifsförsök, släktet måste utröna hvad som är oumbärligt och hvad förgängligt i nu gällande sedelagar.

*

Tveklöst klappra de tanklöse med talesättens trätofflor i alla helgedomar. Personlighetsbegreppet är en af dessa. Om »personlighet» predika de moderna teologerna. Med talesätt om »personlighetens utveckling» prydas nu skolprogram lika ovillkorligt som en julgran med ljus. Men understår sig ett barn inom skolan att i en uppsats eller ett svar visa »personlighet», då får det snart märka huru dennas »utveckling» tolkas!

Undersöker man verkliga meningen med allt detta snack om »personlighetens utveckling», så blir den endast att vissa anlag skola brukas.

*

En ung människa blir personlig i den mån hon icke nöjer sig med att älska, hedra, tro, lyda, arbeta för några sedliga värden eller stå på någon post, som hon icke själf valt. Det är genom att uppöfva sin förmåga att älska starkare och hata starkare hon blir en lefvande kraft, som vill och verkar något, som njuter sitt väsen i känslan af

sin makt. Dess vissare skall hon, där hon står, ha omvandlat lifvet, innan hon lämnar det.

*

Alla vidt ekande stämmor ha talat trotsets ord; alla jordomspännande tankar ha varit upprorstankar. Ja, släktet har hädelser af större värde än lofsånger!

Men innan ungdomen hunnit bevisa sina anspråk, glömma de äldre, att den unge måste äga ett visst mått af öfvertro på sin betydelse, om han alls skall komma att betyda något! Icke ur andras händer, icke efter andras pekfinger kan individualisten — ung eller gammal — taga hvad han behöfver inom de områden af lifvet, där dettas stora värden afgöras. Den högsta personliga utveckling nås endast af dem, som med giriga händer rycka sina stora lifsvärden som en brand ur elden och sedan bära dem med fasta händer som en fackla!

*

Men den unge måste förstå hvilka uppror, han växer af, hvilken rätt han bör ta sig, sedan han insett sina egna utvecklingsbehof.

*

Vore de äldre visa, då läte de sina barns starka jagkänsla och självkänsla bli sina vägvisare in i barnens väsentlighet. I stället för att fåfängt bekämpa deras individualism, borde de motverka den ungdomliga sorglösheten att kasta sig ut i upptäckaräfventyr utan utrustning, i fejder utan krigsplan.

*

Den, som valt så, att han åt sig afgränsar ett mindre område, än hans krafter räcka till, bedrar det hela. Sammaledes gör den, som breder ut sig öfver ett för stort område. Vare sig lifsformen

blir för trång för innehållet eller omvändt, bli svåra lifshämningar följden. Och de ungdomliga upproren sluta ofta på endera sättet. Ty den unge har antingen ej tagit alla sina kraf och krafter med i räkningen, eller han har värdesatt dem för högt.

Att göra motstånd är lifsviljans tecken. Att göra det på rätt ställe är lifskraftens. Och äfven om upprorsmänniskorna gäller att många äro kallade men få äro utvalda!

*

Ungdomens utomordentliga svårighet är att den står harmfylld öfver hänsynskrafven gent emot skenväsendet, stridfärdig gent emot samfundslögnerna, föraktfräsande gent emot vanemässigheten. Men de unga äro som samhällsmänniskor mer svärmare än drömmare, enligt Lessings bestämning på de förstnämnda: »de ha stora utblickar in i framtiden men vilja ej invänta denna». Antingen handla de som om framtiden redan vore kommen eller de bli likgiltiga för de många nuets uppgifter, som leda till framtiden.

Och äfven inom det enskilda lifvet visa sig de unga ofta flyktfärdiga, då de möta hinder för sin »självframställning». Eller — i sin ovilja mot anpassning till de fördomar eller fördelar, som bestämma dess omgifning — bli de råa. Man måste ge La Rochefoucould rätt, att »de unga ofta tro sig naturliga, då de endast äro grofva och ohöfliga».

Den unga människan har den tredubbla uppgiften: att värna sin personlighet, att visa hänsyn för andras och att göra båda delarna på ett vackert sätt!

*

Om din far behöfver din arm för att stödja sina stapplande steg, blir du starkare genom att låna honom den. Men fordrar han ditt sällskap

för att lyssna till hans knorrande missnöje, gå då ensam i skogen. Om din mor tröttar sig med en nödvändig syssla, lägg då din bok åsido och lätta hennes möda. Men fordrar hon offret för futtigheter, gå då undan med din bok! Behöfver din syster din sympati för sin sorg, lyssna och lid med henne. Men missbrukar hon dig för att lyssna till tomt skvaller, stäng då din dörr. Försakar du en musikafton för att stanna hos en på något sätt lidande vän, då skall du finna att en sträng inom dig själf sedan ljuder renare. Men har du försakat musiken för ett innehållstomt samkväm, då skorrar någon sträng inom dig. Vill en bekant uttala en verklig mening, lyssna då, äfven om du ej delar meningen. Men vill han — när ni följas åt från ett intryck af storhet eller skönhet — sönderhacka detta, rädda då intryckets växtkraft i din själ och gå din väg!

Men gör intet af allt detta under lynnesutbrott eller svepskäl. Gör det ärligt och bestämdt, på samma gång som vänligt och värdigt. Din omgifning har endast godt af om du visar den, att du håller dig för god till vissa ting! Kanske gör du sålunda din omgifning bättre. I alla händelser blir du själf starkare.

I strider — vare sig de äga rum i familjens slutna krets eller i det offentliga lifvet — k ä n n e r man städse starkast sin personlighet och det, som särskiljer denna från alla andra. Under friden känner man däremot starkare sitt samband med alla andra. Det är detta, som ofta förleder en ungdom att tro att det just är sitt allra personligaste, för hvilket han strider. Men detta är långt ifrån alltid fallet. Ofta sätter den unge in obändig kraft på en obetydlighet, medan han sorglöst låter stora personliga värden gå till spillo. Ofta kränker han individualismens första grundsanning: att den, som vill vinna välde öfver andra, först måste äga det

öfver sig själf; att den, som vill stödja andra, först själf måste kunna stå utan stöd; att den, som vill stiga högt, själf måste ha stadiga fötter!

*

Äfven när det icke är fröjd i den egna kraftutvecklingen, utan enbart medborgaranda, som framkallar arbete och offer för fäderneslandet, då blir arbetet, offret, ja döden ljuf, emedan fäderneslandet innesluter våra egna högsta lifsvärden, emedan vi äro ett med detta i den grad, att vi icke kunnat tänka oss en tillvaro annat än i och med dess tillvaro!

*

Man bär sitt öde och står på sin post, ej för att bli en personlighet, utan emedan man är en personlighet. I den grad man ej är det, låter man sig instickas i ett led, knuffas till en post.

*

Karaktär kan människan äga utan personlighet, liksom omvändt personlighet utan karaktär. Ty karaktär innebär endast det enhetliga, sammanslutna i väsendet, medan personlighet därutöfver innebär ett sammansatt, säreget och enastående väsen.

*

Karaktären visar sig genom ett följdriktigt handlande i och för fyllandet af en viss pliktsumma. Personligheten däremot genom följandet af en innersta lifsdrift. Det fordras föga personlighet att bryta mot lag och sed för en stor egen fördels skull. Det fordras föga karaktär att följa lag och sed, då alla yttre fördelar bero af ett sådant handlande. Men att gå emot den allmänna seden för att dana högre seder, detta göra endast de, som på en gång äro personligheter och karaktärer.

*

Först ett förfinadt samvete blir ett upproriskt. Den samvetslöse gör ej uppror, han endast drifves af sina lidelser till öppen eller hemlig olydnad. Det är städse det personligvordna samvetet, som vållar striden mellan den enskildes lifsbehof å ena, familjen och samhället å den andra; som tvingar till ny gränsreglering mellan själfutveckling och sammanslutning, mellan de egna lifskrafven och troheten mot tidigare lifsförhållanden.

*

Drufvan känner sig ha rätt till den soliga höjden. Ty hon vet att hon kan bli sakrament!

*

Ingen kyrkoväg finnes, där ej eld eller yxa gick före.

Så är förloppet äfven i den andliga världen. Dagen efter »brottet», benämnes det »genombrottet». Där först den ensamma yxan klang, där går nu mängden med fanor och fanfarer.

*

Är den ensidiga själfhäfdelsen af gröfre art, då brister den mot samhällslifvets, är den af finare art mot själslifvets fasta hinder!

*

Det är endast öppna handlingar, som nydana sedligheten; endast samvetslugnet, som besegrar fördomen. Först de i dagern växande följderna af »brotten» kunna visa samhället hvilka lidanden, som alltjämt måste anses som sedlighetsdanande och hvilka, som kunna besparas de enskilda; hvilket slag af lycka, som bör främjas och hvilket, som bör underkännas. Ibsen har ofta betonat det hemlighållna som personlighetens fara. Och med rätta. Ty därur kommer hvarken någon stor väckelse för mig själf eller samhället, sällan något stort värde för det hela. Det är också den uppenbara synden,

Nietzsche menar, när han som ett uttryck för den ariska människans känsla af sin värdighet framhåller »den upphöjda åsikten om den aktiva synden», denna, som Nietzsche själf kallar »den Prometheiska dygden». Men Nietzsche visste att denna synd endast begås af dem, för hvilka många andra slags synder äro omöjliga; af den, som — i ordets djupa mening — blifvit samvetslös.

Denne utsänder ej en enda handling utan vissheten: att handlingen, förr eller senare, skall hemsöka honom med krafvet att han ger den sitt namn och för den bär sitt ansvar!

*

Det finns medfröjder så lifsstegrande, att man, för att få behålla dem, vore frestad att kalla nödens och förödmjukelsens lifshämningar oumbärliga! Såsom den, att se en fattig, förbisedd, förgrämd människa slutligen lysas upp af framgången; att se en glimt af sol falla in i en karg tillvaro! Man ville tacka den, som blef lyckliggjord, så rikt och varmt känner man hans lycka.

*

Lättrördheten är icke godhet. Godheten är verkande kraft. Och dess utöfning är en stor, svår och skön konst. Så är äfven medkänslan, ej minst när den måste förbli känsla, när den ej får varda verksam som godhet.

*

Det nyssnämnda ögonblicksmedlidandet — lättrördheten — kan mycket väl förenas med djup självviskhet. Samma människa, som t. ex. ger hvar tiggare en slant, kan bruka andras själar som pinnar på en stege, pinnar, dem han sorglöst trampar för att själf stiga. I bästa fall glömmer egoisten dem, han sålunda trampat. Oftare hatar han dem. Ty ej den människa som kränkt honom själf, är det

den oädle hetast hatar; nej, det är den, han själf kränkt.

*

Endast den själf rikt utvecklade personligheten kan stegra andras krafter och njuta andras personligheter.

Det är denna synpunkt, man helt och hållet glömmer, när man kallar läran om självkulturen såsom självändamål, ett »självviskhetens evangelium»!

*

De fullkomligt själfulla upplefva andra människor så, som medeltiden upplefde under. Men de fullkomligt själfulla tveka därför icke heller att betrakta sin egen kultur som självändamål.

*

Det finnes ingen självhäfdelse och ingen självförsakelse, som i och för sig kan kallas ond eller god, låg eller hög. Värdet af den ena som af den andra beror af m å l e t för vårt sedliga handlande.

Har man satt detta mål i det största möjliga mått af enhetlig personlighet hos sig själf och hos alla andra, då blir detta sedan riktpunkt för självhäfdelsen som för självförsakelsen.

*

Du, som ännu af din sorg binder bördor för andras skuldror, sänk din sorg i varandets älf! Den älfven bar tyngre ting till hafvet.

Du, som ännu släpar ditt öde som en slafkula vid din fot, lär dig älska nödvändigheten!

Och du skall slutligen, med ännu morgonglada händer, kunna lyfta ditt öde såsom en bubbla mot aftonljuset, för att af detta genomskimras och brista!

*

Snillets makt och lidelsernas makt, den lidelse, som innebär att man lider under de ting, andra taga lugnt, denna danar vägbanarmodet, som ej vet af halfhet — och ofta går under på sin helhet.

*

Har man blifvit hvad Nietzsche ville att hans läsare skulle vara — icke eftersägare men eftertänkare — så inser man att, vill man Nietzsches mål — öfvermänniskan — då måste man med all makt afvisa hans medel. Ty att han »filosoferar med hammaren», utgör intet hinder att han i detta fall förfelar hufvudet på spiken!

Den monistiska radikalismen är mer — mycket mer — aristokratisk än Nietzsches. Han ville endast öfvermänniskan: vi vilja öfvermänskligheten.

*

De små människorna svänga piskan öfver de stora. De röda märken, som lysa efter slagen, kallas sedan af de små människorna fåfänga.

*

Är det redan en stor fara att ej äga sin ensamhet, en större är att af denna ägas. Att ge sig ensamheten i våld betyder att bli en inom sin egen tankekrets förvisad, en med sitt släkte och sin tid ej längre samhörande. Sålunda blef Nietzsches öde det sorgespel, inför hvilket man täcker sina ögon och tystar sin stämma.

*

Natur och kultur göra oaflåtligt människan till ett nytt väsen. Det gäller för alla gentemot enhvar, för enhvar gentemot alla och sig själf, att finna de medel och att undgå de hämningar, hvarigenom släktet når fram till större fullkomlighet. Sålunda uppnå vi slutligen själfhärlighetens samkänsla. Denna blir på en gång en naturprodukt

och ett kulturproblem, en omedveten följd af och en målmedveten orsak till utvecklingen.

Vi varsna rundtom i världen tecken till denna känslas tillkommelse. Vi röna huru en rättrådig harm öfver rättens förtrampande går som en elektrisk stöt genom jordens alla land, hvarhelst högsinta själar lefva.

Vi se rättens seger breda ett leende öfver släktets anlete.

Vi finna att segraren ej kan jubla så högt som förr, ty han känner starkare segerns pris. Vi höra att den lyckliges skratt fått en mildare klang, ty han känner djupare lyckans ansvar. Vi erfara att den enes makt kan komma den andre att le hans leende och den enes lycka den andre att gråta hans glädjetårar! Allt flera förnimma inom sig förgångna och vardande släktens smärta och salighet, ångest och aning.

Visserligen finnes ännu endast ett osäkert vadställe, som förbinder de båda stränderna — självhärlighetens och samkänslans — med hvarandra. Men redan framföras byggämnen till de hvalfbågar, som skola bära bron dem emellan. Hvarje pontifex maximus, som redan nu åtager sig utförandet af denna bro, bör tillbakavisas. Ty endast släktet i sin helhet kan vara brobyggaren.

När bryggan är slagen, när självhärlighetens samkänsla blifvit släktets andra natur, då skall en mor — om hennes son då ännu nalkas henne med Parzifals fråga:

Hvad är Gud? —

kunna sänka sin blick i hans och svara:

Du.

Skönhetens sedelag.

Den drift, som i alla tider djupast bestämt alla nya rörelser inom konsten — hvarmed här menas ej blott de bildande konsterna och konstslöjden, utan äfven teatern, musiken och litteraturen — har varit den, att finna nya uttrycksmedel för tidens lif och tidens kraf. Denna drift skapade med lika mycken nödvändighet »naturalismen» som den nu, under den ej nya, men nyvaknade känslan af lifvets mångfald och djup, skapat den nutida mystik, hvars väsentliga innehåll är vissheten, att objektiv sanning endast är något tillnärmelsevis; att alla verkligheter omdanas af den subjektiva förnimmelsen; att det sinnliga och synliga ej är hela väsendet; att bakom landskapet som anletet, handlingen som konstverket finnes ett hemlighetsfullt, innersta vara.

*

Konsten följer städse samma banor som tron och tanken. Den måste således äfven göra omloppet från dag- till nattsidan, ett omlopp, hvilket för mänsklighetens andliga hälsa synes vara lika förnyande som för dess kroppsliga. Däremot blir det alltid osundt att göra dagen till natt eller omvändt: att breda mystikens slöjor öfver de områden, där klarhet råder eller att med konstladt ljus söka skingra mörkret öfver de områden, där själens hälsa kräfver att det ligger tätt och tungt.

*

Endast den, som förnummit huru naturen växer i makt under nattens stillhet och mörker, emedan de intryck, som stanna kvar — sedan tusen intryck slocknat — mångfaldigas i styrka; den som hört skogarnas stora tystnad, då de teckna sina svarta massor mot natthimlen, som i dämpad glöd

sluter sig närmare om jorden; den som blickat ned i vattnens blanka, mörka hemlighetsfullhet; den som känt dofterna slå emot sig, starka och plötsliga; den som lyssnat till de enstaka ljud, långtonande och klara, som stiga ur tystnaden; den slutligen, som känt tystnaden själf som ett mäktigt personligt väsen vid sin sida — endast denne har förutsättningen att göra den moderna konsten rättvisa, att finna dess djupaste innebörd.

Denna är att — i motsats till naturalismens detaljrika, allt omfattande middagsklarhet — finna den sammanslutna och intensiva stil, som är nattens. En stil, hvilken mångdubblar fantasiens verksamhet genom få men starkt suggestiva intryck, genom att icke utsäga allt, utan göra den förnimmande självverksam. Och detta är hemligheten af alla stora intryck genom konsten.

*

Nutidens oerhörda misstag är att glömma, hvad en tänkare betonat: djupa symboler ha icke tillkommit under afsikten att dana sådana. Uttolkarna, icke konstnärerna eller diktarna själfva, gifva dem senare deras symboliska betydelse. Ty om denna varit hufvudsaken för konstverkens skapare, om dessa ur begrundandet, icke ur lifvet, ur sitt hjärta hämtat sina ingifvelser, då hade deras verk aldrig blifvit af den art, att nutiden ägt intresse att genomtränga innebörden af symbolerna i desamma!

Det ansträngda sökandet efter det djupa och innehållsrika, tron, att detta finnes endast i undantaget, i det utsökta, det ytterligt enskilda — detta är den nyaste konstens största svaghet. Till en viss grad har ju hvarje ny konstriktning gått från det vanliga till det ovanliga och sålunda åt konsten eröfrat något dittills obeaktadt lifsområde. Och subjektiva äro i viss mening alla de största konst-

verk, lika visst som — eller just emedan — de äro symboliska och syntetiska. Men de ha blifvit detta, emedan deras skapare i dem lagt sitt rika, personliga lif, sin kraftutveckling, sin lycka, sin sorg. Och därigenom hafva konstverken kommit att uttrycka det stora allmänmänskliga i och genom det stora enskilda!

*

Den nydanande konsten, i början städse oförstådd af hopen, lyckas slutligen omdana dennas uppfattning, vidga dess syn, fördjupa dess känsla. Men de konstnärer, hvilka — medvetna om att det stora i början alltid är oförstådt — s t r ä f v a att vara oförståeliga, dessa skapa endast rebus, icke konst, de nå obegriplighet men sällan storhet!

*

Det är alltid medelmåttorna, som kastas mellan ytterligheter, ena dagen af sinnesbunden naturalism, den andra af öfversinnlig idealism. Det verkliga snillet åter går sin väg fram som en ständigt sökande, men en, som också finner och som sällan utsträcker sökandet så långt, att det hindrar fullkomnandet. Geniet utsäger det för andra outsägbara och säger det med myndighet, emedan snillet har en sådan makt i sin syn och sin själ, att det tvingar andra att se med sina ögon och att upplefva med sin själ!

*

Men möter snillet det för dess konstområde outsägbara, då lämnar det detta. Ty med samma intuition, som det tränger fram på förut obefarna vägar, anar det hvar ingen väg alls kan banas. Snillet är produktivt och öfverger de idéer, som visa sig ofruktsamma. Och snillet söker slutligen aldrig låtsa större djup än det äger.

*

Uppgiften att på alla områden dana en ny teknik, framkallar nu äfven en märkbar disharmoni mellan hvad konstnärerna v i l j a och hvad de verkligen k u n n a. Detta är en af orsakerna hvarför den moderna konsten så sällan meddelar det befriande intryck, som den stora, äldre konsten skänker. Man röner tvärtom ofta den beklämning, hvilken uppstår genom afsiktlighet eller orolig sökthet. Framför allt när konsten ej ens når denna sökta afsikt!

*

En »äkta naturalist» är äfven en äkta mystiker, som inom konsten uttrycker mänskligheten hela lif — ytans som djupets — genom en nya symboler danande fantasi.

*

Lika litet som tänkande människor för tjugu år sedan läto skrämma sig af naturalismens öfverdrift — att slösa ypperliga konstnärliga medel på innehållslösa ämnen — läto de skrämma sig af konstens nya trånad att, med konstnärligt ofullkomliga medel, uttrycka idéer. Ett af kulturmänniskans kännetecken är att icke låta skrämma sig. Skräck är vildens plåga. Och de många vildarna på konstens område upphäfva vid hvarje ytterlighet sitt klagoskri: konsten dör!

*

De stora uppgifter, dem nutidens målarkonst — och de öfriga konsterna ända till skådespelarens — under de sista femton åren sökt lösa, det är att förena en fast, stark, träffsäker teckning med bredd, djup, glöd i färgen; att genom dekorativ stilisering erhålla mera allmängiltiga, typiska uttryck och på samma gång genom dessa typer uttrycka det moderna, sammansatta själslifvet i dess individuella afskuggningar; att finna en syntetisk stil

— som aflägsnar det oväsentliga och samlar all makt hos det väsentliga — i och för ämnen, hvilka uppenbara djupen i människans själslif.

*

De största af de gamla voro helt fyllda af sitt verk, men de största af de nya äro helt fyllda af det individuella jag, de vilja uttrycka i sitt verk. Däraf följer att den gamla konsten speglar tillvaron, såsom konstnären känt den, med en lugn källas klarhet, medan den nya konstens yta är, än dunkel och upprörd, än färgstrålande, men oftast orolig som hafvet. Endast de stora nya, hvilka liksom de gamla varit fullare fyllda af sitt verk än af sig själfva — en Millet, en Puvis de Chavannes — gifva samma lugnande intryck, som man mottager hos de gamla: stillheten af den skoginslutna ängen, det muromslutna templet.

*

De regler, som gåfvo säkerhet och hållning åt de gamles konst, förkastas af de nya mästarna, emedan dessa känna att de själfva måste finna sina medel. Ja, de kunna ej ens dana sig en tradition af hvad de själfva funnit, eftersom hvarje nytt själstillstånd fordrar ett nytt medel för sitt uttryckande, eftersom de år för år måste bilda sig sitt nya språk! Detta medför en ständig rörelse. Och stora formella segrar vinnas numera nästan blott af de konstnärer, hvilka hafva handens och ögats instinktivt säkra konstnärskap samman med ett ringare mått af personlighet, medan däremot äfven den verklige härskaren öfver formen ofta står maktlös inför de kraf, hans underliga själ ställer på hans konstnärliga kunnande!

*

Det vore ett under om uttrycksmedlen redan vore färdiga för alla dessa nya tillstånd! De store

gamles konstnärliga förmåga och vilja stodo däremot i full öfverenstämmelse, såväl med hvarandra som med deras egen själs och deras egen tids kraf. Det är detta, som gör dem så enfaldiga, så enformiga och så ljufliga, som hvar ny sommars nya hvita liljor!

*

De gamla mästarna plågades ej af nutidens oroliga undran om lifvet verkligen behöfver konsten? Det är först sedan människan i konsten börjat uttrycka det mänskliga lifvets faror, fasor och fröjder, som hon undrar öfver konstens uppgift! Denna undran är en af stationerna på den via dolorosa, som leder fram till seger för människans nya åskådning af lifvet, den lifstro, hvarigenom hon erhållit en alldeles ny ställning inom tillvaron och alldeles nya önskningar rörande sin tillvaro. Men åt allt detta ännu oklara och vardande har konsten sökt gifva uttryck, långt innan tankarna nått fram till den fasthet, hvilken skall skänka konsten som lifvet det stora berättigandets styrka, denna känsla af berättigande, som gjorde de gamles konst så lyckligt lugn.

*

Hvila i sig själf, enhet med sig själf, detta blir allt svårare att nå — inom lifvet som inom konsten — ju rikare det personliga lifvet, liksom det oss omgifvande lifvet, sammansättes.

*

Intet är fattligare än att ur jordelifvets villkor — liksom ur läran att arbetet i vårt anletes svett var syndafallets följd — den föreställningen skulle utbildas, att saligheten var den fullkomliga hvilan, utan den »frestelse till synd», som sysslolösheten på jorden ansågs medföra!

Och så danade Fra Filippo Lippi och Fra Angelico och alla de andra sina himlar, där lifvet

endast blef inre rörelse eller på sin höjd en stilla ringdans öfver blommande ängar under änglars sång och spel!

Månne medeltidens fromma konstnärer aldrig anade att konsten själf på jorden danar sådana himlar åt enhvar, som nalkas skönheten med barnasinne?

Visst är att denna hemlighet är oanad af de nutidsmänniskor, som kalla det »människofientligt» att göra skönhetssinnet till ett kännetecken på människovärdet — bland annat därför att »de högsta skönhetsvärden aldrig kunna bli tillgängliga för de många!»

Intet är sannare ifall man menar hvar tids n y a skönhetsvärden. Inför dessa höra inom hvarje tid äfven kungar — för att ej tala om kejsare! — till pöbeln. Menar man åter ä l d r e tiders skönhetsvärden, då vet enhvar att folket som barnen med ifver tillägna sig dem: först med ofullkomlig, snart med stigande förståelse. Ja, att de i dessa fröjder finna sina himlar — om man verkligen för dem öppnar dessa paradisportar!

Hvad åter den i hvardagslifvet ingripande skönheten angår, hvem af ett folks klasser visar ett mer genomgående behof af eller segare skaparlust och säkrare bildningsdrift i fråga om denna skönhet än just allmogen, som århundrade efter århundrade danade de ting, dem nu de etnografiska museerna innesluta, ting, där det ändamålsenliga, prydliga och äkta eftersträfvades som ett varaktigt lifsvärde? Dessa, som hånle åt tanken att vackra husgeråd och bohag skulle kunna bli lifsbehof för de många, de ha glömt att allmogen — i alla land — half- eller omedvetet sökt dessa värden; att skönhetsinstinkten sedan slappades genom härmning af de »bildades» sämsta fabrikskram, men att folket endast behöfver någon uppmuntran, och genast finner man att skönhetssinnet är kvar, att

gestaltningsgåfvan är kvar. Och detta kunde man redan förut ha vetat, ifall man ej glömt att minnas att — de flesta konstnärer utgått ur allmogehem!

*

Det är en förunderlig blindhet i påståendet att skönhetssinnets odling får en aristokratiskt-estetisk, och högmodig afskildhet till följd! Denna odling är tvärtom klassmärkesutplånande som ingen annan, inifrån sammanslutande som ingen annan!

Ja, intet säkrare medel finnes att på allvar förbrödra människorna — såsom de enligt den gamla tron i himlen skulle förbrödras — än när de bli i stånd att tillsammans dela skönhets- och sanningsglädjen.

*

Det finns ingen form af skönhetssinnets odling, som ej är af djupgående betydelse. Dana en arbetsdräkt af vacker ändamålsenlighet och arbetet blir redan festligare. Dana en festdräkt, som betonar gestaltens kraft och behag, och hela festfirandet blir värdigare och naturligare. Gör badet till lifsbehof och renlighet utbreder sig äfven på andra områden. Upparbeta vanan att hälsa vänligt och stämningens vänlighet skall sålunda stiga. Lär hvarje barn att ej tanklöst rycka af en blomma och man skall finna mindre hänsynslöshet människor emellan!

*

Hvad kulturodlingen syftar till af skönhet för alla, det är icke stegrandet af de öfverflödsvanor, som förvekliga. Nej, det är danandet af det själstillstånd, som tillfredsställer skönhetsglädjen genom att med de enklaste medel göra hvardagligheten vacker.

*

Endast den oerhörda ytlighet, som ännu råder i allmänmeningen om det sköna, kan i detta se en lyx för de rika, ett privilegium för de högt bildade. Det är motsatsen, som är sanningen.

*

När arbetaren behöfver skönheten, kommer han också att röja rum för den! Men till dess är det af vikt att man fostrat hans skönhetssinne så, att han inte begåfvar Europa med någon ny »Segerallé», exempelvis af »arbetets söner»!

*

På diktens, musikens, de bildande konsternas område — där skapandet är lika svårfattligt som inom forskningens fält — där menar sig enhvar ha rätt att skrifva lagen för konstnärens samvete! Där menar sig hvar kommitté i synnerhet — och hvar kotte, nyss kommen ur kolten, i allmänhet — äga rätt att ge mått och sätta mål, mästra utförandet och ge maningar i fråga om ämnen!

*

Det finnes egentligen endast en fruktbar konstkultur, den, som lär människorna att inför verken bruka ögon och öron innan de bruka munnen; att inför verkens mästare vördnadsfullt hälsa Guds, för andra gången skapande, händer. Innan man förstår detta, är man pöbel inför konsten. Och det betyder då ej mycket om massan — hvilken stojar inför konsten som den stojar i naturen — kommit dit i eget ekipage eller i spårvagn! Men vill man slippa lida genom massan, då måste denna fostras till ensamhet.

Ännu äro ju själfva museerna massa!

*

Om något kan kallas en estetisk lag, så är det den: att, ju högre en konstnär stått, dess mindre har han under skapandet låtit sig bestämmas af biafsikter, dess mer har han danat af naturnödvändighet.

*

Man invänder — från etikens håll — att de människor och tider, som rikast utvecklat det estetiska förståendet och den estetiska njutningsförmågan, som högst uppdrifvit skönhetskrafven och fullast hängifvit sig åt deras tillfredsställande, ofta varit sedeslösa och nästan alltid själfviska.

Denna iakttagelse har ingen annan beviskraft än med afseende å en erfarenhet, den ingen förnekar: nämligen att det kräfves många a n d r a faktorer, utom skönhetskänslan, för att utveckla en etisk personlighet eller en sedestark tid; att skönhetskänslan — som andra känslor — tar färg efter den naturgrund, den tidsgrund hvarur den växer!

Just den falska synpunkten att det väsentliga är danandet af kultur-v ä r d e n i stället för kultur-m ä n n i s k o r, har fått till följd att kulturen danas och njutes af varelser, som ej ens äro lifsvärden, så mycket mindre då kulturvärden! Varelser, som njuta skönheten med sinnena, stundom med förfinade sinnen, men icke tillföra skönheten någon själ och således ej heller af skönheten mottaga något tillskott af själ.

*

Endast den allsidiga och genomgående bildningen danar den rikedom af tanke-, fantasi- och känsloförbindelser, som göra en oetisk estetik eller en oestetisk etik omöjliga.

*

För en troende kristen måste oljetryck med kristliga ämnen vara värdefullare än en tafla som

t. ex. Rubens Lejonjakt, hvilken intet annat visar än mänsklig och djurisk muskelkraft i knuten och spänd kamp. För en äkta skönhetsdyrkare bli värdena omvända. Dennes andakt vaknar inför Lejonjaktens härliga kraftutveckling, medan den däremot såras af det kristliga kramet.

*

Lika obestridligt som det är, att kristendomen föranledt många af världens härligaste konstskapelser, lika obestridligt är att kristendomen — som ofvan är framhållet — måste bekämpa konsten, då den uppträder som självändamål.

*

Det är en nästan otrolig tankeråhet, när man tolkar talet om skönhetens sedliga makt som maning att genom skönhetsnjutningar ersätta de etiska värdena, i stället för att inse, att just den har en djup etisk känsla, som erfar oaflåtliga väckelser för denna äfven ur estetiska intryck, liksom den har en djup estetisk känsla, som erfar oaflåtliga ingifvelser för denna äfven ur etiska intryck!

*

För den kulturodlade är det ofattbart att man kan inse sanningen i ett bevis men ej inse den i ett bord; att man kan skatta hedern i en ämbetsutöfning men ej i en byggnad; att man kan uppröras öfver en rättskränkning mot en enstaka medborgare men förbli lugn, när samtliga medborgare plundras på ett skönhetsvärde, vare sig detta sker genom ödeläggelse af ett gammalt minnesmärke, ett naturens eller ett konstens verk eller genom fula nydaningar i form af minnesmärken och byggnader!

*

När helst gestaltningsgåfvan underordnar sig någon afsikt — vare sig i fräckhetens

eller fromleriets tjänst — då sjunker verket ur nödvändighetens sfär ned i tillfälligheten; då har det förlorat konstens enhetliga oskuld och tillhör ett annat område af verkligheten än konsten. Den nakna oanständigheten faller då under samma dom, som den höghalsade anständigheten. Båda se lifvet med en småsyn, som ej ens uppenbarar lifvets verklighet. Så mycket mindre kunna de då verka som konst, d. v. s. lifsstegrande!

Men det är ej nog att äga en sedlig vilja för att kunna skilja mellan konstens oskuld och dess syndafall. Det gäller att själf äga konstens oskuld i sin syn på konsten!

*

Oaflåtligt bekräftas den erfarenheten att, ifall skönhetsglädjen förblir en isolerad företeelse hos personligheten, då skall den urarta till estet-högmod och hjärtlöst njutningsbegär. Men blir däremot skönhetsglädjen en hela personligheten genomträngande, religiös lifskraft, då kan skönheten genom sinnena lära oss att i frihet följa vissa stora etiska lagar, dem samhället från början tvungit sinnena att ofritt underkasta sig!

*

Att förena människor från olika land och tider, människor, som aldrig sett eller kunna komma att se hvarandra; att nödga oss lida deras lidande, älska deras kärlek, fröjdas deras fröjd, förstummas af deras kval, allt detta mäktar konsten. Den mäktar förena människor i samtiden med band, starkare än blodets. Den mäktar öfverbygga klyftor — t. ex. nationalhatets eller klasshatets — för hvilka ingen annan brobyggare funnits. Och ju högre en människas konstkultur är, dess mer osjälfviskt njuter hon konsten; dess mindre kräfver hon att den skall bifalla hennes meningar eller smickra hennes nationalkänsla och klasskänsla. Endast en annan

makt — medeltidens kyrka — har danat symboler för tron och handlingar för andakten, hvilka i folksammanslutande makt kunna jämföras med konstens inom vår tid. Men den konst, som genom tiderna bevarar och ökar denna makt, har städse varit den af sin samtid endast halfförstådda, än oftare den af sin samtid förkastade.

*

Ju större den personlighet är, som uttrycker sig i konsten, ju fullare han lefver i stora tankar och stora lidelser, ju mer han i sig upptar af släktets eller enskilda människors sorger och fröjder, dess större blir hans konst. Och det är i och med denna, han sedligt står till ansvar. Må ingen tro att detta ansvar icke utkräfves!

Det finnes icke en slapphet i skaplynnet, icke en grumlighet i sinnet, ingen låghet och ingen litenhet, som ej finner sin väg till verket. I den stora spegel, där konstnären fångar tingen, speglas intet ting klarare än han själf!

*

De flesta människor, som orda om skönheten, äga den ytliga syn, hvilken uttryckes i talesätt som t. ex. detta: att »skönheten förhåller sig till lifvet som klängrosor till byggnaden».

Men ser man skönheten så, då betyder den ej heller mycket för en sålunda seende!

Där den betyder något, där blir den ej en prydnad, som kan finnas eller icke finnas. Nej, där är den organiskt ett med hela byggnaden af lifvet och afgör i hvar enskildhet dess daning!

*

Konstnärens hjärta må tillbedja eviga idéer. Men hans händer måste tillbedja leran och färgen

och strängarna, om han skall lyckas väcka andakt hos andra.

*

Den, som af konstens eller naturens skönhet begär ögonblicklig, omedelbar och medveten hjälp i en sorg eller en pliktuppfyllelse, blir besviken. Men den, som begärlös nalkas skönheten, vinner omedvetet ökad styrka att bära sin sorg och fylla sin plikt. Och den skönhet, som verkar detta, är troligen ej den, som meddelar någon »allmänmänsklig, etisk sanning». Kanske är det endast narcisserna i din täppa, kanske är det stjärnorna öfver din boning; kanske är det något konstens verk, ljufligt enkelt som de förra eller outgrundligt stort som de senare.

Sällskapslifvets skönhetsbud.

Jämte tystnaden finnas samtalen mellan två, de samtal, då den ene varligt tar orden från den andras läppar eller ömt bär den andras tanke, dit den ej ensam skulle nått, eller vördnadsfullt lyfter den andras känsla som ett altarljus, till en höjd, den ej själf tilltrott sig! Dessa samtal ge den »Ruhe in Bewegung», som är konstens lika väl som lefnadskonstens och umgängeskonstens ideal, det ideal, som den med de finaste kulturinstinkter begåfvade Stifter påstår att människan först i lifvets eftersommar kan förverkliga.

*

Ett fullt lyckadt samkväm är ett sådant, där alla skiljas under känslan att alla kommit hvarandra närmare; där enhvar har känt sig äga värde för de öfriga; enhvar blifvit uppmjukad af de andras godhet; enhvar hemfört intrycket att »um-

gängesvänner» icke är ett tomt ord, utan att de, som så innerligt varit samman, verkligen skola stå hvarandra nära i allvarligare stunder och i större uppgifter än den, då de gjorde en samkvämsafton till en ljus- och värmekälla för hvarandra.

*

Under de tider, då sällskapslifvet bedrefs såsom skön konst, där enhvar sträfvade efter fulländning, där själfva elakheten åtminstone måste ha vingar för att få bruka gadden, var sällskapslifvet ofta bättre än de människor, som bildade det. Nu torde det vara tvärtom.

*

Huru ofta draga ej numera kvinnorna — liksom männen — organisationer, protester, petitioner, partiintressen in i samkvämen och förvandla dem sålunda till sammankomster, till just det, man i umgänget borde hvila sig ifrån.

Äfven den, som i sin ungdom underskattade den hos det äldre släktet då ännu så sirliga artigheten, som i sin förbindlighet, ja, ödmjukhet ofta endast var en form, måste — vid en jämförande blick — erkänna att vi med det tomma skenet äfven mist mycket af väsendet: den värdiga anspråkslöshet, den stilla försynthet, som villigt åsidosatte sig själf för att låta andra erfara en uppmuntrande älskvärdhet.

*

Redan på 1700-talet påpekade en svensk filosof att »svensken är ointresserad för nytt». Och ännu i dag förvånas utlänningar öfver det isiga oförstående hvarmed nya tankar afvisas, öfver den orubbliga belåtenhet, hvarmed svensken vill behålla sina fördomar. Tankarna behöfva ej ens vara nya, endast sagda på ett nytt sätt, för att man snabbt affärdar dem med slagorden »fraser» eller »förgift». Fras kallas hvarje ny tanke, som på de tankesvaga

verkar som tomma ord. Förgift kallas allt som — ifall det inträngер i hjärnan — där verkar en omlagring af eller en kamp mellan förutvarande begrepp — det för en svensk pinsammaste af plågor!

Vår kulturella »rösträtt» bland Europas folk är, med ett ord, lika efterblifven som den medborgerliga.

*

Har en man eller kvinna ett förtroligt vänskapsförhållande till en gift kvinna eller man — strax börjar folk hviska om en stundande otrohet. Har en man eller hustru skilt och gift om sig, hinna de ej vigas förr än folk vet, hvem som skall bli »den tredje». Hafva två makar skilts med bibehållen vänskap, så har man — i stället för beundran öfver denna högsinthet — misstankar om ett hemligt tvegifte!

*

Det behöfves endast att en penningman hälsar något artigare än vanligt, för att man börjar tala om hans osäkra affärsställning; endast att en politiker skakar en motståndares hand, för att man hviskar om någon låg kompromiss; endast att en konstnär eller författare med vissa förbehåll omtalar en annans arbete, för att man ropar: yrkesafund och klickväsen!

*

Det finnes icke en tolkning så rå, icke en historia så vidunderlig att det icke finnes några »goda vänner och trogna grannar», som skynda att från krets till krets utbreda den; ja, som ofta äro de första och de ifrigaste att sprida den!

Och det är icke X eller Y eller Z, utan just du, som läser detta, som har allt detta på ditt samvete. Du gjorde något af detta för en timme

sedan, du kommer att göra det en timme härefter! Det är du, som — i stället för att hos dig själf begrafva det antagande, som uppstigit i din egen hjärna som en möjlighet, eller den skvallerhistoria, man meddelat dig — sänder detta antagande, denna historia vidare. Och gör det med försäkringar om huru rimligt antagandet är, hur »faktiskt viss» historien är; från hvilket »säkert håll» den kommit! Det är du, som — under det bildade namnet »psykologisk analys» — plockar sönder dina vänners och grannars själar i små trasor, och släpar kring dem genom dessa dina »antaganden» om deras känslor och motiv. Det är du, som — under tysthetslöfte — till den ena förråder den andras hemligheter, eller dina ytliga slutsatser om hans själstillstånd. Du gör det under talesätt som dessa: »jag säger dig det, ty du står honom ju lika nära som jag»; eller »du skulle säkert fått hennes förtroende likaväl som jag». Det är du, som sedan en vänskap är bruten, hänsynslöst tillspilloger alla dess förtroenden.

Och du gör sällan allt detta af elakhet. Men du gör det, emedan man måste tala om andra, bedöma andra, i fall man skall anses underhållande och ej bli utsatt för samma omdöme, som en person — hvilken nekade höra en skvallerhistoria — att hon »blifvit dum och tråkig och säkert höll på att bli läserska!» Det är denna fruktan att anses tråkig, som frestar såväl kristliga som okristliga människor att genom sina tungor tända den helvetes eld, hvarom aposteln Jakob talar, den eld, som för ömtåliga naturer gör tillvaron till ett pinorum, där de mista sin tro på människorna, sin enkla omedelbarhet, sin glada handlingsfrihet, sitt mod att följa sina egna, bästa ingifvelser. Belzebub, »flugkonungen», är härskare i detta rike, han som genom millioner äckliga prickar slutligen lyckas fläcka den mest strålande marmorhvithet!

När skola i öfrigt ädelsinnade män och kvinnor sluta att surra i flugkonungens hof? När skola de blygas att, som samme Jakob säger, kunna styra båten med roder, hästen med tygel, men sakna makt öfver sin egen tunga?

När skola män och kvinnor — hederliga, pliktrogna, godhjärtade, finkänsliga, begåfvade män och kvinnor — lära sig, hvad de ännu ej förstå: att sätta ett insegel för sina läppar, ifall de utfrågas om en annans hemlighet? När skola de lära att bevara den så, att ingen ens anar att någon finnes att bevara? När skola de med bestämdhet förneka all vetskap om en konflikt, som de endast sålunda kunna hindra att vidare utläggas? Och när skola människor inse att de hellre borde skära af sin egen tunga, än bruka den till tanklösa eller hjärtlösa antaganden och domar om afsikter, känslor och afgöranden, dem de icke kunna genomskåda? När skola de bli mäktiga den — som det synes — största af alla lifvets försakelser: att hos sig själfva begrafva den sista skandalhistorien, ifall de icke lyckats täppa till sina öron så att de sluppit höra den? Och slutligen: när skola människor känna det förnedrande i att under en kort tillvaro — som de kunde fylla med ädelt arbete, med rika tankar, med stora känslor — förbruka timme efter timme, dag efter dag, år efter år med att afhandla hvarandras små svagheter och utspeja hvarandras hemligheter? När skola de inse att då hela det rika lifvet — naturens, samhällets, konstens verk, människosjälen i dess djup och i dess höjder — bjuder dem ämnen till andlig näring, de borde kunna afstå från att tära på hvarandra?

*

Icke de offret varnande men de lugnt lyssnande ha, näst ryktesutspridaren, den största skulden. Enhvar borde vid hvarje »det säges», »det

lär vara» ögonblickligt begära sagesman och bevis och — ifall sagesmannen nämnes — därefter gå till denne, från denne till hans sagesman och sålunda slutligen förvissa sig om sanningen. Nio gånger af tio skulle man då erfara det tomma i talesättet: ingen rök utan eld. Men i stället för att alla sålunda borde skydda offret, råder tvärtom den fullkomligaste enighet och samvetsgrannhet i att skydda — förtalaren! Ingen vill uppge sin sagesman ty, detta kunde bereda d e n n e obehag! Därigenom blir efterforskningar och rättelser omöjliga. Sålunda kan en fläckfri människa slutligen bli ett rättslöst väsen, som enhvar i anonyma skrifvelser och offentliga angrepp saklöst kan skymfa såsom en ohederlig eller otuktig person!

*

Äfven i fråga om sina bästa vänner synda de flesta genom att om dem säga ting, de ej skulle säga till dem — åtminstone ej med samma ton eller samma ord. När vi t i l l en vän uttalat ett ogillande, ha vi vägt domen på guldvikt; vi ha valt de försynta orden, vi ha lagt vår kärlek i stämman, i blicken. Men huru sällan sker allt detta, då vi upprepa samma ogillande till andra! Och dock finnes ingen oskrifven hederslag, som borde vara mera bindande än den, att vi icke om våra vänner — helst ej heller om andra — någonsin sade något, som vi icke på a l l d e l e s s a m m a s ä t t kunde säga dem själfva. Det, jag ej sålunda ville säga min vän, bör jag — ifall tystnaden ej kan skada en tredje — helst tiga med. »Du brister ju icke sönder däraf», menade redan Jesu Sirach!

*

Självförsakelsen att återhålla en elak kvickhet eller iakttagelse, äfven om en vän, är för de flesta ett mycket större offer än att vaka sju nätter vid hans sjukbädd. Kvickheten är så lätt då den ej

skyr elakheten. Och den munterhet, kvickheten väcker, verkar som morfin på samvetet: man har ju roat så många på denne enes bekostnad! Det är möjligt att det elaka skrattet fysiologiskt har lika utmärkta verkningar som det goda. Men dess psykologiska verkan är en helt annan. Den, som leker i luften med knifvar, för snart ett stort tomrum omkring sig.

*

Vårt århundrades människa har omsatt sin medkänsla för sitt släkte dels i en storartad välgörande verksamhet och dels, som ofvan sades, i vetenskaplig iakttagelse och psykologiskt fördjupad konstnärlig skildring. Men den af järnvägar och ångbåtar, telegraf och telefon, affischer och tidningar, velocipeder och spårvagnar — snart äfven af automobiler, ballonger och flygmaskiner — omtumlade olyckliga nervbunt, som kallas nutidsmänniskan, har icke längre tid — och förlorar därigenom äfven håg och vana — att sysselsätta sig med de enstaka medlemmarna af sitt släkte. Allra minst har hon ro att, under sin sällskapliga beröring med den enskilde, fördjupa sig i utbytet med denne eller att under detta taga de fina hänsyn, som utgjorde en del af behaget i forna tiders lif.

*

Våra mormödrar kunde med ett välvilligt leende åhöra äfven en långtrådig berättelse eller på ett förbindligt sätt afbryta denna, ifall den hotade sällskapsglädjen. Nu kan man bevittna huru deras mycket mer »bildade» dotterdöttrar, med högljudda afsides skratt vid någon tungrodd underhållning, röja att deras kritik är bra mycket finare än deras hjärtan.

*

Af allas äflan att öfverrösta alla blir icke samtal utan samskrik. Detta samskrik kännetecknar

nutidens umgänge. Forna tiders mål var att alla skulle höras och alla på bästa sätt göra sig gällande.

*

Man lämnar numera ofta en sällskaplig samvaro — äfven i högt bildade kretsar — med den känsla af trötthet, som hvarje meningslöst spilld tid medför. Men syftet var ju att man där skulle vunnit den andliga spänstighet och idérikedom som ej endast äro den värdefulla behållningen af sällskapslifvet, nej rent af dess enda berättigande för utvecklade människor?

Äfven när det icke låg verklig välvilja i forna tiders hänsynsfulla lyssnande, så fanns däri den välförstådda, fina egoism, som ej ville gå miste om den njutning, man då erfor af en utsökt berättarkonst, af en luftig infallslek. Att under några timmar, fria från hvardagslifvets kraf och mödor, fyllda af en harmoniskt festlig stämning, skapa de villkor, som äro sällskapsglädjens lika väl som lyckans — de, hvarigenom enhvar kan njuta sina krafters fulla frigörelse — detta var fordom sällskapslifvets makt och borde alltjämt vara dess lifsstegrande verkan.

*

Att talandet ofta kränker sällskapslifvets innersta skönhetslag är intet nytt för vår tid. Men ny är den rastlöshet, som hindrar människorna att i ordets verkliga mening hålla samkväm, liksom att hålla sabbat. Det förra borde under några timmar få ge oss hvad söndagen — den solhelgade dagen — alltigenom kunde skänka: växtkraft genom hvilan från hvardagliga mödor och genom en full andakt i sådana intryck, för hvilka man under arbetsveckan ofta ej ens kan stjäla sig tid. Samma oro, som nu hindrar människorna att på ett frukt-

bart sätt »helga hvilodagen», hindrar dem äfven att göra samkvämets timmar till helgdagsstunder.

*

Om det sällskapliga utbytet redan blifvit fattigt och fult genom oförmågan hos de vuxna att lyssna — dessa, som dock ännu från sin barndom behållit något minne af att det ansågs ohöfligt att falla andra i talet eller att afsides börja ett samtal, innan ett annat var slut — hvartill skall det icke sjunka, då det släkte uppvuxit, som nu redan i barnaåren har ledningen i hemmen, afbryter gästerna och tystar föräldrarna, för att själf taga ordet? Under ett, i dessa fall grymt missbrukadt, tal om frihet och förtrolighet, danas varelser, som, ur stånd att lyssna till någon annans röst än sin egen, komma att återfalla i sällskaplig råhet, ifall man ej i tid vaknar för den osköna företeelsen och till fromma för sällskapslifvet — liksom för barnens egen personliga utveckling — återger dem åt barnkammaren när familjen har främmande.

*

Ej ens kärleken — som bland annat är medvetandet om en annan varelses outtömlighet — finner numera den tid, som behöfves för att tillägna sig den älskades eller vännens inre lif. Man telefonerar, skrifver brefkort och sportar tillsammans. Hvad man därunder hinner slänga åt hvarandra, blir ej af stor vikt. Och äfven de älskande eller vänner, som under sitt samlif bevara håg och förmåga att utbyta lifvets större värden, sakna nu ofta öra för — eller tid att lyssna till — de halftoner, hvarigenom en själ uppenbarar sig. Det tveksamma förtroendet, det skygga vädjandet, den ordlösa bönen, det oroliga afvärjandet — huru huru ofta gå de icke obemärkta förbi! Huru slött höra, huru slappt svara vi icke i hemlifvet eller

vänlifvet! Huru många gånger om dagen afslita vi ej de fina trådar, som binda själ vid själ! Huru låta vi ej de små lifsvärdenas guldsand sorglöst rinna bort ur vårt timglas!

Samhällsskönheten.

Drömmen om samhällsskönheten är måhända lika gammal som samhället.

Var den åtminstone icke kärnan i de lagar, som bära Mose namn, i Laotses visdomsord, i Platos stat, i det Guds rike, de kristna bidade?

*

Redan den drömmen är stor, som nu håller arbetarskarorna uppe, drömmen att de, som komma efter dem, »skola få det bättre än de själfva». Redan den viljan är mäktig, som kommer dem att för *sina* barn begära hvad *nästans* barn redan tillhörer!

Men den drömmen att deras barn framför allt skola *varda* bättre än de själfva, vore den för en framtida samhällsskönhet mest betydelsefulla.

*

Så länge arbetarna icke äro för stolta att — i än simplare former — upprepa herreklassens låga laster och fula fröjder; så länge de ej äro för stolta att som vapen bruka den råa smädelsen, den osanna beskyllningen; så länge de icke äro för stolta att taga lön för illa utfördt arbete — så länge skymtar ej ens samhällsskönheten vid synranden!

*

Tills vidare måste vi hos *alla* partier öfverse med det, som af partiets motståndare kallas »partilidelse och maktöfvergrepp» men af dess medståndare »allmänanda och folkvilja».

Det var naturligt att den sociala frågan först måste bli »magfråga»; att agitationen blef rå såsom svälten är det. Svältens idealbildande makt torde sällan nå förbi matvaruboden. Först när hungern är någorlunda stillad, vaknar törsten efter sanning och skönhet. Vi ha sett den törsten vakna äfven hos de halfmätta!

Redan detta är stort nog. Huru kan man vänta att den låga lusten att med alla medel härska skall ha hunnit försvinna hos de obildade, när den högt bildade af samma lust drifvas till liknande lågheter?

*

Huru kan samhället fordra att just arbetarpartiet skulle vara det första i världshistorien, som väntade att handla tills det nått ofelbarhet?! Huru kan man af arbetarna begära det fullkomliga adelssinne, som ingen adel någonsin visat?!

Så länge de stridande å ömse sidor själfva äro ofärdiga människor, blir striden ful. Och så länge striderna äro fula, är framtidsriket fjärran, om man så än talar om det med en ängels tunga. Ty det första vägstycket mot det målet bygges i vår egen själ.

*

Offervillighet för samfällda mål, allmänanda och kamratanda, alla dessa egenskaper ha vuxit snabbast inom arbetarpartiet, ty de ha varit de för striden behöfligaste. Och man finner dem äfven hos den icke socialistiska arbetarrörelsen, liksom den förmåga af självstyrelse och den bildningsifver, som allestädes äro arbetarrörelsens frukter.

*

Den, som i vår tid ej känner hvar anden verkar — ehuru ofta med skröpliga redskap — den, som ej ser hvar den heliga elden brinner — ehuru ofta i

grofva lerlampor — den saknar själf anden och elden!

Kunde man mäta de strömmar af broderlig och systerlig offervillighet, broderligt och systerligt bärande af hvarandras bördor, af hjälp, af godhet, af tröst, som gått ur arbetarhem till arbetarhem under arbetarstriderna i hvarje land — huru blygselfullt liten skulle ej all samtidigt öfvad »kristlig kärlek» te sig!

*

De, som mena att den sociala stridens närmaste mål— en rättvis fördelning mellan kapitalets och arbetets del i vinsten — kunde uppnås i godo, dessa räkna med en människonatur, som ännu icke finnes. Den, vi ha att räkna med, bestämmes icke af förnuftsklarade känslor utan af blinda lidelser. Å ena sidan står de egendomslösas h a t mot hela den samhällsordning, som ej för flertalet tryggar en människovärdig tillfredsställelse af de grundmänskliga krafven och deras k ä r l e k till den framtid af hvilken de hoppas en människovärdig tillvaro. Å andra sidan står de ägandes h a t till dessa sina fordringsägare och deras k ä r l e k till den makt — däri inbegripen den kultur — som de genom arbetarrörelsen anse hotad. Med ett ord: de egendomslöse se orsaken till sin lifshämning i de förhållanden, där de ägande finner sin lifsstegring; de ägande frukta sin lifshämning genom de förhållanden, af hvilka de egendomslösa vänta sin lifsstegring!

Å båda sidor står således lifsfråga mot lifsfråga. Och den är icke vidsynt, som menar att all rätt ligger på endera sidan!

*

Allt sannolikare synes det att vårt nya århundrades yppersta arbetare och arbetsledare, lagstiftare och vetenskapsmän slutligen skola samverka

för att förbinda de närmast liggande krafven med det högst liggande syftet: en i alla afseenden och för alla fullkomnad samhällsorganisation. Man har inom arbetarpartiet helt naturligt kommit att »simplifiera» uppgifterna. Men detta får till följd att hela synen på samhällsomdaningen också försimplas. Det finnes socialistiska förkunnare, som — om de ägde makten — komme att ställa det nya samhället lika lågt under dess nuvarande organisation som hajens står under människans!

Samhällsskönhet nå vi icke genom att återvända till lägre, utan endast genom att uppnå högre utvecklingsformer.

*

Bredvid arbetet finnas andra stora lifsområden — framför allt kärleken, uppfostran, statsstyrelsen — där allt ännu endast företer råämnen till en slutlig skönhetsskapelse?!

*

Ett diktar- eller konstnärslynne gripes vanligen mer omedelbart af anarkismen än af socialismen. Men kan den sålunda gripne tänka, då finner han snart att anarkismens nydaningsprogram förutsätter ett människosläkte, hvars svagheter endast bero af samhällsförhållandena och hvilka således enbart genom ändringen af dessa skulle upphöra!

Änglalika naturer, sådana som t. ex. Krapotkins, kunna se tillvaron så enkel. För andra blir det omöjligt att — med den närvarande själsdaningen — tro på ett nutida, anarkiskt samhälle.

*

När själens evolution framkallat själfhärlighetens samkänsla, då följer däraf ett samhällstillstånd, därden frivilliga sammanslutningen till ömsesidig hjälp torde kunna ersätta lagarna.

*

Det är ej endast socialistiska vetenskapsmän och riksdagsmän, utan arbetarskarorna själfva, som nu börja inse att nydaning i c k e betyder att sönderbryta! Denna insikt kan förenas med viljan att omdana de förhållanden, hvilka göra arbetarna till pliktsläpare, som sluta på fattighuset, eller pliktbrytare, som sluta i fängelset, eller utvandrare, som vilja rädda sig från dessa öden!

*

Den historiska lagbundenhetens tanke är oumbärlig som hjälp att resignera inför det omöjliga — sedan vi gjort allt, hvad vi förmå.

Redan Prometheus visste ju, att »den klagar icke, som förstår nödvändighetens lag». Men när h a n sade detta, då hade han redan hämtat elden från himlen!

*

Den, som sett, i hvilken grad massan innesluter bildbara själar, tviflar icke att det, som ännu häftar vid dessa af massa, skall kunna bortfalla och hvad de hafva af säregenhet skall kunna framträda, ifall detta en gång blir det medvetna målet för människokulturen.

*

Ännu gäller inom alla partier ej endast det hårda romarordet:

V e d e n ö f v e r v u n n e!

utan det lika hårda nutidsordet:

V e d e n, s o m u t m ä r k e r s i g! (Stendhal.)

I antiken var det senare en visserligen lifsfarlig men högt skattad egenskap. I nutiden är detta själfva det uronda, det antisociala, det, menar man, som bör, som skall offras för samverkans kraf.

Hvarje hvetekorn måste nu malas till mjöl. På nytt utsäde tänker ingen!

I vår tid mäktar hvarken stat eller kyrka i den grad likforma själarna som partier och föreningar. Öfverallt där »allmänandan» verkar, anar man ej ens sanningen i det spanska ordstäfvet: »hvar människa är en värld». Öfverallt där ett program sammanhåller, blir den enskilde värdefull i den mån, han liknar de öfriga; allra värdefullast när han endast tar form af — omröstningskula!

Personligheter underkasta sig nu meningslösa lifshämningar för det helas skull; de tillmötesgå det sociala lifvets kraf, ända tills de själfva upphöra att innebära ett lifsvärde.

*

I samma mån den enskilde inser att han »är sig själf närmast», när han samverkar med det hela; att hans egen sundhet, styrka och skönhet stiga med det helas, måste samhället inse att det bokstafligen »stode sig själf i ljuset» ifall det, af jämlikhetsbegär, nedtryckte den stora människan till medelmåttets lifsbetingelser.

*

Eftersom små och afundsamma själar ännu äro vanliga, måste kulturarbetet gå ut på att dana större själar. Så länge de små, de fattiga, de döda själarna ej äro afskaffade, kommer det icke att betyda synnerligen mycket om vissa samhälleliga orättvisor och missförhållanden afskaffas. Ty människorna skola då städse finna nya anledningar till inbördes hårdhet och samhälleligt förtryck. Först när själsodlingen blir lifvets hufvudfråga — såsom frälsningen en gång var det — skall den tid närma sig, då undantagsmänniskor och alldagsmänniskor verkligen kunna mötas i en vacker samverkan, en sådan, där de enas rörelser icke öfverskrida omkretsen för de andras rätt.

Samhället skall då nå den harmoni, som nu endast är sfärernas, den där hvar himmelskropp

står i växelverkan med de öfriga, men hvardera har sin bana och fritt kan följa den, utan att träda de andra i vägen!

Det sociala solsystemet befinner sig ännu i det lysande töcknets tillstånd. Och det är ut i nästan oberäkneliga tidrymder, vi måste sända vår dröm, när den har denna nya »sfärernas harmoni» till mål!

*

Hvar gång en stor tanke inkommer i tidsmedvetandet, utbreder den samma skräck som ett lössluppet lejon på torgen.

Men hur snart lockas ej ett sådant högdjur i bur, där det sedan blir ett af folknöjena!

*

Det mest löftesrika draget i det nya århundradet är den samhällskänsla, som i alla land gripit ungdomen. Denna känsla tar stundom oroande, stundom barnsliga former. Hemvärfvens stora *medelbara* samhällsbetydelse blir ofta förbisedd. Den personliga själsutvecklingen blir ej sällan åsidosatt. Skolgossar samla »sociala uppgifter» som de fordom samlade frimärken, och skolflickor täfla om »sociala verk» såsom fordom om julklappar!

Men flärden i en sak är ju endast skummet på en stark ström! Och denna är det verkliga, nyvaknade samhällsnitet.

*

Släktled efter släktled visar det sig att, redan då människorna hunnit in i medelåldern, arbetet med de ensidigt manliga eller kvinnliga uppgifterna medför andlig fattigdom. Ungdomsglöden sammansmälter väsendet till ett mer af människa och af själ. Ungdomen slår upp alla dörrar i lifvets hus på vid gafvel; den brådskande medelåldern endast slår i dem, medan ålderdomen stänger

dem för natten. Blott i sällsynta fall hållas de öppna mot stjärnorna!

Mycket få trotsa således den förvandlingens lag, som af den tjuguårige radikalen vid trettio år gör en liberal, vid fyrtio en moderat, vid femtio en konservativ, vid sextio en reaktionär!

*

Mannen glömmer oftast sina ungdomsminnen då han behöfver bröd eller åtrår befordran; kvinnan gör det i samband med något svek mot sitt erotiska ideal.

Men det finnes lyckligtvis minnesgoda, ja drömmare hela lifsdagen lång!

Om dem säga verklighetsträlarna som Josefs bröder om denne: »Se drömmaren kommer, låtom oss slå honom ihjäl» — med sakförhållanden!

Men kommer hungersnöd, då är det dock hos drömmaren de öfriga få bröd.

*

Den unge främjar bäst sin egen utveckling, om han ej ställer sig under en fana — och de med fälttjänsten följande »krigslagarna» — innan han, såväl genom verkligheten som vetenskapen, hunnit bilda sig en egen åskådning, hunnit vinna den grad af fasthet, att han äfven i n o m ett parti kan hoppas bevara rättskänsla och frisinne okränkta och således ej blir en parti-egoist — under tron att vara en »altruist»!

Det finnes så många sätt att i det tysta ge uttryck åt sin sociala känsla, att en ungdom icke behöfver vara samhällsonyttig äfven om den offentliga verksamheten uppskjutes, tills den unga hunnit någon grad af enhetlighet och självständighet. Och detta vinnes endast genom samling och stillhet. Nutidens rastlöst samhällsarbetande ungdom liknar tyvärr den fruktblom, man lockar att slå ut i mars i stället för i maj!

Det vore bättre — för fruktrikedomen — om sjuttonåringarna ginge och drömde i skogen, än att de tala på möten! Hvilket ej hindrar att det blir af stor betydelse för framtiden, hvad de i skogen drömma om!

*

De, som aldrig förmå sig taga något parti, som förbli dyrkare af »den heliga relativiteten», dessa äro de slags naturer, om hvilka en ung, brinnande själ en gång yttrade:

Den, som har tjugutre synpunkter på hvar fråga, får aldrig någon ståndpunkt.

Och dessa få heller aldrig någon karaktär. I fråga om denna gäller oföränderligt det ordet, att en begåfning kan utbildas i stillheten men en karaktär endast inom världsströmmen.

*

Om ungdomen för sin egen del gör väl i att bida sin styrkas tid, innan den ger sig i striden, så är detta af vikt äfven därför, att ungdomen sedan blir ett större värde i striden.

*

Den nya fosterlandskänslan vill se det egna folket gå samman med de andra mot framtidens land; vill göra fosterlandets utveckling till en del af världsutvecklingen, liksom den enskildes till en del af fäderneslandets.

De unga som under det förflutna året lofvat sig själfva att fäderneslandet genom dem skall förnyas, må de aldrig med ett ömkans leende se ned på den stunden; må de aldrig svika det tysta löfte, de då afgåfvo. Det ögonblicket var kanske det, då deras egen själ för första gången blef dem helt uppenbar i dess renaste styrka. Sådana ögonblick äro lifsafgörande. Ty att lefva be-

tyder att låta vårt väsen växa ut omkring vårt lifs heliga stunder.

*

Enhvar, som ser en orätt — enskild eller samhällelig — utan att i sin krets väcka harm mot densamma; enhvar, som slött försummar de möjligheter till verkan och samverkan, hvarigenom man kunde lätta arbetets villkor eller stegra lifvets värden för sig själf och andra; enhvar, som modlös viker undan för de mödor, sammanslutningsarbetet kräfver: hvarje sådan man eller kvinna syndar icke allenast genom sin egen underlåtenhet. Nej, de smitta äfven andra; de utbreda genom sin modlöshet lika lätt fruktan och tvifvel omkring sig, som ett enda utrop af skräck gör en folkmassa vettlös!

*

I vår tid har ingen kvinna — lika litet som någon man — rätt att modlös fråga hvad insatsen af hennes krafter i samhällets omdaning kan tjäna till? Framför allt icke, ifall hennes insats allt omedelbarare blir den säregna, i världshistorien hittills endast tyst verkande kraften, samhällsmoderlighetens: den allomfattande omtanken och ömsinnet.

Men det finnes icke en handling föranledd af rättrådig harm, af vaken ansvarskänsla, af samhällelig offerlust, af frimodig ärlighet, af varm kamratanda, af äkta arbetsheder, som ej tjänar till något, vare sig handlingen kommer från en kvinna eller från en man, en åldring eller ett barn!

Ty intet förgår. Visserligen bli våra största offer, våra bästa handlingar i utvecklingens stora sammanhang lätta som löf, små som sandkorn. Men lika visst som vi veta att ur otaliga, snabbt förgängliga växtdelar, ur otaliga sandkorn, växer det bröd, som nu tillsvidare räcker så illa åt jor-

dens barn, lika visst veta vi att af otaliga små mödor beredes den nya jord, som en gång skall bära bröd åt alla och där alla en gång skola kunna lefva icke af bröd allenast!

*

Det sociala problemet är först och sist en fråga om själstillstånden. När allt kommer till allt, kan endast själsskönheten dana samhällsskönheten.

*

Självhärlighet och samhörighet, särart och samansvar, skaparvilja och samverkan, detta är den tonföljd, hvaröfver den stora symfonien — Mänskligheten — bygges.

Samfolkligheten.

Fosterlandskänslan är ett begrepp, som sent utvecklats under den stora, alla lifsområden berörande, själsutvecklingen. Och liksom under hvarje tid olika människor ägt en olika grad af kulturutveckling, äga de äfven olika grader af fosterlandskärlek. Men åt denna känsla vill man häfda rätten att obetingadt anses ädel, oafsedt om den hyses af en högsinnad eller lågsinnad personlighet. Den, som med stora ord talar om fosterlandets rätt och ära, intalar sålunda lätt sig själf och andra att han har en stor själ, äfven om han i fosterlandets intresse anbefaller orättrådigheter, medan däremot den, som ur en högre synpunkt fördömer sitt lands orättrådigheter, lika ofelbart kallas ofosterländsk, som den kallas hädare hvilken har ett högre gudsbegrepp än sin samtid!

*

För det nya begreppet om fosterlandskärleken är denna liktydig med bevarandet af det andliga goda, folket redan äger, och med ökandet af detta goda. Från denna synpunkt kan det stundom vara, icke i häfdandet, nej, just i uppgifvandet af en makt, som under tidernas lopp förlorat sitt etiska berättigande, ett folk visar sig värdigt sina bästa minnen.

*

Alla dessa, som insett att fosterlandskänslans frukter alltjämt äro på godt och ondt, sträfva att öfvervinna de onda med de goda. De hafva vidgat sin egen fosterlandskänsla, som glädes öfver rättfärdigheten, hvar den än finnes, och sörjer öfver orättrådigheten, hvar den än segrar. De hafva höjt sin fosterlandskänsla genom att höja dess mål och förbundit minnet af sina fäders andliga storverk med drömmen om dem, deras land ännu skall komma att utföra. Allestädes häfda dessa fördomsbefriade och framtidsanande, att en nation ej har rätt att främja ens sina verkliga intressen med sådana medel, som de enskilda inom nationen afsagt sig att bruka. De framhålla, att en dubbel moral framför allt är en vanära för det folk, hvilket — likt det franska, det engelska, det svenska — som sin bästa arfvedel räknar hvad det åt sig själf och åt mänskligheten vunnit af samvetsfrihet och rättvisa.

*

Man ser stundom på altaren från antiken olika sidor ägnade åt olika gudomligheters bilder. Och sålunda ter sig ännu det altare, där folken offra åt fäderneslandet. Hatet och orättrådigheten äga där sitt rum, lika väl som kärleken och offervilligheten. Först när endast dessa senare möta oss från fosterlandskänslans altare, först när där offras, ej vid skenet från krigets röda och rykande facklor men i arbetsdagens morgonljusa glädje, då skola de högst

utvecklade, samman med de enklaste, där kunna böja knä utan att sålunda känna sig tillbedja afgudar.

*

Den främsta orsaken hvarför den högre fosterlandskänslan så lätt glider in i den lägre, torde vara den att hvar enskild — som annars ju har plikten att underordna sig det hela — i fosterlandets namn menar sig äga rätt att bruka de starkaste ord och åthäfvor, att ställa de orimligaste anspråk. Som medlem af sitt folk känner man sin egen maktlust tillfredsställd, och den måtta och självbehärskning, man annars måste ålägga sig, anser man sig som medborgare ha full rätt att förlora. Har en gång detta nationalismens rus stigit någon åt hufvudet, handlar äfven den annars besinningsfulle på ett med sin personlighet, sin åskådning i öfrigt lika osammanhängande sätt, som den i vanlig mening druckne. Och om flertalet gripes af detta rus, kommer folket att på samma sätt svika sina egna bästa föregåenden, i hvilka det just visat den äkta, den framtidsdanande fosterlandskänslan.

*

Den, som fullt upplefvat fosterlandet, vet att kärleken till detta land vidgat hans väsen såsom trädets stam vidgas med årsring efter årsring.

Han vet att hans själ fick, icke sin ränning men sitt inslag under barndomshemmets tak och på barndomsbygdens mark; att ur hemkänslan växte bygdekänslan, ur denna fosterlandskänslan och ur denna världsborgarkänslan lika naturligt, som ollonet blir telning och telningen ek.

Fosterlandet är först endast blåsipporna i den bladbruna backen, bergskrefvan med hjorden af grankottar, drycken ur daggkåpans källa; det första smultronet och det sista, frusna lingonet i hemhagen.

Fosterlandet är senare de fordomtima stordåd, som göra hjärteslagen stolta och starka; det är modersmålets dikter, som göra ögonen stora och tårblanka; det är de minnen, far förtäljer om sina fäder, det är det hopp, mor hviskar i kvällen öfver hufvudgärden.

*

Fosterlandskärleken är slutligen viljan att verka de verk, att bringa de offer, som utgöra trådar i den nornornas väf, som varder vårt lands öde. Den är sorgen öfver vårt lands olycka, den är blygseln öfver dess skam, den är stoltheten öfver dess ära, den är hoppet om dess storhet — känslor, dem intet annat lands öden på samma sätt kunna ingifva.

*

Den instinktiva fosterlandskärleken framträder hos den ena starkast i känslan för bygden där han föddes, stället där han fostrades; hos en annan i blodsbandet med den ras han tillhör, i själsfrändskapen med det tungomål, som finast tolkar hans innersta; hos en tredje i stoltheten öfver den historia, som förtäljer huru hans folk blef till, öfver det samhällsskick, den odling, som äro frukter af denna historia. I hvarje fosterlandskänsla finnes mer eller mindre af alla dessa moment, icke blott i medvetenhetens utan i det omedvetnas långt mäktigare form. Det är därför fosterlandskänslan lyckligtvis är outgrundlig — jag säger lyckligtvis, efter som den är oumbärlig ej blott för ett folks vara, utan äfven för hvarje människas fullblodiga tillvaro.

*

För universalisten blir fosterlandskänslan inordnad i den allkänsla, som bestämmer hvarje folks säregna värden efter deras betydelse för det hela.

Fröjder, förvärf eller förluster — de må vara kulturella eller politiska — bedömas af honom från mänsklighetens synpunkt i första, från det egna folkets i andra och från det egna jagets i sista rummet.

*

Individer måste ju uppgifva en del mindre väsentliga moment i sin själfhäfdelse, för att kunna lefva det större lifvet i ett folksamfund. På samma sätt måste medlemmarna af en nation uppgifva en del mindre väsentliga moment för att kunna lefva det större lifvet samman med mänskligheten.

*

Den alltjämt växande känslan af ett allmänneligt broderskap — samman med den alltjämt växande känslan af lifvets värde för hvar enskild och hvar enskilds värde för lifvet — skall slutligen hos alla väcka det hat mot hvarje slag af meningslös lifsförödelse, hvarigenom äfven krigen en gång skola bli omöjliga. Medvetet hos de få, omedvetet hos de många, består det mänskliga framsteget i utvecklingen af denna enhetskänsla. Först bli vissa rättsbegrepp, sedan vissa känslor, slutligen vissa handlingar mellanfolkliga, gemensamma och lika innerligt förenade, som rasinstinkterna inom hvarje särskildt folk hittills varit.

*

Först i nästa århundrade skall utvecklingens begrepp bli allmänsanning. Och då skall den verka nydanande på människornas djupaste som på deras enklaste tankar! Det underbara skall då ersätta undret, lagbundenheten godtycket, enheten splittringen i deras lifsåskådning. Denna enhetens och utvecklingens lifsåskådning skall dana den nya

sedelära, där självkänsla och medkänsla varda allkänsla; där den ene blir oumbärlig för alla och alla för den ene; där människans lif samstämmes med den öfriga naturens och naturens med den äkta mänskliga kulturen!

De Bästa Böckerna

à 1 krona volymen.

Följande volymer föreligga:

C. M. BELLMAN, Fredmans Epistlar. Ord och musik.
AUG. BLANCHE, Hyrkuskens Berättelser.
AUG. STRINDBERG, Hemsöborna.
PER HALLSTRÖM, En gammal historia.
ALPH. DAUDET, Lilla parfvelns historia.
ANNA MARIA LENNGREN, Skaldeförsök.
C. J. L. ALMQVIST, Folklifsberättelser.
VIKTOR RYDBERG, Romerske kejsare i marmor.
GUSTAF AF GEIJERSTAM, Vilse i lifvet.
HELENA NYBLOM, Sagor. 1:a samlingen.
CARL VON LINNÉS Öländska resa.
ERNST HÆCKEL, Naturlig skapelsehistoria.
V. v. HEIDENSTAM, Heliga Birgittas pilgrimsfärd.
MARI MIHI, Hjärtan och hjältar.
ELLEN KEY, Tankar.

Under förberedning äro:

G. H. Mellin, Blomman på Kinnekulle.
Bellman, Fredmans sånger.
V. von Braun, Skämtsamma dikter.
Z. Topelius, Hertiginnan af Finland.
Selma Lagerlöf, Kristuslegender.
Tor Hedberg, Judas.
Daniel Fallström, Dikter. I urval.
Anna Wahlenberg, Två hustrur.
Gustaf F. Steffen, Det moderna England.
Leo Tolstoy, Kreutzersonaten.
Beatr. Harraden, Skepp, som mötas i natten.
H. Scharling, Vid nyårstid i Nöddebo prästgård.
Oscar Wilde, Dorian Gray's porträtt.
Darwin, Om arternas uppkomst.